

ЎЗБЕКИСТОНДА — ОЛИЙ ТАЪЛИМ —

Высшее образование в Узбекистане
Higher education in Uzbekistan

илмий, ўқув-услубий, таҳлилий журнал



№2 2023 йил

ISSN 2181-3051

www.edujournal.uz

 /eduuzrasmiy

 /edu.uz

 /eduuz

 /eduuz



РЕСПУБЛИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТЎҒРИСИДА СТАТИСТИК МАЪЛУМОТЛАР

210

Олий таълим муассасалари сони



30 та

Хорижий олий таълим муассасалари



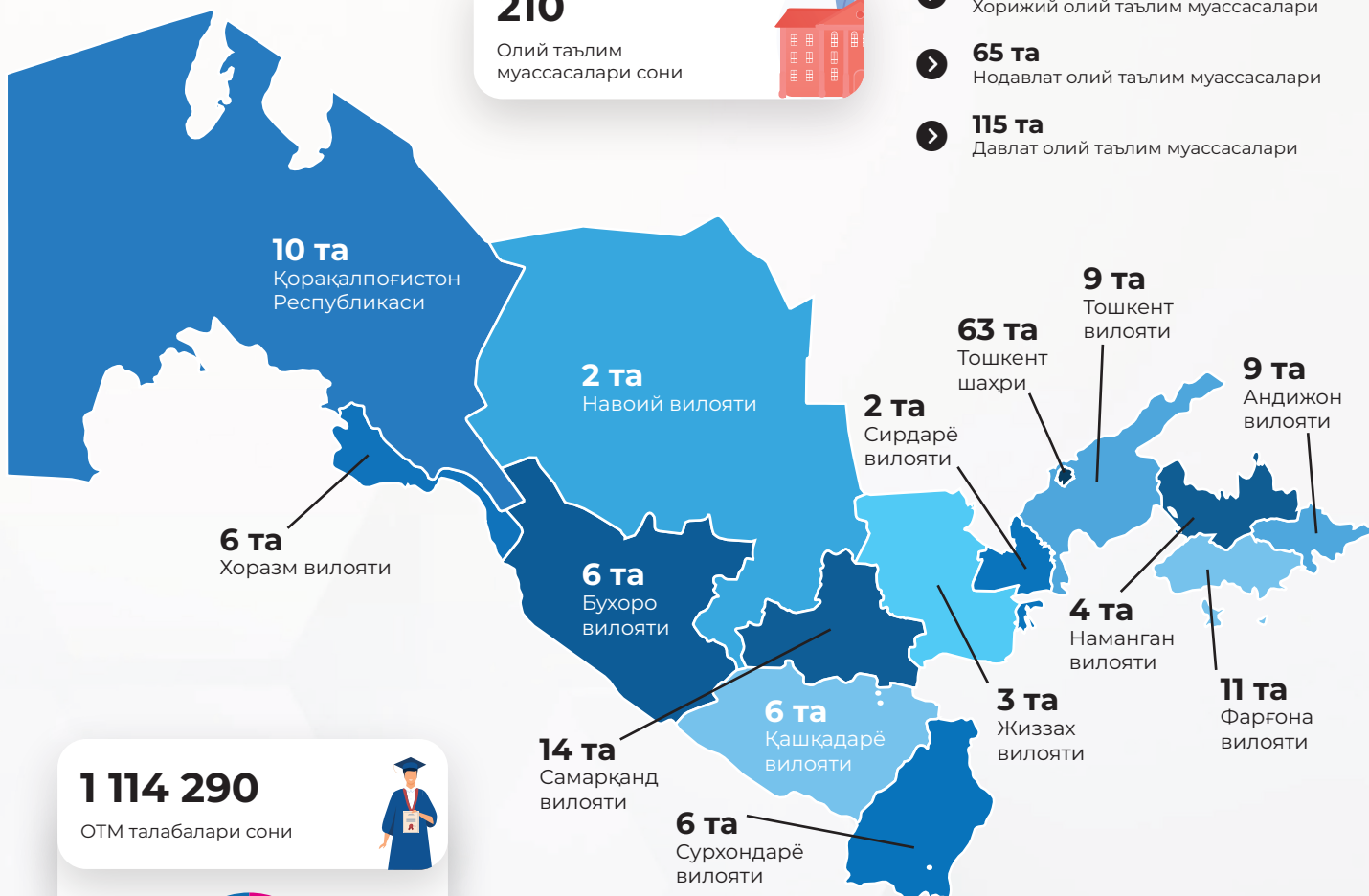
65 та

Нодавлат олий таълим муассасалари



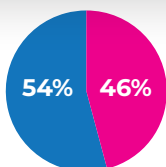
115 та

Давлат олий таълим муассасалари



1 114 290

ОТМ талабалари сони

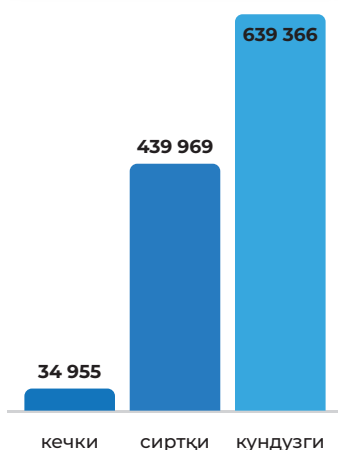


570 893 та
Эркак



492 580 та
Аёл

Ўқув шакли



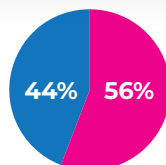
3 559

Йўналишлар ва мутахассисликлар сони



36 407

Магистратура талабалари сони



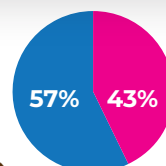
16 161 та
Эркак



20 246 та
Аёл

36 897

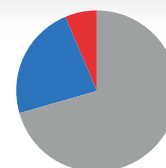
Профессор-ўқитувчилар сони



20 576 та
Эркак



16 321 та
Аёл



■ Фан номзоди, PhD
■ Фан доктори, DSc
■ Даражасиз

ЎЗБЕКИСТОНДА — ОЛИЙ ТАЪЛИМ —

Таҳрир кенгаши раиси:

Иброҳим Абдурахмонов

Ўзбекистон Республикаси
Олий таълим, фан ва инновациялар вазири

Бош муҳаррир:

Шухрат Ёқубов

Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва
илғор технологияларни татбиқ этиш маркази директори

Таҳрир кенгаши аъзолари:

Оқил Салимов

Қаландар Абдурахмонов

Рустам Холмуродов

Комилжон Каримов

Раҳимжон Ҳакимов

Одина Жамолдинова

Хуршид Дўстмуҳаммад

Абдурашид Алтгиев

Марат Раҳматуллаев

Одил Қўйсинаов

Шавкат Шарипов

Мухаммадолим Мухаммадсиддиқов

Ҳалим Саидов

Тўлқин Алимардонов

Ихтиёр Беков

Наргис Қосимова

Фазлиддин Равшанов

Тўйчи Аҳмедов

Садоқат Махсумова

Лочин Зарипов

Акбар Эшмуродов

Алишер Сабриев

Дизайнерлар:

Саиджаалолхон Ғозиев

Мухаммад Йўлдашев

Шерзод Собиров

Жасур Раҳматов

Манзил: Тошкент шаҳри,
Шифонур кўчаси, 75-уй

Сайт манзили:

www.edujournal.uz

Электрон почта:

press@devedu.uz

Телефон:

(+998 71) 207-03-43 (125)

Журнал Ўзбекистондаги олий таълим
муассасаларига тарқатилади.

Муассис:

Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва
инновациялар вазирилиги,

Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва
илғор технологияларни татбиқ этиш маркази.

Журнал Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси
хузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлигидан

1495-рақамли гувоҳнома билан

29.12.2021 санасида рўйхатдан ўтказилган.

“Ўзбекистонда олий таълим” журнали Олий аттестация комиссияси
раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги №327/6 қарори билан
иктисодиёт, юридик, филология, педагогика ва сиёсий фанлар бўйича
фалсафа доктори (PhD) ва фан доктори (DSc) илмий даражасига
талабгорларнинг диссертация ишлари юзасидан диссертациялари
асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган
илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Адади 3 000 нусха.



«Sano-standart» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.

Буюртма рақами: 59

Манзил:

Тошкент шаҳри, Олмазор тумани,
Широқ кўчаси 100-уй.

Телефон:

71 228-07-96

Факс:

71 228-07-95

МУНДАРИЖА:

ТАҲРИРИЯТ МИНБАРИ

- 2 Иброҳим Абдурахмонов.** Бошқалардан фарқ қиламан
деган одам — ҳақиқий олим

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИСТИҚБОЛЛАРИ

- 8 Дилором Тошмуҳаммедова.** Катта ёшдагиларни
ўқитиш ва уларга таълим бериш: муаммо ва ечимлар

МИЛЛИЙ ТАЖРИБА

- 15** Сифатли таълим кафолатланадими?

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ ЖАРАЁН

- 22 Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва
илғор технологияларни татбиқ этиш маркази.**
Дунёнинг ТОП-500 университетлари тажрибаси асосида
ўқув-меъёрий ҳужжатлар таҳлилига оид тадқиқот
натижалари

МУНОСАБАТ ВА ТАКЛИФ

- 40 Барногул Санақулова.** Чорраҳадаги олий таълим:
танлов қандай бўлиши керак?

ТАДҚИҚОТ

- 49 Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва
илғор технологияларни татбиқ этиш маркази.** Олий
таълим тизимида коррупцияга қарши кураш: мавжуд
муаммолар ва уларни ҳал этиш йўллари

ХОРИЖДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ

- 62 Сардорбек Палванназирова.** Барча йўллар Римга элтади
ёхуд цивилизация ўчоғидаги олий таълим

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ ЖАРАЁН

- 69 Фаёз Ҳалилов.** Компетентли ёндашув асосида кафедра
томонидан мустақил таълимни самарали ташкил этиш

ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ

- 77 Лочин Зарипов, Назар Ҳайитов.** Олий таълим муасса-
саларининг иш берувчилар билан ўзаро ҳамкорлиги
хориж тажрибаси мисолида

ИЛМ-ФАН ВА ИННОВАЦИЯ

- 85 Жасур Рашидов.** Олий таълим муассасаларига замона-
вий таълим технологияларини жорий қилиш

ЁШЛАР МИНБАРИ

- 90 Садоқат Махсумова, Райҳона Тўхтаева.** Олий таълимга
талаба нигоҳи билан...



“БОШҚАЛАРДАН ФАРҚ ҚИЛАМАН ДЕГАН ОДАМ — ҲАҚИҚИЙ ОЛИМ”

Таълимдаги сифат кўрсаткичлари ҳақида бугун ҳар қачонгидан-да кўп гапирилмоқда. Сўнгги йилларда тизим, чин маънода, янги ўзгаришлар ва ислохотлар майдонига айланди. Эндиги муҳим масала уларнинг қандай натижа бериши ва таълимда сифат яхшиланишига хизмат қилишидир. Аслида, сифатнинг аниқ ўлчов мезони борми? Фикримизча, ҳар қандай сифат исталса-исталмаса уни амалда ҳаракатга келтирувчи масъуллар, ходимлар, профессор-ўқитувчилар ва истеъмолчиларнинг даражаси, салоҳияти ва масъулиятига, дунёқарашу ҳаётий ўлчовларига боғлиқ.

Тарих янгиликларнинг асл дояси илм эканини минг маротаба исботлаган. Айни ҳақиқатга таяниб муқояса қилинса, ўз устида ишлаган, олимлик рутбасининг асл эгаси бўлган ва ривожланишлар билан бирга қадам ташлаганларгина янгиликларни яратади, тизимнинг самарали фаолиятини таъминлайди.

“

— Вазирдан иқтибос:

2030 йилда Ўзбекистон олий таълими қиёфаси 50 фоиз ўзгариб, университетларимиз дунёга танилган, жаҳон миқёсида илм берадиган платформага айланади.



Иброҳим АБДУРАҲМОНОВ,

Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазири, биология фанлари доктори, профессор, академик

Биз айни ақидага амал қилиб, Олий таълим, фан ва инновациялар вазири, дунё тан олган олим ва академик Иброҳим Абдурахмоновнинг қарашлари, ҳаётий ўлчовлари, тажриба ва тавсияларини сиз билан баҳам кўришга қарор қилдик. Чунки тизим бўйича қилинаётган ишлар, эришилаётган рақамлар, қарорлар ижроси бўйича ҳисоботларни бериш учун минбарлар жуда кўп.

— Илмнинг ўз машаққати бор. Унга ҳамма ҳам чидамайди. Бунинг учун сабр-тоқатдан ташқари, кишида кучли иштиёқ, мотивация ҳам бўлиши керак. Яъни нимадир сизни илм қилишга доим ундаши, руҳлантириши зарур. Шу маънода сизнинг илм йўлини танлашингизга нима туртки бўлган?

— Илм — машаққатли, шу билан бирга, катта жавобгарлик талаб қиладиган соҳа. Уйимиздаги кутубхонада биологияга оид турли журнал, китоблар кўп эди. Отам биолог бўлгани учунми, ҳаммамиз шу соҳага меҳр қўйдик. Болалигимдан фан олимпиадаларида қатнашардим. Тенгдошларим орасида билимларимни синовдан ўтказиш, соғлом рақобат муҳитида янгиликларни ўзлаштириш менга ёқарди. Аслида, бошқалардан ортда қолмаслик ўйи ўз устимда ишлашга мотивация берарди. Доим ортга қараб нималар қилганим, қандай натижаларга эришганим, қаерда ютқазганим ҳақида ўйлардим. Вазиятларни таҳлил қилиб, келажак учун режалар тузардим. Бу одат мени ҳозиргача тарк этмаган.

Дунё илм аҳлини кузатиб, улар қандай янгиликлар қилмоқда, нима билан банд, қай-

си масала устида изланмоқда, дея доим қизиқаман. Ўзаро таққослар сизни изланишга, улардан ортда қолмасликка ундайди. Дейлик, дунёнинг бир нуқтасида олиб борилаётган изланишни нега биз қилмаяпмиз, бунга нима халал беряпти деган ўй тинчлик бермайди. Аслида, илмга қизиқишдан ташқари, доим сизга ҳаловат бермайдиган мана шундай ички савол бўлсагина, ривожланишдан асло тўхтамайсиз. “Нега мен қилмаяпман?!” деган саволни ўзингизга бердингизми, албатта, олдингизда мақсад пайдо бўлади. “У бу ишни қандай қилди?” сўровига жавоб топиш баҳонасида изланасиз, янгиликларга дуч келасиз. Бу ўз-ўзидан билимга айланади. Билим бу янги муаммони кўра олишга, баҳолашга имкон яратади. Уни ечишга бўлган иштиёқ эса яна изланишга сабаб бўлади.



— Вазирдан иқтибос:

Яқин 5 йилда компьютерлашган сунъий интеллект билан бойитилган катта рақобат майдони юзага келади.

— *Тез ўзгарувчан замонда яшаяпмиз. Илм-фан, техника ривожланиб бормоқда. Бугунги янгилик эртага, ҳатто баъзан бир-икки соатда эскираётган даврда илм аҳли, олимликка интилаётган тадқиқотчи қандай бўлиши керак?*

— Олим бўлиш ёки бирон катта натижага эришиш учун одам доим шароит қидиради. Назаримда, ҳар кимнинг туғилиб ўсган жойида ўқиш, изланиш, ривожланиш учун етарлича шароитлар мавжуд. Фақатгина уни кўра олиш, илғай билиш муҳим.

Хусусан, кузатувчанлик ҳаётда катта роль ўйнайди. Дейлик, ўзингиз яшаётган жойда бошқалар илғамаган бирон ўзига хосликни кўра олсангиз бас, сизда саволлар туғилади, уларга жавоб излайсиз. Тўғри, турли тоифадаги одамлар бўлади. Мен уларни қуйидаги гуруҳларга ажратган бўлардим:

Бир тоифадагилар ўрмонга киради,

ўрмоннинг нариги томонини кўрадию, унинг ичидагиларга умуман эътибор бермай тезда чиқиб кетади.

Яна бир тоифадагилар киради, ўрмондаги барча деталларни кўради, завқ олади, керак бўлса, ҳар бир ўт-ўлан, дарахт-бута ва ҳайвонот оламини чуқур таҳлил қилади. Бироқ иккинчи томон ҳақида ўйламайди ва ўрмоннинг ичида қолиб кетади.

Бошқа бир тоифадагилар эса ўрмонга киради, кўради, кузатади, керакли нарсани топади, ўрмондан чиқиш йўлини кўриб у ердан кетади.

Учинчи тоифада бўлиш учун ички сўров доим уйғоқ бўлиши керак. Яъни ўрмоннинг у

томонида нима бор деган савол тинч қўймаслиги шарт.

Кузатувларим асосида айта оламанки, одатда бирон натижага эришмаган одамлар табиятан бефарқ, ўзига берадиган ички сўроғи бўлмаган инсонлар бўлиб чиқади. Улар фақат айбдорни қидиришади. Битта вазифа қўйилса, нега мен қилишим керак, деган ўй билан

ёндашади. Берилган вазифанинг ўзи унинг келгуси ҳаёти учун ўта зарур мактаб эканлигини англамайди. Жавобгарликдан қочади. Нима учун вазифани белгилангандан яхшироқ қилиш ҳақида ўйламайди? Ўзига мана шундай ўлчов қўйган одам ҳаёти давомида барча саволларига жавоб топади, мақсадига эришади.



— Вазирдан иқтибос:

Илм қилиш учун кучли иштиёқ керак.

— Янги ғоялар доим ҳам яхши қабул қилинавермайди. Сизда ҳам шундай вазиятлар бўлганми, ундан қандай қилиб чиқиб кетгансиз?

— Эсимда, Президент стипендиясига ҳужжат топширганимда, тилларни яхши ўрганмаганим учун имтиҳондан ўта олмагандим. Кейинчалик бошқа номдор стипендияларни олишимга айнан мана шу омадсизлик сабаб бўлган. Сабоқ чиқариб, ўз устимда ишлагандим. Аспирантура босқичига ўтганимда тезроқ фан номзоди бўлишга иштиёқ туғилди. Ўша пайтда айнан қайси масала устида ишлаш керак, деган саволга аниқ жавоб тополмай қийналганмиз. Устозлар билан мулоқотда йўналишлар олганмиз. Аммо муаммони қандай ечиш мумкинлиги ҳақида тасаввурга эга бўлмаганмиз. Масалан, ўсимликдан ҳашаротни ўлдирадиган оқсил моддасини ажратиб олинг, деган вазифа юклатилган. Менда уни нимадан ажратиб олиш керак: бирон ўсимликданми ёки курт-қумурсқаданми каби навбатдаги саволлар пайдо бўлган. Мутахассислардан кўмак сўраганимизда, “Ўзинг топ!” қабилида муносабатда бўлишган. Шу учунми, баъзи тенгдошларимиз илмни ташлаб кетганди. Кўп изланиш олиб борганман, лекин натижа бўлмаган.

Фавқулодда бу муаммога ечим топилган. Ҳа-

шаротларга қовун уруғини ташлаб, уйга қайтганман. Эрталаб келсам, ҳаммаси жонсиз ҳолатда. Вазиятни таҳлил қилиб, илмий асосларни келтириб, шу тариқа қовун уруғидан кўсак қуртига қарши оқсил табиятли заҳар ажратиб олиш мумкинлигини аниқлаганман. У пайтда янгилик ва ғоялар доим ҳам тўғри қабул қилинмасди. Шунча олим бу нарсани кўрмаганми, дегувчилар ҳам бўлган. Мен эса диссертация ишини ёзишга киришганман. 1998 йил бошлаган тадқиқотимга 2006 йилда патент олганман. Бунга ўхшаш ҳолатлар жуда кўп бўлган. Чиқарган хулосам эса илмда ҳеч ким сизга аниқ йўналиш кўрсатиб бермаслигини тушунганим бўлган.

Шунинг учун ҳозир изланиш олиб бораётганларга ўзингиз изланинг, кузатинг, тажриба қилинг, кейин топасиз, дейман. Сабаби, интеллектуал салоҳият индивидуал бўлади. Бошқа одам қилмаган нарсани қилиб кўришга интилсангиз, янгилик қила оласиз. “Менга бирон ким нимадир қилиб беради” ўйи билан яшаманг, ўз ғояларингизни ўртага ташланг, уни амалга ошириш йўллари изланг, натижага эришасиз.



— Вазирдан иқтибос:

Талаба учун энг муҳими – таълим олиш.

— 2002–2008 йилларда америкалик олимлар билан ҳамкорликда пахта геномикаси бўйича тадқиқотлар олиб боргансиз. Бу жараёнларда ўзингиз учун олган энг муҳим хулоса нима бўлган? Айни пайтда мана шундай ҳамкорлик лойиҳаларида ишлаётган изланувчиларга нима деган бўлардингиз?

— “Умид” жамғармаси стипендиясини қўлга киритишим ҳам осон бўлмаган. Биринчи йил ололмадим, бир йил инглиз тили бўйича билимларимни мустаҳкамлаб, кейинги йил тайёрланиб қайта топширдим. Генлар инженерияси бўйича йўналишга битта ўрин ажратилганди. Ўша пайтларда синов-тажрибалар ўтказиб юардик. Диссертация ишим тайёр, устозимнинг олдига олиб кирдим. Америкага кетмоқчилигимни, лекин Техасга бориш мақсадим борлигини айтдим. Устозим эса менга янги “толани узайтириш” вазифасини берди. Стипендия ютиб, Техасга бордим.

Мақолаларини ўқиб, кўп нарса ўрганганим профессорни топдим, унга ўз мақсадимни айтдим. Олим эса толани қандай қилиб узайтирасан, деган савол берди. Шунда толани узайтириш мумкин, бунинг учун уни сояга қўйсангиз кифоя, деган жавобни бердим. Шунда устозим мен бошқалардан икки баробар кўпроқ ишлашим кераклигини айтганди. Аввалига олим менга ишонмади, ғоямни исботлаш учун 6 ой ичида ҳамма генларнинг тузилишини ўрганиб чиқдим (клонладим).

Бу жуда катта шов-шув бўлди. Бошида ёлғон деб қарашди. Профессорнинг олдига олиб борсам, ишларимни текшириш учун ташлаб кетишимни айтди. Бир ҳафтадан сўнг яна ол-

дига бордим. Барчаси нотўғри, ҳеч нарса чиқмайди, деган жавобни олдим. Ўзимнинг ҳам ҳафсалам пир бўлди. Олимнинг хонасидан тушкун кайфиятда чиқдим. Гольф майдони ўртасига етгунча изланишларим босқичларини бирма-бир таҳлил қилдим, хато бўлиши мумкин эмас эди. Ортга қайтдим. Ичкарига, олимнинг хонасига кирдим ва қатъий ишонч билан: “Мен тўғри қилганман!” — дедим. Оқсил кодонларини кўрсатдим. Олим таажжубланиб қаради-да, китобини олиб текширди. Сиз ҳақсиз, ҳаммаси тўғри-ку, деб қолди. Ишимни кўриб чиқиш учун бир талабага берганини айтиб, ўзи текширмагани учун узр сўради. Изланишларимнинг барча босқичларини батафсил айтиб бердим, шундан сўнг у инсон билан ота-боладек яқин бўлиб кетдик.

Жаҳон илм-фанида барча изланишлар жамоавий олиб борилади. Сиз унда ҳамкорликка очиқ бўлишингиз, жамоага билимингиз, тажрибангиз билан фойда келтиришингиз ва албатта, мустақил бўлишингиз, ўз фикрингизни ҳимоя қила олишингиз лозим. Шундагина сиз билан лойиҳалар устида ишлашади, сизни қабул қилишади. Сабаби оддий: сиз қайсидир йўналишда уларга ёрдам берасиз, улар сиз билан фикрлашади, сизга янги билим, тажриба беради.

— Ҳақиқий олим — у ким?

— Бошқалардан фарқ қиламан деган инсон. Ҳамма қилаётган ишни қилган одам, наздимда, олим эмас. Кўпчилик ҳамма қилаётган юмушни бажаради, чунки бу осон. Ҳақиқий олим бўламан деган одам бошқалардан фарқ қилиши керак. Бу эса унинг янгиликларни синаб кўришга иштиёқида, тасаввурга сиғмайдиган ғоялар устида ишлашида намоён бўлади.

Геном инжиниринг соҳасида ҳайвонларда 1000 та, ўсимликларда 1001 та намуналари-

нинг геномлари ўқилган. Мен олдимга мақсад қўйдим: гўзада 1002 намуна геномини ўқийман деб. Нима учун 1002 та? Жавоб оддий: бошқалардан фарқ қилиш учун!

Яқинда Бейжинг геномикаси маркази раҳбари — 2001 йилда эълон қилинган инсон геноми ҳаммуаллифи, гуруч геномини биринчи ўрганган олим билан учрашганимда, Эверест чўққисига боргани, у ердаги тирик организмлар генини ўргангани ҳақида айтиб

берди. Нима учун Эверест, дея таажжубланганимда, чунки буни ҳали ҳеч ким қилмаган, деган жавобни берди. У ҳозиргача 12 та инсон туша олган океаннинг энг чуқур жойидаги организмлар геномини ўрганганини айтаркан, ҳеч ким қилмаган ишни қилганидан ғурурланарди. Ҳар тонг қўлимга кофе олганимда “Nature” ва “Science” журналларида нашр қилинган янги мақолаларни ўқишим шарт, деб айтган гапи менга катта сабоқ бўлди. Ўтган йили бу журналларда жами 102 та мақолам чоп этилди, дея қўшимча қилганида, бунинг қандай имкони бор, деб бошимни ушлаб қолдим.

Назаримда, ўзига мана шундай амбицияларни қўя олган инсон чин олимдир. Агар бундай мақсадлар бўлмаса, у илмда шунчаки қизиқиш учун юрибди. Оимлик — бу биринчи бўлиш деганидир.

Одамлар илмда кўп китоб ўқиш, билимли бўлиш етарли деб ўйлашади. Бироқ ҳар қандай масалада ҳаммадан фарқ қилишим керак, деган мақсад илгари сурилса, энг катта ютуқ шунинг маҳсулида бўлади.

Ёшлар жамоаси билан изланишлар олиб боряпмиз. Юртимизда энергетиклар, нанотехнологлар, физиклар каби ўнлаб ихтисосликлар бўйича илмий мактаблар фаолият юритмоқда. Барчасининг мақсади дунёда тан олиниш бўлиши керак. Фанда иккинчи бўлишнинг завқи йўқ. Биринчи бўлиш учун эса креатив тафаккур талаб қилинади.

Фанда энг ёмони — плагиат, кўчирма-кашлик. Мавжуд тажрибаларни ўрганиш керак, такрорлаш ёки кўчириш эмас. Ишингизда имзоингиз бўлиши шарт. Шунда сизни танишади, илмингизга қизиқишади, сизга мурожаат қилишади.



— Вазирдан иқтибос:

Агар имконият бўлганида, лабораторияда қолишни танлаган бўлардим.

— Илмий тадқиқотларни тижорийлаштириш масаласига ҳам тўхталиб ўтсангиз. Илмий ишларнинг қозғоғда қолиб кетаётганлигига кўп гувоҳ бўляпмиз. Унинг реал ҳаракатга келтирувчи, амалда фойдалилик коэффицентини оширувчи омил нимада?

— Совет иттифоқи даврида илм табақалаштирилган эди. Кимдир илм қилади, бошқаси уни амалиётда қўллайди. Бугун гоё эгасининг ўзи илмни амалиётга татбиқ этишга ҳаракат қилмаса, у қозғоғда қолиб кетаверади. Боиси илмни тижорийлаштиришнинг аниқ формуласи йўқ. Кўпчилик илм қилиш ва уни тижоратлаштириш фарқига бормаиди. Илмий фаолият юритиш учун давлат бюджетидан маблағ ажратилади. Бу билимли бўлишга имкон беради. Билим қачон инновацияга айланади? Қачонки, у сотилса, патент олинса, бозорда харидорини топса.

Очиғини айтиш керак, бизда мана шу экотизимнинг ўзи, илмнинг бозори йўқ. Янгилик қилинса, асосланса, бироқ унинг сотиб олув-

чиси бўлмаса, фойдасиз. Бунинг учун хусусий компаниялар иш юритиши керак. Мамлакатимизда аста-секин бу жараён бошланмоқда.

Илм маданияти устида ҳам ишлашимизни даврнинг ўзи тақозо қилмоқда. Чунончи, патент олишни аксарият изланувчилар илмий мақола сифатида кўради. Баъзилар патент олиш узоқ вақт олаётгани ҳақида норози бўлиб, ўз мурожаатларни йўллайди. Мен эса уларга қуйидаги парадокс билан жавоб берман: “Илмий мақолалар чоп этиш учун ёзилади, патент аризаси эса уни рад этиш жавобини олиш учун”.

Муддат масаласига тўхталиб ўтсак. Патент олиш учун ариза топширган кунингиздан бу маҳсулот сизнинг номингизга расмийлашти-

рилган ҳисобланади. Бу узоқ вақт кетяпти, дейдиган мурожаатчиларнинг хавотирини аритишга ёрдам беради. Патент рад этилса, муаллиф томонидан уни исботлаб берувчи асослар тақдим этилади. Неча маротаба қайтарилса, берилган саволларга шунча аниқ, асослангилган жавоб берилади. Унга қиймат қўйилаётганда эса мана шу меҳнатларнинг ва интеллектуал салоҳиятнинг барчаси нархланади. Бизда бу менталитет ҳали шаклланмади. Кўз олдингизга келтиринг, патент учун берилган бир бетлик қоғоз ҳамда берилган саволларга жавоб келтирилган бир

қатлам асослар. Унинг қимматлиги қандай асосланади, патентга қандай нарх қўйилади? Ўзимдан мисол, 2012 йил патентга ҳужжат топширган бўлсам, 2021 йилда жавоб олдим. Америка ва Хитойга ўз ишланмаларимни патентлаш учун юборганимда, барча рад жавоблар учун келтирилган асосларим 30-40 варақни ташкил қилганди.

Патентни бирон ташкилот эмас, олимнинг ўзи баҳолаши керак. Қанча вақт, ресурс ва интеллект кетганидан келиб чиқиб, албатта. Буни олимнинг ўзи билади. Шу асосда унга қиймат беради.



— Вазирдан иқтибос:

Тадқиқотчилар учун синалган формула:
кузатувчанлик+иштиёқ = кашфиёт.

— *Бир интервьюнгизда: “Орзуйим — бизнинг ҳам ўткир интеллектга асосланган миллий брендларимиз кўпайиб, бутун жаҳонни забт этиши”, — дегандингиз. Бугун мана шу орзуйингиз қай даражада амалга ошди?*

— Миллий брендлар пайдо бўлмоқда. Брендга айланиш учун, биринчи навбатда, креативлик керак. Бизда негадир шу жиҳат оқсайди. Биринчиликка интилаётганлар кам, битта масалага турли ёндашувлар доим бўлиши керак. Шунда брендлар кўпаяди. Бу аввал орзу эди, масала моҳиятига етганимизда ҳаммаси ижодкорликка боғлиқлиги ойдинлашди.

Дунёда рақамлаштириш мисли кўрилма-

ган даражада шиддат билан давом этмоқда. Иш ўринларини сунъий интеллект маҳсулотлари эгалламоқда. Меҳнат бозорида рақобатбардош мутахассис қандай бўлиши керак? Биз бу муаммога ечимни илмий ва маданий ривожланиш ҳамда уларни интеграциялаштиришда кўряпмиз. Ўзгача фикр, креатив тафаккур, бир масалага турли ракурслардан ёндаша олиш кўникмасигина кадрнинг қийматини оширади.

— *Мазмунли суҳбат учун раҳмат!*



Суҳбат видеосини кўриш учун
QR кодни сканер қилинг!



Садоқат МАХСУМОВА суҳбатлашди.





КАТТА ЁШДАГИЛАРНИ ЎҚИТИШ ВА УЛАРГА ТАЪЛИМ БЕРИШ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Ўзбекистон катта ёшдаги аҳолисининг деярли 60 фоизида зарур билим ва малака етишмаслиги сезиладди. Бу кўп йиллар давомида аҳоли учун олий маълумот олиш имконияти чеклангани билан изоҳланади. Катта ёшдагиларга таълим беришни ривожлантириш ушбу бўшлиқни тўлдириш имконини бериб, иш кучи малакасини оширишга хизмат қилади.



Дилором ТОШМУҲАММЕДОВА,

Олий Мажлис Сенатининг Ёшлар, маданият ва спорт масалалари Қўмитаси раиси ўринбосари, тиббиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Барқарор ривожланиш мақсадлари йўлида

Давлатнинг барқарор ривожланиши, унинг рақобатбардошлигини таъминлаш ишчи кучи бозорларининг тез ўзгарувчан эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда, аҳолини, айниқса, катта ёшдагиларни доимий равишда касб-ҳунарга ўқитиш ва уларнинг

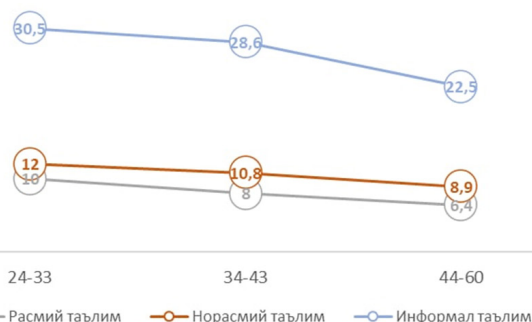
малакасини ошириш тизимини ривожлантириш билан бевосита боғлиқ. Шу сабабли бугунги кунда Ўзбекистон учун катта ёшдаги аҳолини ўқитиш ва унга таълим беришга жиддий эътибор қаратиш жуда муҳим масалалардан биридир.

Катта ёшдагиларга таълим беришни таъминлаш нима учун муҳим?

“Ўзбекистонда катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим бериш: долзарб ҳолат ва ривожланиш истиқболлари” лойиҳаси доирасида олиб борилган тадқиқотлар катта ёшдагиларнинг ўқишга бўлган эҳтиёжи юқори эканини аниқлаб берди (катта ёшдагилар 18 ёшдан катталарни назарда тутилади). Хусусан, 24–33 ёшдагиларнинг 70 фоиздан ортиғи ўзларида билим ва кўникманинг етишмаслигини ҳис қилмоқда, 34–42 ёшдаги респондентлар ҳам уларнинг фикрига қўшилган. Жами респондентларнинг 60 фоизи билим ва кўникмаси етишмаслигини билдирган. Сўровномада иштирок этганларнинг деярли ярми билим ва малака ошириш учун имконият йўқлигини, оилавий ҳолатлар туфайли вақт етишмаслигини, ўқишнинг тўлови юқорилигини ҳамда иш берувчининг бундан манфаатдор эмаслигини кўрсатиб ўтган.

Яна бир тадқиқот натижаларига кўра, 19–30 ёшдаги респондентлар орасида мажбурий ўрта таълим олганидан кейин таълимни, касбий тайёргарликни давом эттирмайдиган ва ишламайдиганлар (NEET) улуши 54,6 фоизни ташкил қилади. Ёш аёллар учун NEET индекси доимий равишда юқори бўлиб, 74 фоиз атрофида, ушбу ёш тоифасидаги йигитлар учун эса 24,8 фоизни ташкил қилади.

КАТТАЛАР ТАЪЛИМИДА УЛАРНИНГ ИШТИРОКИ



Рақамли ҳаёт ва Интернет

Ўзбекистонда компьютер саводхонлигини оширишга интилаётганлар кўп бўлса-да (86,9 фоиз), унда ишлаш бўйича ҳеч қандай тажрибага эга бўлмаганлар гуруҳи ҳам мавжуд (37,8 фоиз). Бундан ташқари, интернетдан “ҳеч қачон” фойдаланмайдиган кўп сонли ёшлар (53,9 фоиз; асосан аёллар ва қишлоқ жойларидаги ёшлар) ва ундан “кундалик” равишда (25,4 фоиз) фойдаланадиган ёшлар (асосан шаҳар аҳолиси ва ёшлар) ўртасида сезиларли фарқ мавжуд.

Бу тадқиқотлар ёшлар, аёлларнинг қўшимча таълимга муҳтожлигини ва айниқса, компьютер саводхонлигини ошириш борасида қилини-

ши керак бўлган ишлар кўплигини кўрсатмоқда.

Узоқ вақт мобайнида таълим соҳасидаги қонунчилик мукамал бўлмаган. Бироқ 2020 йил 23 сентябрь куни “Таълим тўғрисида”ги Қонуннинг янги таҳрири Президент томонидан имзоланиб кучга кириши қонунда илк бор таълим хизматларини сезиларли даражада кенгайтиришга асос бўлди, таълим олишнинг турли шакллари таърифи келтирилди. Улар орасида “оилада таълим олиш ва мустақил таълим олиш”, “инклюзив таълим”, “катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим бериш”, расмий, норасмий ва информал таъ-

лим кабилар изоҳи шулар жумласидандир.

Юртимизнинг эртаси инновацион иқтисодиёт билан чамбарчас боғлиқ. Мукаммал билимларга таянган ҳолда, қисқа вақт ичида самарали ва рақобатбардош иқтисодиётни яратиш мумкин. Шу боис ҳам юқори сифатли таълим тизимига эга бўлиш, инсон капиталига сармоя киритиш, расмий таълим билан бирга, норасмий таълимни ҳам ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш муҳимдир.

Давлатлар иқтисодиётнинг ривожланиши бевосита таълим тизими, шу жумладан, катта ёшдагиларга таълим бериш тизимининг такомиллашуви билан боғлиқ. Рақобат кучайган бугунги замонда давлатлар одамларни иш билан таъминлаш ва фаровонликни оширишга бош масала сифатида қарамоқда.

Чунончи, 2016 йилдаги ЮНЕСКОнинг катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим бериш бўйича глобал ҳисоботида таъкидланганидек, катта ёшдагиларга барқарор ва сифатли таълим берадиган мамлакатлар одатда юқори ижтимоий-иқтисодий ривожланишга, фаол сиёсий ва фуқаролик институтларига, жамоатчиликнинг ишончи ва интеграциясига эга. Аксинча, ҳокимият ва моддий фаровонликда яққол тенгсизликлар бўлган жойда катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим

бериш зарар кўради.

Бутун дунёда катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим беришнинг ижобий жиҳатларини кўрсатадиган қўллаб-қувватлаш мавжуд. Бироқ кўпгина мамлакатлар уларни давлат харажатлари билан таққосламайди. Аксарият ҳукуматлар бюджетнинг атиги 1 фоизидан камини катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим бериш учун ажратади, холос. Истисно тариқасида, ушбу мақсадлар учун давлат бюджетининг тахминан 10 фоизини сарфлайдиган мамлакат Финландиядир. Дарвоқе, катта ёшдаги финлар юқори даражада саводхонлиги ва муаммоларни ҳал қилиш кўникмалари юксак экани билан машҳур. Шунингдек, ушбу мамлакат иш билан бандлик масалалари бўйича катта ёшдагиларга таълим бериш ва уларни ўқитишда энг юқори сармояга эга эканлиги билан ҳам ажралиб туради.

Умуман олганда, даромадлари юқори ва иқтисодиёти барқарор бўлган давлатларда катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим беришдаги иштироки ҳам юқори даражада эканини кўриш мумкин. Ушбу мамлакатлар Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотининг аъзолари бўлиб, бандлик ва меҳнат унумдорлиги бўйича катта кўрсаткич ва натижаларга эга.

Хорижий тажриба

Агар бизда катта ёшдагилар учун норасмий таълимни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш ҳақида энди сўз бораётган бўлса, Европада бу масала ўтган асрда кўтарилган. Жумладан, 1953 йилда Европа катта ёшдагилар

таълими ассоциацияси ташкил этилиб, бугунги кунда у 34 мамлакатдаги 100 дан ортиқ филиалларни бирлаштирган ва бутун Европа бўйлаб 50 миллиондан зиёд эркак ва аёллардан иборат катта ёшдагилар таълимини

қамраб олган.

Ассоциациянинг асосий вазифалари орасида катта ёшдагиларни умрбод ўқитиш ва уларга таълим бериш ғоясини тарғиб қилиш ҳамда сиёсатини ишлаб чиқиш; ўз аъзоларига ахборот ва бошқа хизматларни кўрсатиш; лойиҳалар, нашрлар ва тренинглар орқали соҳадан хабардорликни ривожлантириш; халқаро ҳамкорлик масалалари устувор ўрин тутди.

Халқ университетлари эса қўплаб мамлакатларда катта ёшдагиларга таълим бериш тизимининг бир қисмидир. Бу ҳаммабоп маърифий муассасаларда миллионлаб европаликлар, таълим даражаси ва ёшидан қатъи назар, касбий маҳоратга эга бўлишади.

Буни Германиядаги халқ университетлари мисолида ҳам кўриш мумкин. Бу мамлакатдаги 900 дан ортиқ шундай муассасалар маълум фирма ва корхоналар учун хизмат сафарлари ва саёхатлар кўринишида “буюртма бўйича таълим” шаклида кадрларни қайта тайёрлаш курслари ва семинарларни таклиф этадилар. Уларда ҳар қандай ёшдаги одам таҳсил олиши мумкин. Ҳатто ишлаб турган одамлар, ишсизлар, оила қурган аёллар ва эркеклар, шунинг-

дек, пенсионерларга йўналтирилган алоҳида курслар мавжуд.

Халқ университетлари шарофати билан ҳар бир Германия фуқароси янги ихтисосни эгаллаши ёки ўз соҳаси бўйича малакасини мустақкамлаши мумкин. Махсус ҳисоб ва рақда турли даражадаги сертификатларни тақдим этадиган тил курслари, турли даражадаги фойдаланувчилар учун компьютер маҳоратини ўргатиш бўйича жуда кўп таклифлар мавжуд. Халқ университетларини битириб чиқиш орқали Германияда ҳар йили 9 миллиондан ортиқ киши қўшимча билим ва малакага эга бўлади.

Жанубий Кореяда бутун ҳаёт давомида узлуксиз таълим ҳақидаги қонунга биноан, ушбу соҳадаги миллий сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга оширишга масъул бўлган маслаҳат органи фаолият олиб боради. Ҳаёт давомида узлуксиз таълим қўмитаси таълим вазири томонидан бошқарилади. Унинг таркибига вазир ўринбосарлари, Миллий узлуксиз таълим институти президенти ва қўмита раиси томонидан тайинланадиган экспертлар киради.

Президент қандай вазифа қўйди?

Мамлакатимизга кучли салоҳиятга эга билимли ёшлар ва кучли иқтисодиёт керак. Айни пайтда дунёда келажак иқтисодиёти талабларига тўлиқ жавоб берадиган янги ўқув маданияти шаклланимоқда. Иқтисодиёт ва таълим тизимининг умумий мақсади рақобатга дош бера оладиган ва масъулиятли, мустақил равишда қарор қабул қилишга қодир, ўзига

ўзи мотивация бериб ривожлантирувчи ҳамда бутун умри давомида қайта тайёрланиш учун ўқиб-ўрганувчи кадрларни тайёрлашдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис палаталари қўшма мажлисидаги нутқида аҳоли бандлигини таъминлаш, ёшлар ва ишсиз фуқароларни давлат ҳисобидан малакали

касб-хунарга ўқитиш, эҳтиёжманд аҳолини манзилли қўллаб-қувватлаш орқали 2026 йилгача камбағалликни икки баробар қисқартириш режалаштирилганини таъкидлади.

Ушбу мақсадлар “Янги Ўзбекистоннинг 2022–2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегияси”нинг 37-мақсади, яъни ҳар бир фуқарога давлат ҳисобидан аниқ касб-хунарга ўқиш имкониятини яратиш ҳамда касбга ўқитиш қўламини 2 барабар ошириб, жами 1 миллион нафар ишсиз фуқарони касб-хунарларга ўқитиш ва бу жараёнда нодавлат таълим муассасаларининг иштирокини 30 фоизга етказиш каби вазифаларида ўз аксини топган.

Юртбошимиз ушбу тараққиёт стратегиясидаги ғоялар билан катталар таълимини ҳаётга кенг жорий этиш, ушбу соҳани тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар базасини такомиллаштириш, нодавлат таълим муассасалари фаолияти қўламини кенгайтириш ҳамда самарали иш олиб бориши учун барча шарт-шароитларни яратиш каби қатор вазифаларни белгилаб берди. Ушбу кенг қамровли ишларни олиб бориш махсус билимга эга ўқитувчиларни тайёрлаш ва бар-

ча соҳалар бўйича намунали дастурларни ишлаб чиқишни талаб қилади.

Бундай тизимли ишларни амалга ошириш учун Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги олдида қўндаланг қўйилган вазифаларнинг ижросини таъминлаш мақсадида ушбу соҳада амалга оширилган бир йиллик амалиётни танқидий таҳлил этиш ҳамда ташкилий, молиявий, ҳуқуқий ишларни қайтадан қўриб чиқиш ва амалга ошириш ниҳоятда муҳимдир.

Янги Ўзбекистонни эртанги куни фуқароларимизнинг дунёқарашини кенгайтириш ва ҳар тарафлама билимга интилишларини қўллаб-қувватлаш, мактаб ёшидан бошлаб касбга йўналтириш орқали профессионал кўникмаларга эга мутахассисларни тайёрлаш ва олий таълимда келажакда янги мутахассисликлар бўйича кадрларни кашф этиш билан эришиш мумкин. Юртбошимиз ушбу давомли жараёнларни олдиндан кўра билиб, тараққиёт стратегиясида вазифаларни белгилаб берган бўлса, эндиликда жамиятимиз шундай таълим тизимига интилиш орқали эртанги кун мақсадларини режалаштириши мумкин.

Ўтилган йўл

2020 йилги Давлат дастурида бутун мамлакат бўйлаб “Ишга марҳамат” моно-марказлари ва касбга тайёрлаш марказларини ташкил этиш вазифалари белгиланган эди. Мазкур марказларда ишсизлар ва камбағал оила аъзолари тадбиркорлик ва касбга ўқитилади, тадбиркорликни ривожлантириш бўйича ўқитиш йўналишларида ҳам фаолият олиб

борилади.

2020 йил 11 август куни Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан “Камбағал ва ишсиз фуқароларни тадбиркорликка жалб қилиш, уларнинг меҳнат фаоллигини ошириш ва касб-хунарга ўқитишга қаратилган ҳамда аҳоли бандлигини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарор

имзоланди. Хужжатга мувофиқ, Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳри ҳокимликлари билан биргаликда тегишли ҳудудларда “Ишга марҳамат” мономарказларини, касб-хунарга ўқитиш марказларини, Тошкент шаҳри туманларида қисқа муддатли касб-хунарга ўқитиш курсларини, маҳалла аҳолисини касб-хунарга ўқитиш масканларини ташкил этиш вазифаси қўйилди.

Энг аҳамиятлиси, мазкур қарор билан биринчи марта қонунчилик даражасида ушбу соҳада хусусий секторни қўллаб-қувватлаш назарда тутилиб, имтиёзлар рағбатлантириш чоралари сифатида киритилди. Шундай қилиб, нодавлат касб-хунарга ўқитиш муассасаларини ташкил этиш учун бўш турган бинолар ёки уларнинг бир қисми оператив бошқарувга ёки узоқ муддатли имтиёзли ижарага берилади. Ўқув дастури ва ўқитувчиларни мустақил танлаш ҳуқуқи тақдим этилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 13 октябрда “Аҳолини тадбиркорликка жалб қилиш тизимини такомиллаштириш ва тадбиркорликни ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4862-сонли қарори белгиланган топшириқлар ижросини таъминлаш бўйича тадбиркорликни ривожлантиришга қаратилган уч босқичдан иборат тизим яратилган. Жумладан, мотивация бериш, ўқитиш ва кредитлашнинг замонавий ва самарали тизими ишлаб чиқилган.

Мазкур тизимни амалга ошириш учун

аҳолини, айниқса, ёшлар ва хотин-қизларни кенг миқёсда тадбиркорликка жалб қилиш, микромолиялаш тизимини такомиллаштириш ҳамда тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг йўналишларини амалиётга жорий этиш бўйича қарор қабул қилинган.

Хусусан, ушбу тавсиявий қарор асосида 2021 йил 25 май кунига қадар Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби томонидан жами 171 та ўқув курслари ташкил этилган ҳамда 3046 нафар тингловчилар ўқув курсларига жалб этилган. Ўқув курсларида қатнашган тингловчиларнинг 1002 нафарини ёшлар, 1865 нафарини аёллар ташкил этади. Ўқув курсларига “Аёллар дафтари”га киритилган 773 нафар хотин-қизлар қатнашдилар. Шунингдек, “Ёшлар дафтари”га киритилган 1158 нафар тингловчидан 926 нафари Олий мактаб томонидан ўқув курсларини муваффақиятли якунлаганлиги сабабли сертификат билан тақдирланди.

Бугунги кунда катта ёшдагиларга таълим бериш учун андрагог-педагогларни тайёрлаш муҳим масаладир. Биз бу масала билан ҳеч қачон шуғулланмаганмиз, ҳатто кўплаб таълим соҳаси ходимларининг ўзлари бу сўзни биринчи марта эшитишмоқда. Аммо бу муаммо фақатгина Ўзбекистонда мавжуд эмас. Катта ёшдагиларга таълим беришнинг профессионаллик даражасини ошириш бугунги кунда ҳам бир мамлакат учун, шу жумладан, халқаро миқёсда ҳам асосий муаммо ҳисобланади.

Катта ёшдагиларга таълим бериш имкониятларини тўлиқ рўёбга чиқариш учун тегишли касбий ваколатларга эга бўлган катталар

билан ишлайдиган андрагог-педагогларни тайёрлаш муаммосини ҳал қилиш керак.

Норасмий таълим ва информал ўқиш натижаларини тан олиш, тасдиқлаш ва сертификациялаш тизимини жорий этиш лозим.

Норасмий таълим таъминотчилари (нодавлат таълим муассасалари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва маданият марказлари)ни ривожлантириш, айниқса, мамлакатнинг алоҳида чекка ҳудудларида уларнинг тармоғини кенгайтиришни қўллаб-қувватлаш Давлат дастурини қабул қилиш зарур. Чора-тадбирларнинг қабул қилиниши катта ёшдаги аҳоли ўртасида асосан “компьютер саводхонлиги” кўникмаларини ривожланти-

риш, шунингдек, онлайн таълимни кучайтириш учун шароит яратиш, хусусан, ўқув жараёнларини рақамлаштиришга ёрдам беради.

Аҳолининг заиф қатламлари, жумладан, ижтимоий ҳимояга муҳтож ёшлар, меҳнат муҳожирлари, ишсизлар, ногиронлар, маҳкумлар, қариялар, фуқаролиги бўлмаган шахслар ва бошқалар учун сифатли таълим олиш имкониятларини тарғиб қилиш ва кенгайтиришга алоҳида эътибор бериш мақсадга мувофиқ. Аҳоли шуни чуқур англаши керакки, касб-хунарга ўқиш, таълим олиш ва лавозим бўйича кўтарилишда эркаклар ва аёллар тенг ҳуқуққа эгадирлар.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини «Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида»ги 2020 йил 2 мартдаги ПФ-5953-сон Фармони, 02.03.2020. [Электрон ресурс]. URL: <https://lex.uz/ru/docs/4751561>
2. Германия Халқ Университетлари. [Электрон ресурс]. URL: <https://www.volkshochschule.de>
3. 2018 йилдаги Ўзбекистондаги DVV филиали экспертлар гуруҳи томонидан ЮНЕСКОнинг ваколатхонаси иштирокида тайёрланган Ўзбекистонда ҳаёт давомида таълимни тарғиб қилиш Концепцияси лойиҳаси [Электрон ресурс]. URL: <https://www.dvv-international-asia.org>
4. Мақолани тайёрлашда Катталарни ўқиши ва таълими бўйича Глобал ҳисобот материалларидан фойдаланилган: ЮНЕСКОнинг ҳаёт давомида таълим институти, 2016 йил.
5. Германиянинг Федерал таълим ва илмий тадқиқотлар вазирлиги. Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2016. [Электрон ресурс]. URL: <https://www.bmbf.de>
6. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти. [Электрон ресурс]. URL: <https://niemands.ru/press-centr/faq/strany-uchastniki-oesr>
7. Закон Республики Таджикистан «Об образовании взрослых» [Электрон ресурс]. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=95472
8. «Обучение и образование взрослых в Узбекистане: актуальное состояние и перспективы развития». Германия Халқ университети ассоциацияси (DVV)нинг Ўзбекистондаги филиали қўмағида Маҳалла ва Оила илмий-тадқиқот институти томонидан ўтказилган тадқиқот. [Электрон ресурс]. URL: <http://www.dvv-international-central-asia.org/ru/uzbekistan/proekty/issledovanie-obucheniya-i-obrazovaniya-vzroslykh-v-uzbekistane>
9. Участие в обучении и образовании взрослых в Узбекистане. Результаты социологического исследования. [Электрон ресурс]. URL: https://www.dvv-international-central-asia.org/fileadmin/files/central-asia/documents/Publications_and_other_media/Publications/2020_%d0%a3%d0%97%d0%91/AES-UZ-2020_final_version.pdf



СИФАТЛИ ТАЪЛИМ КАФОЛАТЛАНАДИМИ?

Йиллар — энг яхши кўзгу. Боиси йўл қўйилган хатолар, қабул қилинган қарорлар натижасию чиқарилган хулосалар вақт ўтган сайин ойдинлашиб бораверади. Алалоқибат бу бир бутун тажрибанинг шаклланишига замин яратади. Шу маънода, бугун республика-мизда фаолият юритаётган ҳар бир олий таълим муассасасининг ўз йўли, таълим сифат кўрсаткичлари, фақат ўзигагина хос бўлган тажрибалари мавжуд. Жамоамиз билан юртимиздаги олий таълим муассасаларида таълим сифатини баҳолаш (хусусан, дарслар сифатини назорат қилиш механизмлари, профессор-ўқитувчиларнинг педогогик маҳорати,

талабаларнинг ўзлаштириш кўрсаткичлари, ўқув режаларининг меҳнат бозори талабларига қай даражада жавоб бериши ва ҳоказо) бўйича ўлчовлари билан қизиқдик ҳамда уларни сиз билан баҳам кўрмоқчимиз.

Етакчи олий таълим муассасаларида таълим сифатини таъминлашга оид ўзига хос тажрибалар бошқалар учун ҳам намуна бўлиши мумкин. Шунингдек, турлича амалиётлар ўзаро тажриба алмашиш имкониятини яратади.

Хўш, юртимизда фаолият юритаётган олий таълим муассасалари сифатли таълим беришда нималарга эътибор қаратмоқда?



Тошкент давлат юридик университети:

Тошкент давлат юридик университетида Таълим сифати гуруҳи (кейинги ўринларда — Сифат гуруҳи) ташкил қилинган. Гуруҳининг асосий вазифалари қуйидигилардан иборат:

➔ факультетлар кесимида таълим сифати, профессор-ўқитувчиларнинг билим ва педагогик маҳоратини дарс машғулотларини кузатиш асосида баҳолаш;

➔ яратилаётган ўқув контентларининг сифати, мазмуни ва уларнинг замон талаблари асосида янгилаб борилиши ҳолатига экспертлик хулосасини бериш;

➔ ҳар олти ойда профессор-ўқитувчилар ўқув машғулотлари ва контентларининг сифати бўйича электрон платформа орқали баҳолаш ишларини олиб бориш;

➔ талабалар томонидан дарс машғулотлари, шунингдек, ўқув контентларининг сифати бўйича берилган баҳо ёхуд муносабатларни таҳлил қилиш ҳамда бу бўйича тегишли чора-тадбирлар ишлаб чиқиш;

➔ ҳар ҳафта ўқув жараёни сифати бўйича маълумотнома тайёрлаш ва университет ректорига тақдим этиш;

➔ профессор-ўқитувчиларнинг билими ва педагогик маҳоратини ошириш, ўқув жараёни ва яратилаётган ўқув контентларининг сифатини ошириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш.

Шу билан бирга, Тошкент давлат юридик университетида ташкил қилинадиган дарс машғулотлари сифати таҳлиliga оид эксперт хулосаси тасдиқланган. Эксперт хулосаси 15 та баҳолаш мезони асосида шакллантирилган бўлиб, ушбу мезонга кўра, Сифат гуруҳи профессор-ўқитувчилар томонидан олиб бориладиган дарс машғулотларига 100 баллгача баҳо қўйиш имкониятига эгадир.

Шунингдек, Ситуацион марказ ташкил қилинган бўлиб, унинг асосий фаолияти ўқув жараёни устидан махсус жиҳозланган камералар орқали назорат олиб бориш, дарс машғулотлари сифатини онлайн таҳлил қилишдан иборат. Жумладан, Таълим сифатини назорат қилиш бўлими ходимлари томонидан дарс машғулотлари ўз вақтида бошланганлиги, барча профессор-ўқитувчилар дарсга кеч қолмасдан келганлиги ва талабалар давомати устидан онлайн мониторинг олиб боради.



Турин политехника университети:

Тошкент шаҳридаги Турин политехника университетида 6 та таълим йўналиши (4 та Италия дастури, 2 та Ўзбекистон дастури) бўйича жами 1682 нафар талаба таҳсил олмоқда. Ўқув жараёни Европанинг кредит кўчириш ва жамғариб бориш (European Credit Transfer System — ECTS) тизими асосида инглиз тилида олиб борилади.

Дарс машғулотларига Италиядан 45 нафар, Ўзбекистондан 70 нафар профессор-ўқитувчи жалб қилинган. Университетда амалда бўлган икки хил таълим йўналиши талабаларга ажратилган таълим кредити ва бошқа факторлар билан фарқланади. Агар талаба бир курс охирида етарлича кредитни йиға олмаса, у кейинги курсга ўтмайди. Натижада, университетда таҳсил олиш муддати узаяди.

Таълим муассасасида талабалар билимини баҳолашнинг ўзига хос шакли мавжуд. Хусусан, профессор-ўқитувчилари томонидан

LMS (Learning Management System) платформаси шакллантирилган бўлиб, бу платформа орқали университетнинг ўзбек йўналишларида таълим олаётган талабаларнинг билимларини инсон омилисиз, объектив баҳолаш имкони яратилган. Бундан ташқари, қийинлик даражаси, тузилиши, номенклатураси турлича бўлган тестларни топшириш, уй вазифаларини юклаш, ижодий вазифаларни бажариш орқали баҳолашни амалга ошириш имконияти мавжуд.

Италян йўналишда таълим олувчи талабалар учун Италиянинг Polytechnico Di Torino университетининг Didattica платформаси орқали билимларни баҳолаш тизими йўлга қуйилган. Аҳамиятлиси, олинган имтиҳонлар, тестлар фақатгина италиялик профессорлар томонидан баҳоланади, талабанинг ўзлаштириш динамикаси кузатиб борилади.



Тошкент тиббиёт академияси:

Тиббий таълимнинг замонавий тенденцияси юқори малакали ходимлар тайёрлашни назарда тутди. Хусусан, Тошкент тиббиёт академиясида ўқитиладиган таълим йўналишлари, малака талаблари ва ўқув режалари аҳолига ихтисослаштирилган тиббий ёрдам кўрсатишни тубдан такомиллаштириш бўйича тегишли қарорлар, соғлиқни сақлаш амалиёти эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда, илғор хорижий тажрибалар асосида қайтадан кўриб чиқилди. Замонавий тиббий таълимнинг устувор вазифаларидан бири бўлажак шифокорлар учун амалий кўникмаларни эгаллаш жараёнини такомиллаштириш, уларни кейинчалик иш жараёнида доимий равишда ривожлантириб боришдан иборат. Академияда замонавий тренажер, манекен ва асбоб-ускуналар билан жиҳозланган Симуляция маркази ташкил этилди. Ушбу марказ талабаларга шифокорлик кўникмаларини автоматизм даражасида эгаллаш имконини беради.

Ушбу ўқув йилида Тошкент тиббиёт академиясида профессор-ўқитувчилар фаолияти самарадорлигини баҳолаш механизмининг

яратилиши ва улар меҳнатини қўшимча рағбатлантириш тизими жорий этилиши натижасида янги авлод ўқув адабиётларини чоп этиш 2,2 баробар, илмий маҳсулотларни яратиш самарадорлиги 2,5 баробарга ошди.

Айни кунда 200 ўринли замонавий компьютерлар ва видеотизимлар билан жиҳозланган тест маркази фаолият олиб бормоқда. Бу тизим талабалар билимини холис ва шаффоф баҳолаш имконини беради ҳамда коррупциоген омилларни бартараф этади.

Замонавий жиҳозланган “Биотехнологиялар маркази” эса талабаларнинг илмий тадқиқот фаолияти билан шуғулланишига қулайлик яратди. Шу тариқа илм-фан, таълим ва амалиёт интеграцияси тўлиқ таъминланди.

Амалга оширилаётган бу каби саъй-ҳаракатлар натижасида охириги 2 йилда талабаларнинг ўзлаштириш ва сифат кўрсаткичлари сезиларли даражада ошди. Тошкент тиббиёт академияси Round University Ranking нуфузли халқаро рейтинг кўрсаткичлари бўйича TOP-1000 таликка кирди.



Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети:

Таълим сифати дейилганда, мактабгача таълимдан бошлаб узлуксиз таълимнинг барча босқичидаги сифатни тушуниш керак. Жумладан, олий таълим муассасаларидаги таълим сифати — битирувчи босқич талабаларининг билим, кўникма, малака ва амалий компетенциялари давлат стандартларига мос келиши ҳамда буларнинг барчаси иш берувчиларни қаноатлантирган ҳолда, ёш кадрларнинг иш билан таъминланганида, деб тушуниш тўғри бўлади.

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетининг Таълим сифатини назорат қилиш бўлими томонидан олий таълим муассасалари Миллий рейтингда юқори ўринларни эгаллаши учун барча чоралар кўриб келинмоқда. 2022 йилдан университетнинг 52 та кафедраси кесимида Таълим сифатини назорат қилиш бўлими ва кафедра мудирлари ҳамкорлигида Миллий рейтинг индикаторлари режасини ишлаб чиқиш ҳамда ҳар чорак якунида режа бажарилганлигини таҳлил қилиш йўлга қўйилди. Таҳлил натижаларига асосланиб, юқори ўсиш кўрсаткичларига эришган факультет деканлари ва кафедра мудирларини моддий-маънавий рағбатлантириш, сусткашликка йўл қўйганларга нисбатан эса ўрнатилган тартибда

интизомий чоралар қўллаш жорий этилган. 2022 йил тўртинчи чорак якуни бўйича 2 та факультет декани, 4 та кафедра мудирлари моддий рағбатлантирилди. Шунингдек, режани бажаришда сусткашликка йўл қўйиб, кўрсаткичларда ўсишни таъминлай олмаган 2 та факультет декани, 5 та кафедра мудирлари интизомий чора қўлланилди.

Дарс машғулотларини кузатиш ва таҳлил қилиш ҳам таълим сифатини оширишга хизмат қилади. Университетда профессор-ўқитувчиларнинг ўқув йилидаги фаолиятини 110 баллик тизимда баҳолашга мунтазам амал қилинади. Мазкур 110 баллик тизимда профессор-ўқитувчига ҳар семестрда 2 тадан очиқ дарс ўтиш мажбурияти юклатилган. Мазкур очиқ дарслар мунтазам равишда мутасадди бўлимлар, мутахассислар томонидан таҳлил қилинади ва баҳоланади. Бундан ташқари, факультет деканлари, деканнинг ўқув ишлари бўйича ўринбосарлари томонидан ҳар ҳафтада 5 тадан дарс кузатиш, таҳлил қилиш ва маълумотларни Таълим сифатини назорат қилиш бўлимига тақдим қилиш тажрибаси йўлга қўйилган.

Университетда 480 та овозли кузатиш камераси ишлайди, уларнинг 342 таси аудиторияларга дарс машғулотларини кузатиш ҳамда

таҳлил қилиш мақсадида ўрнатилган. Бу ҳолат ўқитувчига ҳалақит бермайди, қолаверса,

ўқитувчининг педагогик маҳоратини борича баҳолаш мумкин бўлади.



Тошкент шаҳридаги Ајоу университети:

Тошкент шаҳридаги Ајоу университети фаолиятини таълим соҳасидаги қонун ҳужжатларини инобатга олган ҳолда, Корея Республикаси Ајоу университетининг ўқув режалари ва дастурлари асосида амалга оширади.

Факультет ва кафедралар қурилиш, архитектура, электротехника ва ахборот технологиялари таълим йўналишлари бўйича ўқитиш тизимини такомиллаштириш ҳамда модернизация қилишга қаратилган янги таълим дастурлари, ўқитиш шакллари ишлаб чиқиш ва жорий этишга йўналтирилган.

Ушбу йўналишда факультет ва кафедра раҳбарлари ҳар ойнинг биринчи ўн кунлигида Жанубий Кореянинг нуфузли олий таълим муассасаларида янги жорий қилинган ахборот технологиялари, дастурлар ва ўқитиш шакллари ҳақидаги маълумотни ўқитувчиларга семинар ёки Workshop тарзида етказиб боради. Кафедрада қабул қилинган жамоавий қарор билан тавсия этилаётган метод ва ўқитиш шакллари амалиётга татбиқ этилади. Жорий этилган методларнинг самардорлиги эса ҳар

семестр охирида ўқув бўлими томонидан ўтказиладиган мониторингда аниқланади. Самарасиз методлар инкор қилинади, самарадорлари тўлдирилади ва такомиллаштирилади.

Бундан ташқари, ёзги ва қишки таътил даврида университет кафедраларининг профессор-ўқитувчиларига ўз илмий тадқиқот ишларини университет таълим йўналишларига мослаш ва унинг фойдалилигини таъминлаш мақсадида йирик қурилиш компаниялари: “Murad Buildings” МЧЖ, “Mimar group” МЧЖ, “BMB Trade Group”, электротехника жиҳозлари ишлаб чиқарувчи “Artel elektrotehnika” МЧЖда ҳозирги давр учун зарур бўлган талабни ўрганиш амалиёти йўлга қўйилган.

Таълим сифати бевосита университет педагогик салоҳиятини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш, доимий тарзда ўқитишнинг янги педагогик услублари ва технологияларини жорий этишга қаратилган ишларнинг амалга оширилиши билан ошиб боради. Хусусан, университет раҳбарияти томонидан янги педагогик технологияларни ўқитиш жа-

раёнига татбиқ этган, фаолиятида ўзига хослик яратган профессор-ўқитувчиларни ҳар ойда моддий қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш механизми жорий этилди.

Университетимизда таълим самарадорлиги ҳар бир ўқув йили (семестр) давомида ўқитилаётган фанлардан олинган “Midterm” ва “Final” имтиҳонларининг натижалари ҳамда тизимли равишда ўтказилаётган мониторинг натижасида аниқланади.

Масалан, 2022 йилнинг ўзида ўтказилган мониторинг натижасида талабаларнинг билимга бўлган талабини қониқтира олмаган 5 нафар профессор билан тузилган меҳнат шартномаси бекор қилинди ва уларнинг ўрнига танлов

асосида янги, ёш кадрлар таклиф этилди.

Университетда факультет ва кафедраларга ўқитувчиларни танлаб олишда уч босқичли танлов йўлга қўйилган: биринчи босқичда талабгорнинг илмий-педагогик салоҳияти университет ўқув бўлими томонидан ўрганиб чиқилади, иккинчи босқичда ўқитувчининг методик салоҳияти синов машғулотида кўриб чиқилади ва учинчи босқичда Кореянинг Ајоу университети кенгашида номзод интервью шаклидаги суҳбатдан ўтказилади.

Бундан ташқари, университетда жорий қилинган KPI баҳолаш тизими орқали педагогларнинг компетенцияси, инглиз ва корейс тилини билиш даражаси ҳам баҳоланади.



PDP университети:

PDP университети — Буюк Британиянинг Pearson BTEC халқаро таълим дастурининг расмий маркази ҳисобланади. Бу ерда битирувчи талабалар бир вақтнинг ўзида ҳам маҳаллий, ҳам халқаро дипломга эга бўлади.

PDP жамоаси IT соҳасида 5 йиллик тажриба ва кўникмага эга, IT компанияларида ишловчи ҳақиқий амалиётчи мутахассислардан иборат.

Барча ўқув қўлланмаларимиз Буюк Британиянинг PEARSON BTEC халқаро таълим дастури стандартларига асосланган. Университетимизда 4 та таълим йўналиши мавжуд:

1. Software Development and Programming;

2. Data Analytics;

3. Artificial Intelligence Solutions and Applications;

4. Business Analytics and Change Management.

Университетда иқтидорли талабаларни рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлаш мақсадида икки хил таълим гранти ҳам жорий этилган. Улар Unicorn ва Founders грантлари ҳисобланади.

Founders гранти 20 нафар талабага мўлжалланган бўлиб, булардан 10 нафари 100 фоизлик, қолгани эса 50 фоизлик грантга эга бўлишади.

Unicorn эҳтиёжманд оилаларнинг иқтидорли фарзандлари учун бериладиган грант туридир.

ДУНЁНИНГ ТОП-500 УНИВЕРСИТЕТЛАРИ ТАЖРИБАСИ АСОСИДА ЎҚУВ-МЕЪЁРИЙ ҲУЖЖАТЛАР ТАҲЛИЛИГА ОИД ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ



Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва илғор технологияларни татбиқ этиш маркази томонидан Республикада кадр тайёрланаётган **26 та** таълим соҳасидан қуйидаги **8 та** соҳа танлаб олинди: Гуманитар фанлар (тиллардан ташқари), Тиллар, Журналистика ва ахборот, Биологик ва турдош фанлар, Математика ва статистика, Муҳандислик иши, Архитектура ва қурилиш, Транспорт хизматлари. Ушбу таълим соҳалари бўйича республиканинг етакчи олий таълим ташкилотлари (ЎЗМУ, ЎЗДЖТУ, ЎЗЖОКУ, ТКТИ, ТАҚУ, ТДТУ)

дан **4 нафар**дан хорижий тажрибага эга етук профессор-ўқитувчилар таркибидан иборат экспертлар жалб қилинди, шунингдек, таълим соҳасининг асосини ташкил этадиган **бакалавриат таълим йўналишлари** танлаб олинди.

Мазкур экспертлар томонидан хорижий давлатларнинг танланган таълим йўналишларида кадр тайёрлайдиган ва халқаро рейтинг юқори ТОП-500 таликда бўлган 30 га яқин олий таълим муассасаларининг (1-илова) ўқув режалари ва фан силлабус (таълим дастур)лари таҳлил қилинди.

Хорижий университетларнинг тажрибалари таҳлили таълим соҳалари бўйича турлича ёндашувлар мавжудлигини кўрсатди:

Гуманитар фанлар таълим соҳаси. Англияда педагог кадрларни тайёрлаш **3 йиллик бакалавриатдан** иборат бўлиб, бунда битирувчи стажёр-педагог (unqualified teacher) сифатида фаолият олиб бориши мумкин. Ундан кейин қўшимча баҳолаш дастури талаблари орқали малакали-педагог (qualified teacher status) даражасини олиш имконияти бор. Баҳолаш дастури 12 ҳафта давом этади. Бунда стажёр-педагогларнинг дарс машғулотларини ўтиш жараёни кузатилади ва ёзма имтиҳонлар олинади.

АҚШ ва **Жанубий Корея** давлатларида педагог кадрлар тайёрлаш деярли бир хил

бўлиб, университетда ўқиш даври **4 йиллик бакалавриат** ва **2 йиллик магистратурадан** иборат. Ушбу босқичларни тугатган талабалар эркин педагог мақомига эга бўлади. Шунингдек, магистратурадан кейин бир ярим йиллик амалиётни ўтаб, маълум синовларни топшира олса, **дахлсиз педагог** (нафақага чиққунга қадар) мақоми берилади.

Шунингдек, талабалар ихтисослашувидан келиб чиққан ҳолда, **2 курсдан** кейин уларни битирув малакавий иши ҳимоя қилишга ёки якуний давлат аттестацияси синовига йўналтириш тажрибаси жорий қилинган.



Маълумот учун: Республикамизда педагог кадрларни тайёрлаш 3-4 йиллик бакалавриат ва 2 йиллик магистратура босқичларида ўқишни қамраб олади. Мактаб ўқитувчиларига билим ва тажрибасидан келиб чиқиб, иккинчи малака тоифали, биринчи малака тоифали, олий малака тоифали даражалар берилади. Ҳар бир даражани олиш учун давлат тест синовларидан ўтиш талаб этилади. Бакалавриатни тугатганлар олий маълумотли педагог сифатида ўз фаолиятини бошлайди ҳамда малака тоифаларини олиш учун тест синовларидан ўтиши белгиланган. Магистратуранини тугатган педагог кадрлар иккинчи малака тоифали ўқитувчи сифатида фаолиятини бошлайди ҳамда кейинги даражаларни олиши учун синовлардан ўтиши лозим.

Тиллар таълим соҳаси. Жаҳон тажрибасига кўра, таржимон кадрлар тайёрлашда бевосита университетда ўқиш даври 3-4 йиллик бакалавриат ва 1-2 йиллик магистратурадан иборат. Таҳлил доирасида олий таълимни тугатган талабалар эркин таржимон, муҳаррир мақомига эга бўлиши, мазкур соҳа битирувчилари педагогика, лингвистика, таржима-шунослик, муҳаррирлик, туризм соҳаларида фаолият олиб бориши кузатилди. Хорижий

нуфузли олий таълим муассасаларида таржимон кадрларни тайёрлашда амалиётга алоҳида урғу берилган бўлиб, талабалар маҳаллий давлат органлари халқаро бўлимларида фаолият олиб бориши, турли даражадаги тадбирларда бевосита иштирок этиши йўлга қўйилган. Маҳаллий тажрибада ушбу ҳолат самарали ташкил қилинмаган ҳамда соҳага эҳтиёжи бор буюртмачиларнинг қамрови кам.



Маълумот учун: Республикамизда кадрлар тайёрланаётган “Таржимонлик назарияси ва амалиёти” таълим йўналиши битирувчиларига педагог мақоми берилиши белгиланмаган. Бу эса, ўз навбатида, тўлиқ олий маълумотга эга мутахассисни яна қайта ўқишига олиб келмоқда ва унинг меҳнат бозоридаги ўрнига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Хорижий олий таълим муассасаларининг тиллар соҳаси бўйича мавжуд ўқув режалари таҳлил қилиниб, амалдаги маҳаллий ўқув режа такомиллаштирилди. Таклиф этилаётган ўқув режа лойиҳасида мажбурий фанлар сони **30 тадан 28 тага** камайтирилди, танлов фанлари **7 тадан 9 тага** кўпайтирилди ва якуний аттестацияга **4 кредит** ҳамда амалиётга **14 кредит** берилиши белгиланди.

Шунингдек, **филология ва тилларни ўқитиш (роман-герман тиллари)** йўналиши бакалавриат ўқув режаси фанлар кесимида тўлиқ қиёсий таҳлил қилинди (2-илова).

Аниқланган номутаносибликлар хорижий олийгоҳларда чет тили факультетларига кирувчиларнинг барчаси **C1** даражасига эга эканлиги ва “Оғзаки нутқ фаолияти”, “Ўқиш ва ёзиш амалиёти”, “Чет тилининг интеграллашган курси”, “Амалий фонетика”, “Амалий грамматика” каби фанларга эҳтиёжи йўқлиги ҳамда умумкасбий бўлган “Ўзбекистоннинг энг янги тарихи”, “Фалсафа”, “Экология”, “Жисмоний тарбия”, “Умумий педагогика”, “Умумий психология” каби фанларнинг хорижий олийгоҳлар ўқув режаларида мавжуд эмаслиги билан изоҳланади.

Муҳандислик иши таълим соҳаси. Мазкур соҳанинг хориж тажрибаси асосида алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин бўлган жиҳати шундаки, дарс машғулотларининг кўпроқ қисми амалий машғулотлар ҳамда амалиётга йўналтирилган. Хусусан, Канада тажрибаси бўйича, муҳандис технолог кадрлар тайёрлашда бевосита университетда ўқиш даври 3,5-4 йиллик бакалавриат ва 2 йиллик магистратурадан иборат бўлиб, битирувчилар муҳандис мақомига эга бўлади ҳамда ўқишнинг сўнгги семестри тўлиқ амалиётга йўналтирилган. Шундан келиб чиқиб, 6-семестр ишлаб чиқариш амалиётларига кўпроқ вақт ажратиш ва 8-семестрни тўлиқ битирув олди амалиётларига бағишлаш мақсадга мувофиқ. Бунда

амалиётни иш берувчи корхоналар билан ҳамкорликда режалаштириб, корхоналарга тўлиқ маъсулият юклаган ҳолда ташкил қилиш ва бу орқали талабаларнинг ишга жойлашиш имкониятини ошириш лозим.

Мазкур соҳа ўқув режаларини хорижий тажриба асосида такомиллаштириш мақсадида қуйидаги ўзгаришлар киритиш тавсия этилади: таклиф этилаётган ўқув режада талабанинг ҳафталик аудитория соатларини амалдаги **26 соатдан 24 соатга** тушириш; амалдаги мажбурий фанлар сонини **37 тадан 32 тага** камайитириш, танлов фанларини **6 тадан 11 тага** ошириш, амалиётга ажратилган кредит миқдорини **24 кредитдан 27 кредитга** кўпайтириш лозим.

Шунингдек, ўқув режасидаги “Фалсафа” фанини танлов фанлар қаторига ўтказиш ва унга яқин бўлган “Барқарор ривожланиш”, “Медиа фалсафаси” каби янги танлов фанларини қўшиш; келажакда илмий тадқиқот фаолиятига йўналтирилган талабалар учун

илмий методологияга оид танлов фанлар сонини кўпайтириш; “Компьютер графикаси” ва “Муҳандислик графикаси” фанлари ўрнига замонавий билимларни берувчи “CAD/CAM/CAE тизимлари” фанини киритиш таклиф қилинмоқда.

Архитектура ва қурилиш. Жаҳон тажрибасида архитектура ва қурилиш соҳасининг мамлакатдаги ижтимоий-иқтисодий ривожланишда муҳимлигини ҳисобга олган ҳолда кадрлар тайёрлаш йўлга қўйилганлигига ҳамда архитектор ва қурувчиларга қўшимча касбий-амалий талаблар жорий қилинганлигига гувоҳ бўлинди. Жумладан, Буюк Британияда бакалавр даражасини олиш учун 3 йил, магистрлик даражаси учун 2 йил таҳсил олинади ҳамда архитектор сифатида рўйхатдан ўтишлари учун ҳар бир таълим босқичидан сўнг 1 йиллик касбий-амалий тажриба (PPE-Professional practical experience) курсини ўташи белгиланган. Мазкур курс мобайнида талабаларга тажрибали архитекторлар бириктирилади ва ҳар бир талабага архитекторлар томонидан тавсифнома (feedback) бериб борилади. Берилган тавсифномалар касбий тажриба ва ривожланиш қайдномасига (Professional experience and development record) ёзиб борилади ҳамда курслар сўнгида даража беришда

инобатга олинади. Хориж тажрибасидан келиб чиқиб, архитекторларнинг ягона умумий рўйхатини шакллантириш, уларни тайёрлашда мажбурий **касбий-амалий тажриба курслари-ни** жорий қилиш таклиф қилинмоқда.

Шунингдек, хориждаги олий таълим муассасалари ўқув режалари таҳлил қилиниб, қуйидаги ўзгаришлар жорий этилди: биноларни тизимли лойиҳалаштириш ва қуриш, қурилишда БИМ (бино ва иншоотларни ахборот моделлаш — building information modelling) технологиялари, қурилишда смета иши каби фанлар мажбурий фанларга ўтказилди; қурилиш машиналари ва қурилиш жараёнлари технологияси, бино ва иншоотларни барпо этиш технологияси фанларининг изчиллигини таъминлаш мақсадида ўқитилаётган курслар ўзгартирилди; бозор иқтисодиётдан келиб чиққан ҳолда, бинолар энергия самардорлик инжиниринги, Ақлли қурилиш (smart building), қурилишда барқарорлик каби янги фанлар киритилди.

Транспорт хизматлари. Транспорт хизматлари соҳаси бўйича хориж тажрибаси таҳлил қилинганда, ўқиш даври маҳаллий тажриба билан уйғун эканлиги аниқланди. Танлаб олинган транспорт логистикаси таълим йўналиши ўқув режаси таҳлил қилинган ҳол-

да, хорижий нуфузли университетлар ўқув режасига мослаштирилган ўқув режаси таклиф қилинди. Унга кўра, фанлар сони **30** тадан **33** тага етказилди; **17 та** фаннинг мазмуни хориж тажрибаси асосида такомиллаштирилди ҳамда **10 та** янги фан киритилди; назарий

ва мустақил соатлар нисбати (48%/52%) ўзгаришсиз қолдирилди; бозор иқтисодиётидан келиб чиққан ҳолда, янги электротранспорт, эргономика, транспорт ва инфратузилмани режалаштириш, логистикада ахборот комму-

никация технологиялари, траффик телематикасида жараёнларни автоматлаштириш, траффик телематик тармоқлари, траффик телематик жараёнлари, терминал операциялари фанлари киритилди.

“Журналистика ва ахборот” таълим соҳаси.

Таҳлил жарёнида хориждаги олийгоҳларда журналистиканинг ихтисослашган соҳалари алоҳида таълим йўналиши сифатида ажратилмагани маълум бўлди. Бироқ ўқув режаларда таклиф қилинган танлов фанла-

ри талабаларнинг журналистика йўналишлари бўйича ихтисослашувига қаратилган. Юртимиз олий таълим муассасаларида эса журналистиканинг ихтисослашган соҳалари алоҳида-алоҳида таълим йўналиши сифатида ўқитилади.



Маълумот учун: Ўзбекистон олийгоҳларида 60320100 – Журналистика (теле-радио журналистикаси, Босма ОАВ журналистикаси, Ҳарбий журналистика, Спорт журналистикаси, Интернет журналистика, Иқтисодий журналистика, Халқаро журналистика, Санъат журналистикаси, Саёҳат журналистикаси) ва 60320200 – Ахборот хизматлари ва жамоатчилик билан алоқалар каби йўналишлар амалда мавжуд.

Тадқиқот доирасида хориж университетларининг кадрлар тайёрлашдаги муҳим жиҳатларидан бири — бу ўқув режаларида мажбурий фанлар сони камлиги, аксинча, танлов фанлари кўплигидир. Миллий тажрибада эса мажбурий фанлар салмоғи танлов фанларидан икки ҳиссага кўплиги аниқланди. Мажбурий фанлар моҳияти бўйича хориж ва миллий тажрибада деярли бир хил, аммо хорижда назарий

асосларни босқичма-босқич таҳлил қилиш учун фақат битта фан киритилган “Журналистика қадриятлари, амалиёти ва тенденциялари”. Бизда эса мана шундай умумий қамровга эга мажбурий фан киритилмаган. Аксинча, у алоҳида курсларга бўлинган ҳолда ўқитилади. Хусусан, “Журналистика тарихи”, “Журналистика ва оммавий коммуникациялар асослари”, “Ғарб ва Шарқ журналистикаси” кабилар.

Биологик ва турдош фанлар.

Жаҳон тажрибасида биология таълим йўналишининг кенг қамровли эканлиги ҳисобга олинган ҳолда, асосий урғу дастлабки йилларда умумбиологик фанларга ва юқори курсларда илмий тадқиқот жараёнларига йўналтирилганлиги аниқланди. Умумбиологик фанлар модулларга тизимли

тақсимланган бўлиб, муайян модулни тугатгандан сўнг, кейинги модулни ўқиш мумкин. Хорижий университетларда ўқишнинг дастлабки 2 йилида умумбиологик фанлар бўлган умумий биология, молекуляр биология, микро-биология, биокимё, умумий кимё, органик/но-органик кимё, ҳисоб (calculus) каби мажбурий

фанлар ўтилиши ва уларни муваффақиятли тугатгандан сўнг кейинги мураккаб модулларга ўтиш белгиланган. Умумбиологик фанларни тугатган талабаларга турдош йўналишларга ўқишини кўчириш имконияти яратилади.

Хориж тажрибасида юқори курсларда дарс машғулоти амалиётга йўналтирилган бўлиб, лабораторияларда олиб борилади. Маҳаллий тажрибада ҳам лаборатория

машғулоти кўзда тутилган бўлса-да, мавжуд лабораториялар замонавий жиҳозлар билан етарлича таъминланмаган ҳамда амалиётчи-педагог кадрлар етишмовчилиги мавжуд. Ушбу хорижий тажрибадан келиб чиқиб, соҳа учун бир-бирини тақозо қиладиган ягона модуллар йиғиндисини ишлаб чиқиш ҳамда лаборатория машғулоти ҳолатини такомиллаштириш зарурати мавжуд.

Таҳлиллар натижасида қуйидаги муаммолар мавжудлиги аниқланди:

➤ 1. Кредит-модуль тизимида асосий урғу мустақил таълимга қаратилган, лекин профессор-ўқитувчилар юкламада белгиланган соатларини (асосан аудитория соатларини) бажариш билан овора бўлиб, мустақил таълимга етарли эътибор бериш имкониятига эга эмас.

➤ 2. NEMIS платформасининг чекланган имкониятлари сабабли ўқитувчилар ва талабалар ишлаш жараёнида ноқулайликлар вужудга келмоқда. Маълумки, NEMIS — электрон бошқарув платформа бўлиб, у асосан деканат ишларини олиб бориш учун яратилган. Ўқув жараёнини олиб боришда айнан ўқув платформаси керак (Learning management system).

➤ 3. Тиллар соҳаси бўйича бакалавриятда талабалар кўплаб Европа ва Осиё тилларини ўрганадилар, лекин университет тайёрлайдиган мутахассислар бугунги кундаги кадрларга бўлган талабга кўра, нафақат 1 та хорижий тилни билиши, балки бир нечта тилни мукамал ўзлаштирган бўлиши талаб этилмоқда. Талабалар иккинчи чет тилининг соати кам бўлганлиги сабабли, ундан ҳеч қандай “наф” йўқлигидан етарли даражада ўрганмаяпти.

➤ 4. Республикада таржимон мутахассисларни тайёрлайдиган бир нечта олий таълим муассасалари бўлса-да, ўз мутахассислигининг асл эгалари кам. Бунинг сабаби таржимонлик йўналишларида айнан соҳага эҳтиёжи бор буюртмачилар билан амалиёт ўтказиш жараёнининг тўғри йўлга қўйилмаганлигидир. Талабалар амалиётни айнан таржимон мутахассислари керак бўлган жойларда ўташмайди.

➤ 5. Талабалар кўпинча берилган топшириқларни бажаришда плагиатга йўл қўяди, ўқитувчилар талабаларнинг вазифаларини, курс ишларини, ижодий ва илмий ишларини анъанавий усуллар билан текширишга эса кўп вақт кетади (шунинг учун масъулиятли ўқитувчилар плагиатни текширади, баъзилари эса вақт кўп кетишини инобатга олиб, батафсил текширмайди). Натижада, баҳолаш шаффофлиги таъминланмайди.

➤ 6. Талаба бакалаврият босқичида иккинчи тил сифатида ҳар хил тилларни ўрганади, аммо магистратурага киргандан сўнг фақат мавжуд (яъни юкламаси берилган) тилларни танлашга мажбур бўлади ва уни

фақат 1 семестр давомида 36 соат ўрганади. Бу эса жуда кам. Докторантурада ҳам иккинчи тил чекланган (фақат уч тил ўрганилади: инглиз, француз ва немис). Бу эса ушбу тилларни бакалаврият босқичида ўрганмаган

магистрант ва докторантлар учун катта қийинчилик туғдиради (докторантурада, талабаликда испан ёки итальян тилини ўқиган бўлса ҳам, француз ва немис тилидан малакавий имтиҳон топширишга мажбур).

Таҳлил давомида аниқланган муаммоларни бартараф этиш, шунингдек, олий таълим ташкилотларида таълим жараёни янада такомиллаштириш бўйича таклифлар:

Биринчидан

Кредит-модуль тизими талабаларнинг мустақил фаолиятига асосланганлиги сабабли мустақил таълимни текшириш ва бажарилишини назоратга олиш мақсадида ўқитувчининг юкламасига маълум миқдорда соат ажратишни ташкил қилиш лозим. Акс ҳолда, мустақил таълим тизими ўзини оқламайди. Шунингдек, талабалар билимини баҳолашга етарли соат ажратиш керак. Чунки юкламада баҳолашга ажратилаётган 0,5 соат фақат оралиқ ва якуний назорат ишларини текширишни назарда тутди. Ваҳоланки, ўқитувчи йил давомида ўқув вазифаларини талабаларга беради, доимий равишда текшириб боради ва ўз мулоҳазаларини баҳам кўради.



Маълумот учун: Буюк Британия ва қўшни Қозоғистон олий таълим муассасаларида ҳар бир ўқитувчига 8-10 кредит ҳисобидан (240-300 соат) талабалар вазифаларини текшириш ҳамда баҳолаш учун алоҳида ажратилади. Ушбу ажратилган кредит ўқитувчи юкламасига киритилади. Ўқитувчи шахсий иш режасидаги “мустақил таълим” устунига юклама бериш ва бу масалани вақт меъёрларида белгилаш лозим. Бу ўқитувчининг мустақил таълимга эътибор қаратишига сабаб бўлади ҳамда унга буни бажариш учун имкон яратади (амалдаги вақт меъёрларига кўра, ўқитувчи кўп ҳолларда аудитория соатини бажаришга улгурмоқда, холос).

Иккинчидан

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигидан 2018 йил 26 сентябрда рўйхатдан ўтган 3069-сонли “Олий таълим муассасаларида талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолаш тизими тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида” Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирининг буйруғида 5 баҳолик баҳолаш тизимида фақат оралиқ назорат ва якуний назорат турлари белгиланган бўлиб, амалий, семинар ва лаборатория машғулотларини баҳолаш назарда тутилмаган. Бу эса, ўз навбатида, фаннинг ушбу қисмларига талабаларнинг ёндашишига салбий таъсир кўрсатади. Бинобарин, ушбу қисмни баҳолаш низомида инобатга олиш керак. Ўқитишнинг кредит-модуль тизимига мослаштирилган баҳолаш низомини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Учинчидан

Хорижнинг кўплаб олий таълим муассасалари томонидан амалда фойдаланилаётган LMS (Learning management system) ўқув платформаларини таълим жараёнига татбиқ қилиш лозим. Жумладан, Blackboard Learn, Moodle, Canvas ва бошқаларни ҳам. Уларнинг энг асосий қулайликларига қуйидагилар киради: 1) ўқув платформа бўлганлиги учун айнан ўқув маълумотларни, ўқув вазифаларини жойлаштириш ва бажариш, баҳолаш тизими қулай ишлаб чиқилган; 2) ушбу платформалар мобил илова кўринишида барча телефон операцион тизимлари томонидан қўлланила олади (Android, iOS), бу, айниқса, талабалар учун жуда қулай; 3) ягона CLOUD хотира тизими мавжуд ва ишлаш тезлиги анча юқори. Ўзбекистондаги Вестминстер (Blackboard Learn), Вебстер (Canvas) университетларидан ушбу тизимлар билан ишлаш тажрибаларини ўрганиш мақсадга мувофиқ.

Тўртинчидан

Тиллар соҳасининг бакалавриат йўналиши битирувчиларига иккинчи чет тилидан ҳам му- тахассислик бериш керак. 3 курс давомида ҳар босқичида камида 12 кредит берилиши тала- бада яна битта қўшимча тил ўрганишга мотивация беради. Шунингдек, мазкур йўналиш би- тирувчиларига педагог мақомини бериш долзарбдир. Таржимонлик йўналишларида хорижий тил ўқитиш методикасига оид фанларни асосий ва танлов фанлар блокига киритиш (4 йил бакалавр давомида, 2 йил магистратура давомида) лозим.

Бешинчидан

Олий таълим муассасаларида **Teachers Hub** ва **Students Hub** каби марказлар ташкил этиш ке- рак. Масалан, талаба деканат, бўлимларга, кафедраларга мурожаат қилмайди ва барча маълумотларни **Students Hub**дан олади. Ушбу марказ ходимлари талабаларнинг ишга жойлашиши, улардан керакли маълумотларни олиш ҳамда улар билан алоқа ўрнатиш ишлари билан ҳам шуғулланади. Ўқитувчилар ҳам ўзларига керакли маълумотларни **Teachers Hub**дан олишади.



Маълумот учун: Бу тизим барча чет эл университетларида жорий этилган. Ўзбекистон- да Вестминстер, Сингапур университетларида ҳам бундай марказлар фаолият юритади. Ушбу марказлар ўқитувчилар ва талабаларга қулайлик яратиш билан бирга, деканатлар, ка- федралар ва бўлимлар ишини, шунингдек, маълумот айланишини ихчамлаштиради.

Тадқиқотнинг мультимедиавий форматини кўриш учун
QR кодни сканер қилинг!



Олий таълим муассасаларининг ўқув-меъёрий ҳужжатларини таҳлил қилиш ҳамда хатловдан ўтказиш бўйича жадвал

1-илова

№	Олий таълим ташкилоти	Хорижий олий таълим ташкилоти	QS рейтингдаги ўрни	THE рейтингдаги ўрни	Йўналиш бўйича рейтингдаги ўрни
1	Ўзбекистон миллий университети (220 000 — Гуманитар фанлар)	Сеул миллий университети, Жанубий Корея (Seoul National University)	29	56	59
		Нью-Йорк университети, АҚШ (New York University)	39	24	7
		Бристол университети, Буюк Британия (Bristol university)	61	76	85
2	Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети (230 000 — Тиллар)	Уорвик университет, Буюк Британия (The university of Warwick)	64	104	101-150
		Лестер университети, Буюк Британия (University of Leicester)	279	163	-
		Кент университети, Буюк Британия (University of Kent)	375	351-400	301-320
		Бирмингем университети, Буюк Британия (University of Birmingham)	91	108	49
3	Ўзбекистон журналистика ва оммавий коммуникациялар университети (320 000 — Журналистика ва ахборот)	Шимолий-ғарбий университети, АҚШ (The Northwestern university)	32	26	16
		Берkeley Калифорния университетлари (University of California, Berkeley)	27	8	12
		Шеффилд университети, Буюк Британия (Sheffield University)	96	114	51-100
4	Ўзбекистон миллий университети (510 000 — Биологик ва турдош фанлар)	Корнел университети, АҚШ (Cornell University)	20	20	14
		Манчестер университети, Буюк Британия (The University of Manchester)	28	54	45
		Москва Давлат университети, Россия (Lomonosov Moscow State University)	75	163	64

5	Ўзбекистон миллий университети (540 000 — Математика ва статистика)	Вашингтон университети, АҚШ (Washington University in St. Louis)	118	57	351-400
		М.Ауезов номидаги Жанубий Қозоғистон университети	482		
		Сеул миллий университети, Жанубий Корея (Seoul National University)	29	56	46
6	Тошкент кимё-технология институти (710 000 — Муҳандислик иши)	Алберта университети, Канада (University Of Alberta, Canada)	110	118	93
		Мангейм университети, Германия (University of Mannheim)	541-550	179	
		Ёнсе университети, Жанубий Корея (Yonsei University)	73	78	86
		Сеул миллий университети, Жанубий Корея (Seoul National University)	29	56	36
		Монреал университети, Канада (University of Montreal)		111	119
		Карлсруэ технология университети, Германия (Karlsruhe Institute of Technology)	141	189	50
7	Тошкент архитектура-қурилиш институти (730 000 — Архитектура-қурилиш)	Дрезден технология университети, Германия (Dresden University of Technology)	200	156	101-150
		Вена технология университети, Австрия (Vienna University of Technology) Technische Universität Wien	179	-	51-100
		Виржиния политехника институти, АҚШ (Virginia Polytechnic Institute)	363	251-300	51-100
8	Тошкент давлат транспорт университети (1040 000 — Транспорт хизматлари)	Дрезден технология университети, Германия (Dresden University of technology)	200	156	
		М.Ауезов номидаги Жанубий Қозоғистон университети	482		
		Москва автомобиль ва йўллар давлат техника университети, Россия (Moscow automobile and road state technical university)	-	-	-
		Белоруссия миллий техника университети (Belarusian national Technical university)	760	-	-

60230100 – Филология ва тилларни ўқитиш (Роман-герман тиллари) бакалаврият таълим йўналишининг ўқув режасини хорижий олий таълим муассасаси ўқув режаси билан таққослама жадвали

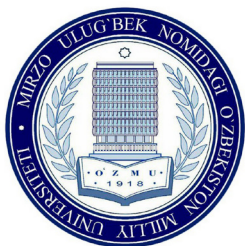
2-илова

T/p	Амалдаги ўқув режа-га кўра фанлар номи	Семестр	Фанга ажратил-ган жами кредит миқдори	Мажбу-рий/ танлов фан	University of Kent, Angliya. QS rank 375 (Хорижий давлат ва ОТМ номи)		Семестр	Фанга ажратилган жами кредит миқдори	Мажбурий/ танлов фан
					Фанлар номи (оригинал тилда)	Фанлар номи (ўзбек тилида)			
1	O'zbekistonning eng yangi tarixi	1	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				
2	O'zbek (rus) tili	2	4	majburiy					
3	Ikkinchi chet tili	3,4,5,6	16	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				
4	Roman-German filologiyasiga kirish	1	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				
5	Adabiyotshunoslik	2	4	majburiy	Reading victorian literature	Viktoriya davri adabiyoti	4	30	tanlov
					The New Woman: 1880-1920	Yangi ayol: 1880-1920 (adabiyotda feminizm)	8	30	tanlov
					A Woman's tale: Writing Female Identity and Experience in Medieval Europe	Ayol hikoyalari: O'rta asr Yevropasida ayol shaxsi	4	30	tanlov
6	Tilshunoslik	1	4	majburiy	Foundation of linguistics		1	15	majburiy
7	Ta'limda axborot texnologiyalari	2	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				
8	O'zbek (rus) tilining amaliy uslubiyati	7	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				
9	Og'zaki nutq amaliyoti	1, 2,3, 4,5,6	26	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				
10	O'qish va yozish amaliyoti	1, 2,3, 4,5,6	28	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				

11	Amaliy fonetika	1,2	8	majburiy	Sounds of English	Ingliz tili tovushlari	1	15	majburiy
					Phonology	Fonologiya	4	15	tanlov
					Phonetics	Fonetika	3	15	tanlov
12	Amaliy grammatika	1,2	8	majburiy	The Structure of Language	Til strukturasi	2	15	majburiy
					Grammar for Everyone	Hamma uchun grammatika	2	15	tanlov
13	Jismoniy tarbiya	2	2	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				
14	Falsafa	3	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				
15	Tili o'rganilayotgan mamalakat adabiyoti	2	4	majburiy	Changing Literatures: Chaucer to the contemporary	Adabiyot: Choserdan zamonaviygacha	1	30	majburiy
					The contemporary	Yangi adabiyot	4	30	tanlov
					Shakespeare and Early Modern Drama	Shekspir va zamonaviy drama	3	30	tanlov
					Charles Dickens and the Victorian's	Charlz Dikkens va Viktoriya davri	3	30	tanlov
					American Modernities: US Literature in the 20th Century	Amerika modernizmi: 20 asr Amerika adabiyoti	4	30	tanlov
16	Mamlakatshunoslik	4	4	majburiy	Global Englishes	Jahonda ingliz tili	1	15	tanlov
17	Umumiy psixologiya	3	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				
18	Kommunikativ leksika	3	6	tanlov	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				
19	O'lkashunoslik va turizm	3	6	tanlov	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				
20	Tillar o'qitish va ta'lim texnologiyalari	5	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan				

21	Umumiy pedagogika	5	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan
22	Amaliy tarjima	5	6	tanlov	
23	Madaniyatlararo muloqot	4	6	tanlov	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan
24	Badiiy o'qish	4	6	tanlov	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan
25	O'quv dasturlari va materiallarini ishlab chiqish metodikasi	6	6	tanlov	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan
26	Sohaga yo'naltirilgan chet tili	5	6	tanlov	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan
27	Nutq madaniyati	8	6	tanlov	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan
28	Ekologiya	6	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan
29	Matbuot tili	4	4	majburiy	Writing In The Media: A Practical Approach
					Mediada yozuv: Amaliy yondashuv
					Journalistika va reklama tili
30	Sotsiolingvistika	6	6	tanlov	English language in the media
					Matbuotda ingliz tili
					Til, o'zlik va jamiyat
31	Nazariy grammatika va til tarixi	7	6	majburiy	Language, Self and Society
					Syntax 1
					Syntax 2
32	Leksikologiya	8	4	majburiy	Morphology
33	Tarjima nazariyasi va amaliyoti	7	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA" ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan
34	Qiyosiy tipologiya	7	4	majburiy	Theoretical Aspects of Translation
35	Stilistika	7	4	majburiy	Tarjimaning nazariy aspektlari
					Stylistics: Language in Literature

					Tackling Text: Explaining Style	Matn bilan ishlash: uslubiy tahlil	2	15	tanlov
36	Tili o'rganilayotgan mamlakatlar adabiyoti	5,6	8	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA"	ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan			
37	Jahon adabiyoti	7	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA"	ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan			
38	Nazariy fonetika	8	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA"	ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan			
39	Sinxron tarjima	7	4	tanlov	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA"	ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan			
40	Til va madaniyat	7	4	tanlov	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA"	ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan			
41	Tilni baholash tamoyillari va adabiyoti	8	6	tanlov	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA"	ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan			
42	Xalqaro turizm	8	6	tanlov	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA"	ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan			
43	Diskurs tahlil	8	6	tanlov	Semantics and Pragmatics	Semantika va pragmatika	4	15	tanlov
					Meaning and Discourse	Ma'no va diskurs	1	15	tanlov
44	Малакавий амалиёт	4,6,8	14	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA"	ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan			
45	YADA	8	4	majburiy	The university of Kentda "English Literature and English Language and Linguistics – BA"	ta'lim yo'nalishi o'quv rejasida ushbu fanlar kiritilmagan			
	Битирув малакавий иши	8	6		Dissertation	Dissertatsiya	7,8	30	tanlov
Жами		37 та фан	240	30 та маж- бурий; 7 та тан- лов	Жами		28 та фан	180	5 та маж- бурий 24 та танлов



Модуль / ФАН СИЛЛАБУСИ
Биология факультети
60510100 – Биология (турлари бўйича)
таълим йўналиши



Фан номи:	Ёш физиологияси ва гигиена
Фан тури:	Мажбурий
Фан коди:	YFGB406
Йил:	4
Семестр:	7
Таълим шакли:	Кундузги
Машғулотлар шакли ва семестрга ажратилган соатлар:	120
Маъруза	30
Амалий машғулотлар	60
Лаборатория машғулотлари	—
Семинар	—
Мустақил таълим	90
Кредит миқдори:	6
Баҳолаш шакли:	Имтиҳон
Фан тили:	Ўзбек

Фан мақсади (ФМ)	
ФМ1	Талабаларга болалар ва ўсмирлар организмнинг анатомик-физиологик хусусиятлари, функционал имкониятлари, билим ва таълим олиш фаолиятининг асосий психофизиологик механизмлари, организмнинг гармоник ривожланиши учун зарур бўлган гигиена меъёрлари ҳақида билим беришдан иборат.

Фанни ўзлаштириш учун зарур бошланғич билимлар	
1.	Биокимё ва молекуляр биология (BVMB210)
2.	Одам анатомияси (OANB106)
3.	Одам ва ҳайвонлар физиологияси (OHFB208)
4.	Нейрофизиология (NEYB304)

Таълим натижалари (ТН)	
	Билимлар жиҳатидан:
ТН1	Одам организмнинг ўсиши, ривожланиши ва фаолиятининг умумий қонуниятлари, моддалар алмашинуви ва биоэнергетика жараёнлари ҳақида билимга эга бўлишлари керак;
ТН2	Висцерал тизим аъзоларини турли физиологик ва патологик жараёнларда ва ёшга оид қандай ўзгаришларга учрашларини билишлари лозим;
ТН3	Болаларда марказий нерв тизими ва олий асаб фаолиятининг физиологик ривожланиш кўрсаткичларини ва функционал аҳамияти ҳақида билимга эга бўлишлари керак;
ТН4	Нутқ вазифасининг рефлектор характерини билиши керак;
	Қўникмалар жиҳатидан:
ТН5	Болаларнинг ёшига мос ҳолда ақлий ва жисмоний юкламаларни танлай олади; антропометрик кўрсаткичларни аниқлай олади;
ТН6	Олий нерв фаолияти типларига қараб индивидуал юкламаларни танлашни билади;
ТН7	Турли шароитда атроф-муҳитга гигиеник баҳо бера олади;
ТН8	Таълим жараёнида ёшга оид хусусиятларни ҳисобга олишни билади.

Фан мазмуни	
Машғулотлар шакли: маъруза (М)	
М1	Ўсиш ва ривожланишнинг умумий қонуниятлари
М2	Организм ва муҳит
М3	Таянч-ҳаракат тизимининг ёшга оид хусусиятлари ва гигиенаси
М4	Нерв тизимининг ёшга оид умумий физиологияси ва гигиенаси
М5	Нерв тизимининг хусусий физиологияси ва гигиенаси.
М6	Олий нерв фаолияти ва унинг ёшга оид хусусиятлари.
М7	Сенсор тизимининг ёшга оид физиологияси ва гигиенаси.
М8	Эндокрин тизимининг ёшга оид физиологияси ва гигиенаси.
М9	Қон тизимининг ёшга оид физиологияси ва гигиенаси.
М10	Юрак-қон томир тизимининг ёшга оид физиологияси ва гигиенаси.
М11	Нафас тизимининг ёшга оид физиологияси ва гигиенаси.
М12	Болалар организмида модда ва энергия алмашинуви.
М13	Овқат ҳазм қилиш ва овқатланишнинг ёшга оид физиологияси ва гигиенаси.
М14	Айирув тизимининг ёшга оид физиологияси ва гигиенаси.
М15	Болалар ва ўсмирлар саломатлигининг умумий муаммолари.

Машгулотлар шакли: амалий машгулот (А)		
A1	Болалар ва ўсмирларнинг жисмоний ривожланишини баҳолаш. Морфологик ва функционал кўрсаткичларни баҳолаш.	
A2	Соматоскопик белгиларни баҳолаш.	
A3	Индекслар ва коэффициентлар методи ёрдамида жисмоний ривожланишни баҳолаш.	
A4	Рефлекс тушунчаси. Турли шартсиз рефлексларни кузатиш.	
A5	Бош миянинг ривожланиши. Болада рефлектор реакцияларнинг ривожланишини баҳолаш.	
A6	Қисқа муддатли хотира ҳажмини аниқлаш.	
A7	Болада хотиранинг етакчи турини аниқлаш. Диққат барқарорлигини аниқлаш.	
A8	Одамда артериал босимни ўлчаш.	
A9	Дозаланган жисмоний юкламага юрак-қон томир тизимининг реакцияси.	
A10	Жисмоний иш қобилиятини кислородни максимал истеъмоли кўрсаткичи бўйича баҳолаш.	
A11	Кўз ўткирлигини аниқлаш. Қорачиқ рефлексларини кузатиш.	
A12	Жисмоний ривожланишни экспресс баҳолаш.	
A13	Овқат рационини гигиеник баҳолаш.	
A14	Ақлий иш қобилиятини аниқлаш.	
A15	Синф хонасига гигиеник баҳо бериш. Дарс жадвалини тузиш.	
Мустақил таълим (МТ)		
1	Семинар ва амалий машгулотларга тайёргарлик кўриш ва уй ишларини бажариш	90 соат
2	Вазиятли масалалар (казуслар) тузиш	20 соат
3	Берилган манбаларни таржима қилиш	20 соат
4	Гигиенага оид берилган мавзу бўйича эссе ёзиш	10 соат
5	Анжуманга тезис тайёрлаш	10 соат
6	Берилган мавзу бўйича курс ишини бажариш	30 соат

Асосий адабиётлар	
1.	Безруких М.М., Сонькин В.Д., Фабер Д.А. Возрастная физиология. – М.: АCADEMA, 2003. – 416 с.
2.	Возрастная анатомия, физиология и гигиена : учебное пособие / Р.И. Айзман, Н.Ф. Лысова, Я.Л. Завьялова. – М.: КНОРУС, 2017. – 404 с. – (Бакалавриат).
3.	Kuchkarova L.S., Karimova I.I. Yosh davrlar fiziologiyasi va gigienasi. Darslik. – Т.: “Univesitet” nashriyoti, 2017. – 308 b.
Қўшимча адабиётлар	
1.	Возрастная анатомия, физиология и гигиена: учебное пособие. – Казань: КФУ, 2013. – 166 с.
2.	Гуминский А.А. и др. Руководство к лабораторным занятиям по общей и возрастной физиологии. – М.: «Просвещение», 1990. – 239 с.
3.	Сапин М.Р., Брыксина З.Г. Анатомия и физиология детей и подростков / М.Р.Сапин, З.Г.Брыксина. – М.: Академия, 2002. – 453 с.

Талабанинг фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичини назорат қилишда қуйидаги мезонлар тавсия этилади:

а) 5 баҳо олиш учун талабанинг билим даражаси қуйидагиларга жавоб бериши лозим:

- ➔ фаннинг моҳияти ва мазмунини тўлиқ ёрита олса;
 - ➔ фандаги мавзуларни баён қилишда илмийлик ва мантиқийлик сақланиб, илмий ҳа-толик ва чалкашликларга йўл қўймаса;
 - ➔ фан бўйича мавзу материалларининг на-зарий ёки амалий аҳамияти ҳақида аниқ та-саввурга эга бўлса;
 - ➔ фан доирасида мустақил эркин фикрлаш қобилиятини намоён эта олса;
 - ➔ берилган саволларга аниқ ва лўнда жавоб бера олса;
 - ➔ конспектга пухта тайёрланган бўлса;
 - ➔ мустақил топшириқларни тўлиқ ва аниқ бажарган бўлса;
 - ➔ фанга тегишли қонунлар ва бошқа меъ-ёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни тўлиқ ўзлаштир-ган бўлса;
 - ➔ фанга тегишли мавзулардан бири бўйича илмий мақола чоп эттирган бўлса;
 - ➔ тарихий жараёнларни шарҳлай билса;
- б) 4 баҳо олиш учун талабанинг билим даражаси қуйидагиларга жавоб бериши лозим:**
- ➔ фаннинг моҳияти ва мазмунини тушун-ган, фандаги мавзуларни баён қилишда илмий ва мантиқий чалкашликларга йўл қўймаса;
 - ➔ фаннинг мазмунини, амалий аҳамияти-ни тушунган бўлса;
 - ➔ фан бўйича берилган вазифа ва топши-риқларни ўқув дастури доирисида бажарса;
 - ➔ фан бўйича берилган саволларга тўғри

жавоб бера олса;

- ➔ фан бўйича конспектини пухта шакллан-тирган бўлса;
 - ➔ фан бўйича мустақил топшириқларни тўлиқ бажарган бўлса;
 - ➔ фанга тегишли қонунлар ва бошқа меъ-ёрий ҳужжатларни ўзлаштирган бўлса.
- в) 3 баҳо олиш учун талабанинг билим даражаси қуйидагиларга жавоб бериши лозим:**
- ➔ фан ҳақида умумий тушунчага эга бўлса;
 - ➔ фандаги мавзуларни тор доирада ёри-тиб, баён қилишда айрим чалкашликларга йўл қўйилса;
 - ➔ баён қилиш равон бўлмаса;
 - ➔ фан бўйича саволларга мужмал ва чал-каш жавоблар олинса;
 - ➔ фан бўйича матн пухта шакллантирил-маган бўлса.
- г) қуйидаги ҳолларда талабанинг билим даражаси қониқарсиз 2 баҳо билан баҳола-ниши мумкин:**
- ➔ фан бўйича машғулотларга таёргарлик кўрилмаган бўлса;
 - ➔ фан бўйича машғулотларга доир ҳеч қан-дай тасаввурга эга бўлмаса;
 - ➔ фан бўйича матнларни бошқалардан қў-чириб олганлиги сезилиб турса;
 - ➔ фан бўйича матнда жиддий хато ва чал-кашликларга йўл қўйилган бўлса;
 - ➔ фанга доир берилган саволларга жавоб олинмаса;
 - ➔ фанни билмаса.

Фан ўқитувчиси тўғрисида маълумот

Муаллиф:	Гулчехра Джаббарова, Биология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) доцент
E-mail:	umidayusupova21@gmail.com karimova-gulya@mail.ru
Ташкилот:	Ўзбекистон Миллий университети “Одам ва ҳайвонлар физиологияси” кафедраси

Мазкур Силлабус “Одам ва ҳайвонлар физиологияси” кафедрасининг йиғилиш баёни билан тасдиқланади.



ЧОРРАҲАДАГИ ОЛИЙ ТАЪЛИМ: ТАНЛОВ ҚАНДАЙ БЎЛИШИ КЕРАК?

Жамиятлар қандай тараққий этади, соҳалар қачон ривожланади? Бу ҳақда минглаб тажрибалар бор ва улар ҳақида юзлаб китоблар ёзилган. Айни масала юзасидан бутунжаҳон ўргимчак тўридан ҳам кўп маълумотлар топиш ва танишиш мумкин. Бироқ мурод ҳосил бўлиши учун танишиш ва ўрганишнинг ўзи кифоя қилмайди-да. Бунинг учун керакли хулосалар чиқарилиши, мавжуд муаммоларга кўзгу тутилиши шарт.

Пауло Коэльонинг “Алкимёгар” романини кўпчилик ўқиган, унда келтирилган қўйидаги фикр мазкур вазиятни яққол ифода этади, назаримизда: “Жамики сир-асрор айнан шу ҳозирги кунда жам бўлган. Айни дамдаги аҳволнинг яхшиладингми, демак, эртангги ҳам ўнглай оласан”.



Барногул САНАҚУЛОВА,

иқтисодиёт фанлари доктори,
профессор

Ҳозирги аҳволни билиш ва эртани ўнглаш учун эса ўша соҳа мутахассислари, жамоатчилик фаоллари билан ҳамкорлик ўрнатиш, керакли ва ўринли маслаҳатларга очиқ бўлиш талаб қилинади. Айни ақидага амал қилиб, тахририятимиз фикр илғорлари учун яна бир минбар яратди. Эндиликда олий таълимнинг бугуни, эртасига бефарқ бўлмаган, муаммо ва унинг ечимини асосли келтира оладиган соҳа фидойилари ва мутахассислар чиқишларини

эътиборингизга ҳавола қилиб боришни режалаштирганмиз.

Мақсад мамлакат келажагига дахлдор тизим тараққиётида барчани бирдамликка, фаолликка чорлаш, натижада, мавжуд камчиликлар ечимида самарали усулларни аниқлашдан иборатдир.

Бу сонимизда жамоатчиликка дадил фикрлари, жўяли таклифлари билан танилиб ул-

гурган, олий таълим тизимида 20 йилдан ортиқ фаолият юритиб келаётган етук мутахассислардан бири иқтисодиёт фанлари доктори, профессор Барногул Санақулованинг муносабат ва таклифларини эътиборингизга ҳавола қиламиз. Улар билан фикрлашувимиз тузилмавий жиҳатдан ўзгарган олий таълим тизимининг бугунги манзараси, ҳолати ва сифати ҳақида бўлди.



— Ўзбекистон олий таълимининг айни пайтдаги ҳолатини қандай баҳолайсиз?

— Айни дамда Ўзбекистон олий таълим тизими чорраҳада тургандек гўё. Бугун қайси йўл, қайси ракурс, қандай стратегияни танлашимиз келажақда кўп нарсани ҳал қилади. Сунъий интеллект, ChatGPT каби платформаларнинг пайдо бўлиши таълимда катта бурилишлар даври келганини англатмоқда. Бу олий таълим тизими стратегиясини қайта кўриб чиқиш, олий таълим муассасалари кадр тайёрлайдиган соҳалари, йўналишларини ўзгартириш талабини қўймоқда. Мазкур масаланинг қандай ечилиши том маънода жамиятнинг эртанги кунини белгилаб беради. Боиси олий таълим тайёрлаган кадрларнинг меҳнат бозорида “совчилар”и бўлиш-бўлмаслиги ёки бугун мавжуд бўлган ишсизлар “армияси” келгусида яна неча фоизга ошиши ёхуд камайиши айни шу паллада қабул қилинадиган қарорларга боғлиқ. Битта фарқ шундаки, эндиги ишсизларнинг қўлида дипломи бўлади. Эътиборлиси, уларга давлат инвестиция киритган. Демак, бугунги стратегия тўғри қўйилмаса, бюджет маблағлари самарасиз сарфланган ҳисобланади. Аслида, таълимга тикилган ҳар бир АҚШ доллари

тўрт-беш йилдан сўнг камида тўрт-беш АҚШ доллари бўлиб қайтиши керак. Токи кадрлар бозорга янги қўшилган қиймат яратувчи, ялпи ички маҳсулотда таълимнинг улушини оширувчи ёки янги солиқ тўловчилар сифатида кириб келмас экан, давлат бу соҳада ютқазади, қилинган ҳар қандай иш, ўзгариш қумга сепилган сувдек самарасиз якун топаверади.

Мен бугун тизимдаги муаммоларни таҳлил қилиб, ечим топиш мақсадида гуруҳларга бўлиб ўрганишни тавсия қилган бўлардим. Хусусан, ташкилий-ҳуқуқий, молиявий-иқтисодий ва ижтимоий-сиёсий нуқтаи назардан юзага келаётган масалаларни таҳлил қилиш лозим. Шунингдек, миллий тажрибада нодавлат таълим тизими ривожланмоқда, бундай муассасалар сони бугун етмишдан ортди. Янги йўналиш, янги соҳа, албатта, янги масалаларни вужудга келтиради. Яъни хусусий олий таълим муассасаларидаги бошқарув тизими қандай, таълим сифати талабга жавоб берадими, давлат таълим муассасалари билан рақобатлаша оладими, хусусий олий таълимнинг имкониятлари қандай ва ҳоказо.



— Ҳақиқатда ҳам, шиддатли даврда яшаймиз. Билимлар тез эскирмоқда. Ақли платформалар эса меҳнат бозори талабларини ўзгартириб юбормоқда. Бундай шароитда олий таълим муассасалари ўз фаолиятини қандай ташкил қилиши керак?

— Авваламбор, бу борада “Бугун олий таълим муассасаларини мутахассис тайёрлашдаги фалсафаси нимадан иборат?” деган саволга жавоб бериш лозим. “Эртанги кун учун қандай кадр керак?” деган саволга улар жавоб излашяптими? Таълим муассасалари талабаларга креатив, танқидий фикрлайдиган, тизимли таҳлил қиладиган, ностандарт ечимларни бера оладиган, замонга, маконга, муаммоли вазиятга мослашиш қобилиятига эга, тафаккури теран, дунёқараши кенг кадр бўлишлари учун етарли даражада билим беряптими? Ёки бошқарилишга, манипуляция қилинишга мойиллиги юқори, тур деса турадиган, ўтир деса ўтирадиган, бир хил типаждаги инкубатор кадрлар тайёрланяптими?

Тўрт йиллик ўқув ва амалий дастурлар ҳақида гап кетганда эса қандай фанларни ўқитишимиз лозимлигини аниқлаштиришимиз зарур. Қўплаб соҳалар айнан сунъий интеллект сабабли меҳнат бозоридан чиқиб кетиши ҳақидаги прогнозлар аллақачон эълон қилинди. Бугун айнан шу соҳаларда ўқиётганлар яқин 3-5 йилда “дипломли ишсизлар”га айланиш эҳтимоли қанчалик? Шу масалалар бугун таҳлил қилиниши, ишсиз қолиши мумкин бўлган дипломлиларни меҳнат бозори талабларига мос кадр сифатида қайта тайёрлаш ҳақида бош қотирилиши лозим.

Қабул квоталари оширилаётган олий таълимда соҳалар мана шу ракурсдан фаолияти-

ни қайта кўриб чиқяптими, янги йўналишлар очилдими, очиляптими деган саволлар кун тартибда турибди. Боиси абитуриентларнинг ота-онаси болам шу йўналишга ўқишга кирса, битирса, диплом олса, албатта ишли бўлади деб умид қилади. Чунки у олий таълим муассасаси ҳамда унинг ортида турган давлатга ишонади. Нега? Сабаби ўрта таълим мактабларида касб танлаш маданияти, касб танлаш қоидаларини шакллантирмаганмиз. Боз устига, университетлар ҳам ота-оналар билан мутахассисликларнинг яқин келажакдаги тақдири ҳақида фикрлашмайди. Ҳар бир ота-она фарзандининг келажакига тиккан инвестиция ўзини оқлайдими-йўқми деган саволга албатта жавоб олиши керак. Айни шу тафаккурни, миссияни шакллантирадиган контентлар эса бугунги медиа майдонда мавжуд эмас. Бу жараёнда олий таълим муассасалари очиқ бўлиши, таълим истеъмолчилари бўлган ота-оналар, талабаларга тўрт йил давомида тўлаётган пуллари нималарга сарфланаётгани ҳақида детализация қилинган маълумотларни тақдим этиб бориши лозим. Шундагина барча саволларга жавоб топилади, сарфнинг мақсадли ёки самарасиз эканини баҳоласа, инвестиция эртага натижани кафолатлайдими-йўқми, таҳлил қилса бўлади. Сунъий интеллект сабабли келгусида йўқолиб кетадиган касблар, йўналишлар қаторида бугун Ўзбекистон олий таълимида ўргатилаёт-

ган соҳалар, тайёрланаётган касбларнинг қарийб 80 фоизи мавжуд. Шу нуқтаи назардан, бу тадқиқ этилиши керак бўлган ўта жиддий муаммо ҳисобланади.

Тасаввур қилинг, 4-6 йил шартнома пули тўлаган истеъмолчи ишсиз, унга бозорда талаб йўқ. Бу ҳолат юз берса, у олий таълим сиёсатига қандай муносабатда бўлади? Алданган, ноҳақлик қурбони бўлгандек ҳис қилмайдими ўзини? Бундай ёшлардан қандай қилиб ватанпарварлик, фидойиликни талаб қиламиз? Шунинг учун ҳам айни пайтда таълим тизимини тажрибалар ўтказадиган майдонга айлантирмай, тизимли танқидий-таҳлилий хулосаларга таяниб иш кўриш лозим. Акс ҳолда, натижа жуда аянчли оқибатларга олиб келиши мумкин.

Бугунги кунда олий таълим талабанинг билими, савиясига қай даражада эътибор қаратяпти? Кечирасиз-ку, талабанинг миясидан ташқари ҳамма нарсаси: унинг юриш-туриши, қандай кийим кийиши, умуман, ташқи кўриниши билан шуғулланыпмиз. Гўёки таълим олувчининг миясига сингдираётган билим, кўникма, тажриба қизиқ эмасдек. Бугун ўзимиз ўргатмаган кўникма, амалиётни эртага ундан қандай талаб қиламиз? Қандай қилиб бирор муҳим ишни, вазифани, соҳани ишониб топширамыз? Талабада бизни қизиқтирган битта нарса, у ҳам бўлса, унинг салоҳияти ҳамда ўзлаштираётган билим, илм, тажриба ва кўникма бўлиши керак. Қолгани — иккинчи, учинчи даражадаги масалалар. Бизда эса ҳозирча бунинг акси кузатиляпти.

Аҳолисининг 60 фоизини ёшлар ташкил этгани боис дунё мамлакатларининг аксарияти

Ўзбекистонга ҳавас қилади. Бу фактордан қай даражада унумли фойдаланиляпти? Тизимдаги камчиликлар, уларни ечишга бўлган муносабат туфайли мана шу 60 фоиз ёшни йўқотиб қўймаймизми? Бугун иқтидорли ёшлар учун дунё курашмоқда, турли грант дастурлари эълон қилинмоқда. Мисол учун, халқаро рейтингнинг кучли 50 талигига кирган университет битирувчиларига уч, тўрт, беш йилга виза бериш амалиётини қўллаётган Европа давлатлари бор, глобал иқтидор паспортлари орқали ўзларига чақириб олаётган мамлакатлар бор. Чунки улар келажак кучли салоҳият эгаларини тўплаган давлатники эканлигини тушуниб етган. Шунинг учун ҳам ақлли, билимли ёшларимизга харидор бўлаётганлар кўп. Биз ўз истеъдодларимизни нима учун бой беришимиз керак? Давлат уларга тўрт йил маблағ сарфлайди, маҳсулини бошқа мамлакат ва унинг бюджети кўрадимиз?!

Яна бир масала, олий таълимдаги молиявий кўрсаткичлар амалий таҳлил қилинмяптими? Дейлик, битта талабани ўқитиш, тўрт йил давомида илм бериш таннарни қанча? Қайси университетда, қайси йўналишда ўқитиш қимматга тушяпти ва нега? Бугун битта йўналиш бўйича магистратура босқичида бир нафар талаба ўқияпти. Узоқни кўра олмай амалга оширилган режа, магистратурага кириш талабларининг кеч эълон қилиниши эвазига қанчадан-қанча талабалар ушбу таълим босқичининг қабул имтиҳонига муносиб тайёрланишга кечикди. Натижада юқорида тилга олингандек ҳолатларнинг гувоҳи бўляпмиз. Бу ўша университетнинг, ўша йўналишнинг энг қиммат талабаси дегани. Бир нафар та-

лабага семестр давомиди 5 нафар ўқитувчи дарс ўтса, унинг барча ресурслардан фойдаланиши қанчага тушмоқда? Таълим олувчи шунга мос контракт тўлаяптими? Эътиборли томони, магистрант давлат гранти асосида ўқиб, камига қўшимча юк бўлиб университетни тамомласа, таълим муассасаси уни қанчага “сота” олади? Шунга ўхшаган саволларга тизимда жавоб изланиптими, вазият аналитикаси амалга ошириляптими? Таълим ислохотлари қайси таҳлилий маълумотларга асосланиб ўтказилмоқда?

Бундан ташқари, иқтисодиётни 2030 йилгача тўлиқ рақамлаштириш борасида режалар тузилмоқда. Мазкур жараённинг ижобий таърифи билан бирга, Ўзбекистон шароитида салбий томонлари ҳам борлиги кундек равшан-ку. Давлат тизимларининг рақамлаштирилиши натижасида юзага келиши мумкин бўлган ишсиз кадрлар муаммосини қандай ечади? Бу борада олий таълим тизимида бугун қандай ишлар амалга оширилмоқда? Зеро, дипломли ишсизлар армияси давлат учун сиёсий нуқтаи назардан жиддий хавф туғдиради, чунки уларнинг кўп нарсига ақли етади... Улар тизимдаги ўзгаришлар, чуқур ўйланмай илгари сурилган ташаббуслар қурбони бўлса, ўқиса-ю, оиласини боқолмаса, кўзига мўлтиллаб қараб турган боласи эҳтиёжларини қондира олмаса, аламини кимдан олади? Шу боисдан ҳам фикрлаш доираси кенг, муаммоли вазиятларда ностандарт, осон ва арзон ечимларни берадиган мутахассисларни етиштиришни бугундан бошлашимиз шарт ва зарур. Шундагина эртага юқорида айтилган ҳолатлар юз бериш эҳтимолини нисбатан камайтиришга эришиш мумкин.

Бинобарин, ўқув режалари пайсалга солинмай қайта кўриб чиқилиши, профессор-ўқитувчиларнинг малакаси мунтазам ошириб борилиши ўта долзарбдир. Афсуски, профессорларимиз бугун “робот”га айланиб қолган. У сифатли таълим бериши, олий таълим муассасасининг рейтингини ошириш учун халқаро журналларда мақолалар чоп этиши, маънавий-маърифий, спорт тадбирлари билан шуғулланиши лозим. Яъни бир вақтнинг ўзида 3-4 стулда ўтиришга ҳаракат қилиши керак. Хорижий университетлар таърибаларига эътибор берсак, юқорида келтирилган ҳар бир йўналиш бўйича шуғулланадиган алоҳида профессорлар жамоаси шакллантирилади, маълум бир гуруҳ профессорларнинг университетдаги вазифаси аудиториядан чиқмасдан талабага сифатли, замонавий билим бериш ҳисобланса, бошқа бир гуруҳ профессорларнинг миссияси университетнинг халқаро рейтингдаги мавқеини кўтариш, халқаро конференцияларда нутқ сўзлаш, халқаро журналларда илмий мақолалар нашр қилиш, рейтинг индикаторларини таҳлил қилиш ва ҳоказо ҳисобланади. Ҳамманинг аниқ вазифаси бор ва натижа ҳам шунга мос равишда юқори. Бизда эса юқоридаги ишларнинг ҳаммаси барча профессор-ўқитувчилардан талаб қилинмоқда. Бу, албатта, таълим сифатига салбий таъсир кўрсатмоқда. Профессор-ўқитувчиларнинг энг охирги даражали иши таълим бериш бўлиб қолмоқда. Чунки юқоридаги вазифаларнинг барчасини сифатли адо этишга бир ўқитувчининг вақти ҳам, физиологик қуввати ҳам етмайди.



— Аслида, таълим сифати қайси мезонлар билан ўлчанади? Олий таълим муассасалари замонга мослашувчан кадр етиштиришда нималарга эътибор бериши керак?

— Мамлакатда таълим сифати кўрсаткичларини баҳолаш тизими ишлаб чиқилган. Аммо бу рейтинглар кимларнинг фикр-мулоҳазаси асосида шакллантириляпти, деган табиий савол туғилади. Олий таълимнинг якуний маҳсулоти бу — талаба. Ушбу якуний маҳсулотнинг истеъмолчиси эса хусусий сектор ва кўпинча давлат ташкилотлари ҳисобланади. Бу тизимга жуда қимматга тушаётган сифатсиз маҳсулотнинг истеъмолчиси яна давлат бўлиб қолаётганини англатади. Чунки аксарият ҳолатларда хусусий секторда якуний маҳсулот бўлган талабага “харидор” йўқ. Олти йил таълим олган талабадан фойда кўриши учун хусусий ташкилот уни қайта ўқитишга, малакасини шакллантиришга мажбур бўлмоқда. Чунки талабага берилган таълим амалиётдан узилган, аксарият ҳолларда эскирган, долзарб бўлмаган билимлар билан суғорилган. Энг оғриқли муаммо шуки, бугунги кунда бизнинг олий таълим тизимимизда амалиёт назариядан олдинлаб кетган. Машҳур университетлар эшиги олдида хусусий сектор қаторлашиб туради, қайси олийгоҳ қанақа маҳсулотни ишлаб чиқараётгани, келгуси давр тренди нима бўлишини билиш илинжида. Бу маҳсулот ғоя, лойиҳа ёки талаба бўлиши мумкин. Бизда-чи? Университетларимизнинг қайси ғоясига бугун хусусий сектор харидор бўляпти, қайси лойиҳасига пул тикишга тайёр, қайси талабасини иш билан таъминлаш истагида уни таълим олаётган

давридаёқ “ўзиники” қилиб оляпти? Аслида, мана шулар — бизнинг олий таълим сифатига берилган энг холис баҳо бўлиши керак. Демак, ТОП-1000 талик рейтингига кириш учун консалтинг фирмалар, компаниялар билан шартнома тузиш эмас, якуний “маҳсулот” бўлган талабани сифатли тайёрлашга жиддий эътибор қаратишимиз лозим. Олий таълим муассасасига энг тўғри ва ишончли баҳони битирувчи кадрлар истеъмолчилари беради.

Яна бир парадоксал ҳолат, бизда энг қиммат йўналишлар, юқори шартнома пуллари юридик, халқаро иқтисодий муносабатлар каби гуманитар соҳаларга тўғри келади. Аслида, бу йўналишлар арзон бўлиши керак. Сабаби уларда илмий текшириш ўтказиш учун қиммат асбоб-ускуналардан фойдаланилмайди. Бу соҳаларни online таълим шаклида ҳам ўқитиш мумкинлигини бугунги давр кўрсатмоқда. Мазкур ихтисосликда таълим берувчи муассасалар нархни қайси мезон ва факторлар асосида белгилаши мен учун доим қизиқ. Яъни таннарх элементлари нималардан иборат, қўшилган қиймат қанчани ташкил этади?

Технологлар, инжиниринг, кимё-технология йўналишларида ўқиш эса нисбатан арзон. Ваҳоланки, бу йўналишдаги кадрларни тайёрлашда, назарий билимлардан кўра амалиёт, лабораторияларда тадқиқотлар ўтказиш муҳим бўлиши лозим. Лаборатория жиҳозлари қимматлигини инобатга олсак, нега бизда бу мутахассисларни тайёрлаш арзонга туш-

моқда? Кўриниб турибдики, мазкур соҳаларда тайёрланувчи кадрлар 20 йил аввалги технологиялардан фойдаланиб ўқитилмоқда. Натижада, бу кадрларга талаб йўқ, чунки уларнинг билимлари амалий жиҳатдан фойдали эмас, ўз долзарблигини йўқотган. Шунинг учун ҳам 4 йил таълим олган талабадан кўра қисқа муддатли курс битирувчиларининг харидори кўп. Уларнинг дипломи бўлмаса-да, янги технологиялардан фойдалана олади, 4 йил ўқиган талабадан кўра кўп фойда келтириш имкониятига эга. Дастурлаш соҳаси бунга яққол мисол бўла олади.

Давлат ва хусусий олий таълим муассасасидаги молиявий кўрсаткичлар, уларнинг таҳлили ва мониторинги тўғри юритилмаётганлигининг ўзи ҳам таълимда маблағлар самарасиз сарфланаётганини кўрсатмоқда. Ўзининг муаммоларини ҳал қила олмаётган тизим қандай қилиб соҳалар бўйича жўяли таклиф, ечим беришда фаол бўлади? Жаҳонда бирор муаммо юзага келса, осон, арзон, тез эффект кўрсатувчи ечимларни биринчи бўлиб профессор-ўқитувчилар қатлами беради. Давлат масъулари маълум тармоқ муаммолари юзасидан ўша соҳа профессорлари билан фикрлашади, ҳисоблашади, маслаҳатини олади. Бизда-чи? Профессор-ўқитувчилар бугунги сиёсий, иқтисодий, ижтимоий масалалар, муаммолар юзасидан ўзининг шахсий фикрлари, мулоҳазаларини билдира оляптими? Уларда академик мустақиллик мавжудми? Яъни профессор-ўқитувчилар ўз фикрларида, таҳлилларида, чиқишларида мустақилми?

Тан олиш керак, бугунги таълимда ўқитувчининг, профессорнинг миссияси ўзгарди.

Маълумотлар тез эскираётган даврда аввалгидек маърузалар ёздириш, бир энлик маълумотни қуруқ ўқиб бериш билан дарс ўтиш, ўз фикрини, қарашини сингдириш ўзини оқламайди. Турли фикрлар, қарашлар, илмий мактаблар шаклланган замонда яшайпмиз. Энди профессор-ўқитувчининг вазифаси талабага йўналиш бериш, мияси учун озуқа бўладиган ғояларни ўртага ташлаш, мустақил фикрлаш қобилиятини ошириш бўйича ишлаш бўлиши керак. Ўз қобиғи, қарашларига ўралиб қолган ҳозирги таълим тизими, ўйлашимча, икки-уч йил ичида ўз истеъмолчиларини бой беради, талабалар университетларни ёппасига ташлаб кетиши мумкин. Чунки у тўрт йил ўқиши учун сарфлаётган вақти ва инвестицияси ўзини оқламаслигини англаб етади. Бунинг ўрнига арзон ва тезкор равишда замонавий касбларни ўргатувчи курслар трендга чиқади. Мана шундай оқибатларга келмаслик учун бугунданок сифатли, замон билан ҳамнафас профессор-ўқитувчилар тоифасини кўпайтириш чоралари кўрилиши керак. Шундагина кафедралар ўзида ишлаётган ўқитувчилар ўта оладиган фанларни эмас, амалиётда талаб юқори бўлган янги креатив фанларни ўқув режага киритади, ўқув жараёни шу асосда ташкил қилинади. Айни пайтда ўқитилаётган ўқув режадаги фанлар мониторинг қилинса, улар бир-бирини такрорлаши, амалиётдан, замондан, илмий натижалардан ортда қолганлиги ойдинлашади.

Яна бир масала, бугун вазирлик қошида жамоатчилик ва кузатув кенгашлари ташкил қилинмоқда. Уларнинг таркиби эса олий таълим муассасаларининг раҳбарлари, проректор,

деканлардан иборат. Фикримча, мана шундай тузилмалар таркиби нодавлат-нотижорат ташкилот вакиллари, истеъмолчилар, хусусий сектордан иборат бўлиши керак. Тизимнинг ўзида фаолият олиб борувчилар қандай қилиб ўзига ўзи холис баҳо беради ёхуд иш берувчисини танқид қилади, камчилигини очиқ-ойдин олиб чиқади? Тизим ташқарисидаги одамгина муаммони кўради, унга жўяли ечим таклиф қилади. Муаммони яратган, уни келтириб чиқарган одамдан қандай қилиб ечимлар ҳақида фикр олиш мумкин, мантиқ қани?

Масъуллар яқинда хусусий олий таълим муассасалари битирувчиларини иш билан

таъминлай олсагина, фаолият юритади, деган фикрни ўртага ташлашди. Шу ерда ҳам муҳим бир фалсафани аниқлаб олишимиз керак, университет — илм, билим, малака-кўникма берадиган, салоҳиятли шахсни етиштирадиган маскан. Талабанинг бандлигини таъминлайдиган ташкилот эмас! Талабанинг бандлигини таъминлаганлиги борасида таълим муассасаси ҳисоб бериши қанчалик тўғри? Мисол учун, бир талаба араб тилида ўқияпти, у тилни ўзи учун ўрганияпти, билимини сотмоқчи эмас. Олий таълим муассасаси уни мажбурлаб ишга жойлаштирадими? Бу масалада ҳам тизимда қатъий бир тўхтамга келиниши керак.



— Саволлар кўп, жавобларга келганда эса доим ҳам “лаббай” топилмайди. Шу маънода, юқоридаги муаммолар юзасидан сиз қайси учта конкрет ечимни таклиф қиласиз?

— Биринчидан, олий таълим муассасаларининг жамоатчилик олдида очиқ ҳисоб бериш тизимини жорий қилиш керак. Хоҳ давлат, хоҳ хусусий олий таълим муассасаси бўлсин, жамоатчилик олийгоҳ тўғрисида тўлиқ маълумотга эга бўлиши лозим. Таъсисчилари ким, молиялаштириш манбалари, бюджети, сметаси, профессор-ўқитувчилар таркиби, йўналишлар ва уларнинг таннархи элементлари каби маълумотлар шулар жумласидандир.

Иккинчидан, ректорларни сайлаш масаласини кун тартибига олиб чиқишимиз керак. Сайлаш, сайланиш кўникмасини олий таълимдан бошламасак, профессор-ўқитувчи, талабада бу сиёсий маданият шаклланмаса, қандай қилиб сифатли сайловчи майдонга чиқади? Ректорликка номзод ўз миссияси ва

стратегиясини ишлаб чиқиши, тақдим этиши, таълим истеъмолчилари олдида ҳисобдор бўлиши лозим.

Учинчидан, таълим соҳасини ташкилий, ҳуқуқий, моддий-маънавий, молиявий жиҳатдан тўлиқ рақамлаштириш даркор. Бу орқали олий таълим муассасасининг бугунги 30 фоиз бошқарув тузилмасига барҳам бериш ва самарасиз харажатларини оптималлаштириш имконияти юзага келади. Мисол учун, рақамлаштирилган дастурий таъминотлардан, FinTeХлардан фойдаланиш орқали деканлар, уларнинг ўринбосарларидан, турли таълим сифатига бевосита алоқаси бўлмаган қатор бўлимлардан воз кечиш мумкин. Университетларда бўлимлар кўп, рақамлаштириш орқали уларнинг вазифалари қисқаради,

бу эса маблагни тежаш, пировардида, илмга, билимга, профессор-ўқитувчига инвестиция киритишга замин яратади.

Аслида, университетларда профессор-ўқитувчидан кўп ойлик оладиганлар бўлмаслиги керак. Бизда маъмурий бошқарувда ишлайдиганлар профессор-ўқитувчидан кўп маош олади. Ваҳоланки, улар олий таълим муассасасининг муҳим индикатори бўлган талаба ва унинг сифатли билим олиши жараёнида бево-сита иштирок этмайди, аксарият ҳолларда бу маъмурий бошқарув масъулларининг талаба-ларга билвосита ҳам фойдаси тегмаслиги мум-кин. Аудиторияга кирадиган, талабага билим берадиган, унинг кадрлар бозоридаги рақобат-бардошлик даражасини оширишда иштирок этадиган профессор-ўқитувчи бўлса-ю, лекин уларнинг ойлик маоши маъмурий бошқарув масъулларидан кўра кам бўлса?! Шунинг учун ҳам олий таълим муассасасининг таркибий-ту-зилмавий ҳолатини айнан соҳани рақамлашти-риш ракурсидан қайта кўриб чиқиш зарур.

Бундан ташқари, ҳуқуқий жиҳатдан профес-сор-ўқитувчига баҳо бериш, рейтинг белгилаш тизимини такомиллаштириш керак. Мавжуд рейтинг баҳолаш тизими бўйича ўқитувчи бир йил давомида ҳам маънавий-маърифий, ҳам ўқув-услубий, ҳам илмий фаолият билан шуғулланишига тўғри келади. Ўзимдан қиёс,

сўнгги йилларда илмий йўналишда ишлашни ўзимга лозим топмаяпман. Чунки бор кучим-ни ўқув жараёнларига, дарсларимни сифатли олиб боришга, маърузаларимни замон билан ҳамнафас тарзда боғлашга, амалиёт билан на-зарияни уйғунлаштиришга қаратаяпман. Бугун биз маълумотлар тез янгиланаётган, ахборот-лар тезликда эскираётган замонда яшаяпмиз. Яратилаётган дарсликлар, ўқув қўлланмалар ҳатто бир йилда яроқсиз ҳолга келмоқда. Маъ-руза ўқиётган фанларим доирасида дарслик яратишимга эҳтиёж йўқ. Боиси билим олиш, ўрганиш мумкин бўлган платформалар жуда кўп ва улар даврий янгиланиб бормоқда. Та-лаба хориж тилларини билса, манбанинг ас-лини ўқиш имкониятига эга бўлади. Шундай экан, қўшимча вақт, асаб ва маблаг сарф этиб дарсликлар чиқаришга эҳтиёж борми? Бугун-ги амалдаги рейтинг тизимида эса дарслик, ўқув-қўлланма чиқаришингизга қараб сизга устама белгиланади, маошингиз ошади. Дарс-ни сифатли ўтаётганингиз, сизга талабанинг берган баҳоси, келгусида истеъмолчи берган баҳо бир чеккада қолиб кетади. Бу эса ўз-ўзи-дан кўчирмачиликка, сохта ишларнинг орти-дан қувишга рағбатни оширмоқда, тизим хо-димларни, ходим эса тизимни алдашига сабаб бўлмоқда. Бундан эса яна давлат ва жамият зиён кўргани қолади.

— Саволларимизга берган жавобларингиз учун раҳмат!

Садоқат МАХСУМОВА суҳбатлашди.



Суҳбат видеосини кўриш учун
QR кодни сканер қилинг!





ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШ: МАВЖУД МУАММОЛАР ВА УЛАРНИ ҲАЛ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ

Мазкур тадқиқотда нуфузли хорижий университетлар тажрибаси асосида Олий таълим тизимида академик инсофсизлик (академик коррупция)нинг келиб чиқиш сабаблари, бар-тараф этиш йўллари ва унинг олдини олиш ҳамда “академик ҳалоллик”нинг ўрни масалаларига эътибор қаратилган.

Жумладан, АҚШдаги Монтгомерийнинг Аубурн, Колорадонинг Денвер университетлари, Ҳарпер ва Лумен коллежлари, Чикагонинг Иллинойс университети, Миср давлат

университети, Россия давлат университети, Халқаро академик ҳалоллик маркази — ICAI (academicintegrity.org), ЮНЕСКОнинг Таълимни режалаштириш халқаро институтига тегишли сайти (etico.iier.unesco.org) ва 10 дан зиёд олимнинг илмий мақолалари (Рутгерс университети профессори Дон Маккейб, Мр Тревинё, Линдси Крамер ва бошқалар), нуфузли университетларнинг расмий веб-сайтлари, онлайн платформалари, шунингдек, АҚШ, Буюк Британия, Франция, Жанубий Ко-

рея, Миср, Россия, Швеция, Финландия, Қозғистон давлатларидаги университетлар ва хорижда таҳсил олаётган 30 дан ортиқ талабаларнинг фикрлари ўрганилди.

Дастлаб республика олий таълим тизимида фаолият юритаётган ходим ва талабаларнинг фикр-мулоҳазаларини ўрганиш ҳамда

коррупцияга қарши курашиш даражасини аниқлаш мақсадида 2023 йил февраль ойида олий таълим муассасаларида сўровнома ўтказилди. Мазкур сўровномада республика олий таълим муассасаларидан 20 минг нафарга яқин респондент иштирок этди.

Академик коррупция ўзи нима?

Нуфузли хорижий университетлар тажрибаси асосида Олий таълим тизимида академик инсофсизлик (академик коррупция)нинг келиб чиқиш сабаблари, бартараф этиш йўллари ва унинг олдини олишга тўхталамиз.

Академик инсофсизлик (академик коррупция) талабанинг курс иши ва даража талабаларига жавоб беришда бошқа шахсни алдаш мақсадида рухсатсиз фойдаланиши, алдаш (ёзувларни яшириш, график калкуляторлар,

мобил телефонлар, талабага телеграм орқали тест жавобларини юбориш), ўқитувчи-профессор ва талабаларнинг порахўрлик, фабрикация (илмий ишларда далиллар ўйлаб топиш, иқтибослар яратиш, маълумотларни сохталаштириш ёки олиб борилган тадқиқот ҳақида ёлғон даъволар қўйиш), тақрорий топшириш (имтиҳон муддатини чўзиш), плагиат (10 га яқин тури мавжуд) ва академик нотўғри хатти-ҳаракатлар тушунилади.

Айни пайтда олий таълим тизимида академик инсофсизлик (академик коррупция)нинг икки тури учрайди:

1

академик коррупциянинг пулсиз қўриниши: талабаларнинг қўчирмачилиги (плагиат, ўйдирма, алдаш), телефон ёрдамида имтиҳонлардан ўтишлари, интернетдан қўчириб курс иши ва малакавий амалиётлардан баҳо олиш учун плагиат қилишлари, таниш-билиш орқали баҳо олиш, компьютер тизимларини бузиш (саботаж), касбий-нотўғри хатти-ҳаракатлар, талабалар ва ўқитувчи-профессорлар томонидан функционал вазифаларидан фойдаланиш ёки шахсий манфаат учун маълумот олиш тушунилади.

2

академик коррупциянинг пуллик қўриниши: оралиқ ва якуний назоратлардан “сунъий” юқори баҳога эришиш, талабалар белгиланган стипендия миқдорини (БСМ) билимига мос равишда олмаслиги, қалбаки сертификатлар, дипломлар тақдим қилиб иқтидорли талабалар сафига ўтиб, имтиёзли стипендиялар ёки бир марталик 5-10 баравар БСМда “пуллик рағбатланиш”га эга чиқиш, порахўрлик ва бошқа ҳолатлар эканлиги назарда тутилади.

Юқоридаги ҳолатларга йўл бермаслик учун Жанубий Корея ва Францияда (100 га яқин тилдаги плагиатни аниқлай оладиган дастур — Ouriginal.com) курс иши, амалиёт ҳисоботи, оралиқ, якуний, БМИ ва диссертацияларни,

текширувдан ўтказиш жараёнини белгиланган сайтга юклайди (сайтга юклашдан олдин ўзлари текширишлари учун бир қанча дастурлар ҳам бор), агар плагиат миқдори 40% дан юқори бўлса, сайт қабул қилмайди.



Маълумот учун: плагиат (кўчирмачилик) қуйидаги шаклларда бўлиши мумкин: — асар муаллиф(лар)ини (манбасини) кўрсатмаган ҳолда фойдаланиш ва иқтибос келтириш;

- бошқа шахслар томонидан яратилган асарни тўлиқ кўчирган ҳолда ёки тадқиқот иши доирасида мос ҳажмдан ортиқ даражада фойдаланиш орқали ўзлаштириш;
- фикрнинг манбасини кўрсатмасдан ўзгартириб фойдалаш;
- интернетдан тўлиқ олинган ёки илгари тақдим этилган ёзма ишни (оралиқ, якуний назорат), битирув малакавий ишини (БМИ), магистрлик ёки докторлик (PhD, DSc) диссертациясини ўзлаштирган ҳолда топшириш.

Ҳозирги кунда коррупция даражасининг пастлиги бўйича юқори ўринларда турувчи Финландия олий таълим тизимида ҳам баъзан бундай нохуш ҳолатлар учраб туради. Лекин жамият коррупция билан муросасиз курашади ва жинойтчиға жазо муқаррарлиги таъминланади. Финландияда коррупцияга қарши курашадиган алоҳида орган ёки қўмита мавжуд эмас. Бундай функцияларни Финландия Адлия вазирлиги бажаради. Алоҳида таъкидлаш жоизки, Финландияда нафақат давлат, балки фуқаролик жамияти ҳам коррупцияга қарши курашади. Бу эса анча самаралироқ ҳисобланади.

Финландия “Corruption perceptions index” да коррупциясизлик ва коррупцияга қарши курашиш бўйича дунёнинг 180 та мамлакатлари ичида биринчи ўринда туради. Бу мамлакатда коррупция қарши курашиш яхши ва самарали йўлга қўйилганини кўрсатади. Финландияда коррупция билан курашишда одоб-ахлоқ қо-

идалари асосий вазифани бажаради. Келажак авлод ёшлиқдан коррупцияни ёмон иллат ва унга қарши курашиш шарт, деган тасаввур билан тарбияланади.

Бунда жамият аъзоларининг биргаликдаги ҳаракати асосий куч бўлиб, олий таълим муассасаларининг жамият учун очиқ бўлиши коррупцияга қарши курашда муҳим омил ҳисобланади.

Швецияда коррупцияга қарши курашиш учун алоҳида давлат органи мавжуд эмас. Лекин бу давлатда нодавлат нотижорат ташкилотлар орқали коррупцияга қарши курашишади. Жумладан, “Демократик аудит” жамиятдаги коррупция ва қонун устуворлигини шаффоф тарзда мониторинг қилиб боради. Швецияда коррупция бутунлай йўқ бўлмаган, лекин аҳоли бу иллатга қарши курашади. Ҳар бир ҳолат жамиятда ва оммавий ахборот воситаларида кучли овоза бўлади. Швеция-

нинг коррупцияга қарши курашиш асосий тамойили шундаки, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари шаффоф ва матбуот учун очиқ фаолият олиб боришади. Бу ўз-ўзидан халқнинг коррупцияга қарши курашувчи органларга бўлган ишончини оширади.

Буюк Британия университетларида коррупция бирмунча кам ва кўзга ташланмайди (кўчириш, бошқарувдаги камчиликлар, техник муаммоларни ҳисобга олмаганда). Буни абитуриентларнинг ўқишга кириш имконияти юқорилиги билан изоҳлаш мумкин.

Академик ҳалоллик кодекси



АҚШдаги Монтгомерийнинг Аубурн, Колорадонинг Денвер университетларининг академик ҳалоллик кодекслари мавжуд бўлиб, кодексда ўқитувчи-профессор ва талабаларнинг академик инсофсизлиги юзасидан хабар бериш билан боғлиқ бўлим киритилган. Унда бакалавриат босқич талабалари бакалавриат профессориға, магистратура ва ундан юқори босқич талаба ва номзодлар проректорға электрон почта орқали мурожаат қилишлари мумкин.

Мисрда академик инсофсизликнинг олдини олиш мақсадида имтиҳон саволлари мум билан муҳрланган қутиларға солиниб, қўриқлаш учун полицияға юборилади. Имтиҳон саволларини олдиндан ноқонуний ошкор қилганлар ҳатто жиноий жавобгарликка тортилади.

Халқаро академик ҳалоллик маркази — ICAI (academicintegrity.org) 1992 йилда Рутгерс университети профессори Дон Маккейб томонидан олий таълимда фирибгарлик, плагиат ва

инсофсизликка қарши курашиш мақсадида ташкил этилган.

Халқаро академик ҳалоллик маркази, академик ҳалолликни ҳалоллик, ишонч, адолат, ҳурмат, масъулият ва жасорат каби олти асосий қадриятларға содиқлик сифатида белгилайди.

ЮНЕСКОнинг Таълимни режалаштириш халқаро институтига тегишли сайти (etico.iier.unesco.org) фаолиятини 2001 йилда бошлаган. Этисо дастури ахлоқ маданиятини юксалтириш, коррупцион амалиётларни камайтириш ҳамда сиёсий даражада шаффофлик ва ҳисобдорлик тамойилларини интеграциялаш орқали таълимни режалаштириш ва бошқариш стратегияларини мустаҳкамлашға қаратилган. Ушбу сайтда “Таълимдаги ахлоқ ва коррупцияға оид кўплаб манбаларни” топиш мумкин.

Хусусан, АҚШдаги Нью-Йорк университети Академик кодекси: талабалар интизомий тартиб-қоидаларида (Academic code: student disciplinary procedures) шундай дейилган: ҳар бир талаба академик ҳалол бўлиши ва бошқаларнинг ноҳақлигига тоқат қилмаслиги лозим.

2022 йил охирида Америкада ишға туширилган Chat GPT сунъий интеллект плагиатни аниқлашни қийинлаштирди. Сунъий интеллект ёрдамида ёзма ишлар ўзига хослиги

80-90% ни ташкил қияпти. Бу талаба ва илмий ходимларнинг илмий салоҳиятини пасайтириши мумкинлиги бўйича хавотирлар бор.

Ваҳоланки, кўпчилик мутахассислар АҚШ илм-фанидаги ютуқларнинг асосий сабаби плагиатга қарши мурасимсиз курашганлигида деб ҳисоблайди. Жумладан, айрим Америка университетларида плагиатдан фойдаланилгани учун ўқишдан четлаштириш чораси қўлланилади.

Бу борада бизнинг олий таълим муассасаларида ҳам ҳаракатлар бошланган, хусусан, Тошкент давлат юридик университетида Академик ҳалоллик ва тадқиқот этикаси кодекси ишлаб чиқилган. Унда талабалар ва универ-

ситет ҳаёти тўлиқ тартибга солинган бўлиб, академик инсофсизликни аниқлаш ва уни юзага келтирганлик учун жавобгарлик белгиланган.

Бироқ республика олий таълим муассасаларида плагиатни аниқлаш ва унинг олдини олиш учун аниқ чора-тадбирлар етарли даражада ишлаб чиқилмаган. Аксарият олий таълим муассасалари бу масалага деярли эътибор қаратмайди. Ваҳоланки, бу илм-фан келажаги билан бевосита боғлиқ, долзарб масала ҳисобланади. Шунинг учун ҳам таълим муассасаларида плагиатни аниқлайдиган дастурлар (Turnitin, Dupli Checker, Paperrater, Plagium каби) имкониятларидан кенг фойдаланиш зарур.

Академик инсофсизликка қарши курашиш бўйича тавсиялар



Ривожланган Европа мамлакатларининг коррупцияга қарши курашишда бир неча ўзига хос усуллари мавжуд.

Ривожланган давлатлар академик инсофсизликка қарши курашишда қуйидаги тавсияларни ишлаб чиққан:

Талабалар биринчи курсга келиши билан академик ҳалоллик тушунчасини уларнинг онгига сингдириш.

Синовлар пайтида:

талабалар ўринларини алмаштириши (ўқишдаги дўстлар ёнма-ён ўтирмасликлари учун);

ўқитувчи-профессор атрофда юриши, ҳаммага кўриниб туриши ва ҳаммани кузатиши;

тасодифий тартибда саволлар билан тестларнинг бир нечта вариантини яратиш;

ҳар семестрда янги тестлар тузиш лозим.

Ёзма топшириқлар пайтида:

семестр бошида талабанинг ёзув намунасини (ҳуснихат кўриниши) олиш;

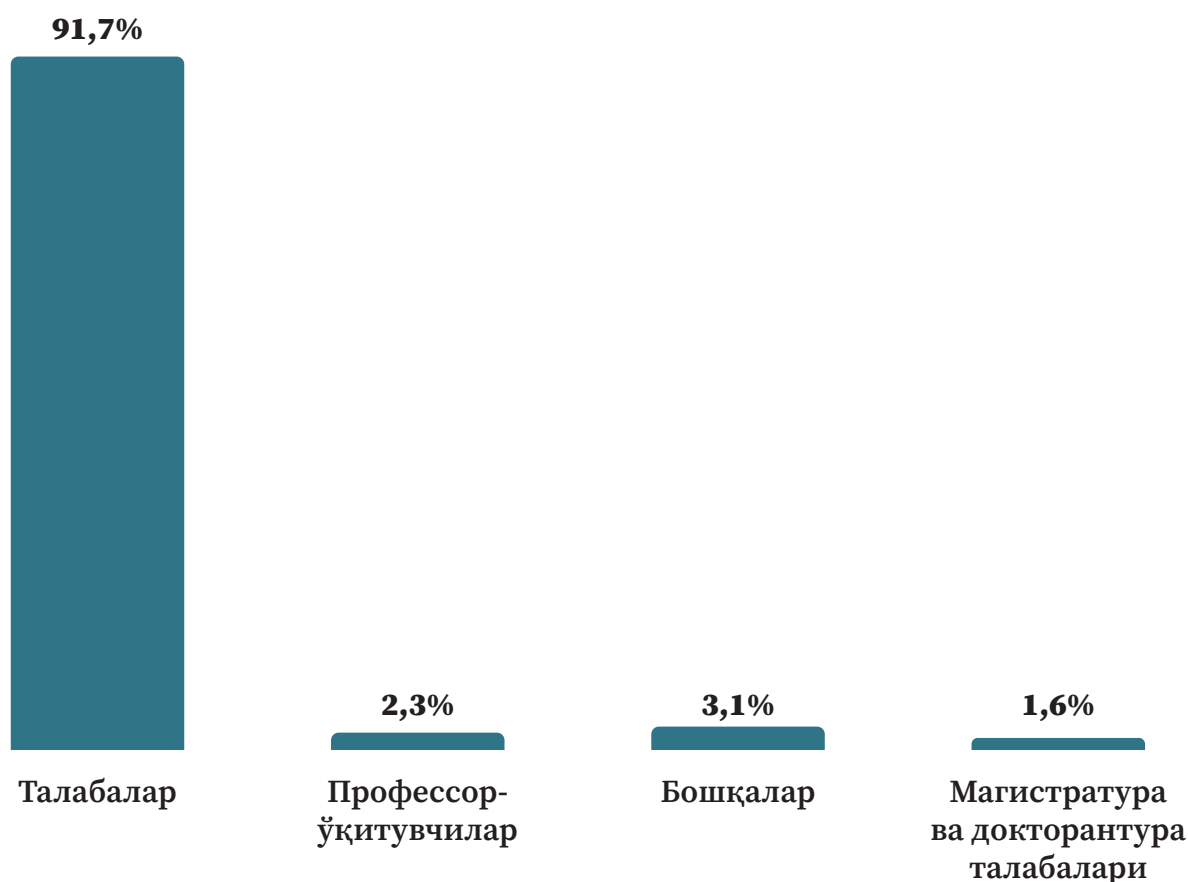
талабалар аввал тайёрланган мавзуларни кўчирмасликлари учун янги мавзулар бериш каби.

Сўровнома натижалари

Ўтказилган социологик тадқиқотда 16 дан 25 ёшгача бўлган ёшлар 92,4% (18 330 нафар), 26 дан 35 ёшгача бўлганлар эса 5,5% (1 090 нафар), ўрта ёшдагилар 1,6% (326 нафар), катта ёшлилар 0,4% (88 нафар)ни ташкил қилди. Сўровномада Тошкент шаҳридан 2 505 нафар (12,6%), Тошкент вилоятидан 581 нафар (2,9%), Қорақалпоғистон Республикасидан 3 909 нафар (19,7%), Хоразм вилоятидан 1 953 нафар (9,8%), Самарқанд вилоятидан 1 338 нафар (6,7%), Қашқадарё вилоятидан 659 нафар (3,3%), Андижон вилоятидан 233 нафар (1,2%), Фарғона вилоятидан 453 нафар (2,3%), Жиззах вилоятидан 4 314 нафар (21,8%), Наманган вилоятидан 2 184 нафар (11%), Сирдарё вилоятидан 363 нафар (1,8%) ҳамда Навоий вилоятидан 431 нафар (2,2%) респондент (91,70% талабалар, 2,30% профессор-ўқитувчилар) қатнашди.

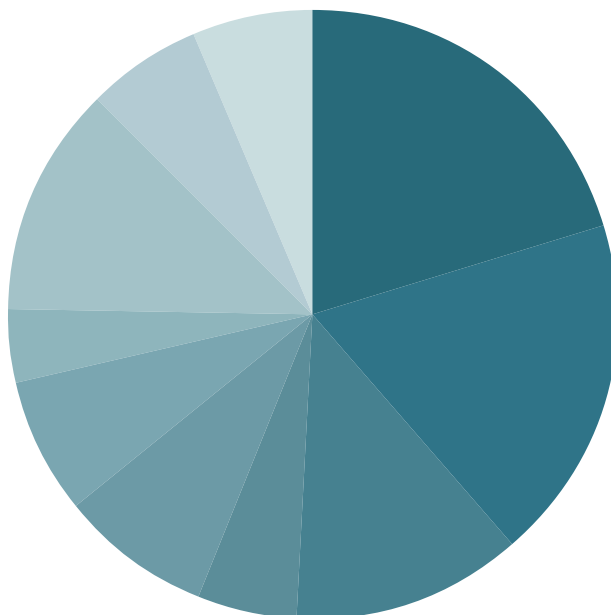
Қуйида сўровнома саволлари ва унда иштирокчилар танлаган жавоб вариантлари диаграмма тарзида келтирилмоқда:

Олий таълим тизимида фаолиятингиз қандай ?



Сизнингча, коррупция _____ (бир нечта жавобни танлаш мумкин)

- Пора бериш
- Пора олиш
- Пора бериш ва олишда ўртада туриш
- Қимматбаҳо совғалар олиш
- Таниш-билишчилик
- Давлат маблағларини талон-тарож қилиш
- Жазолаш орқали қўрқитиб пул ундириш
- Хизмат ваколатини суиистеъмол қилиш
- Бюджет маблағларини ўзлаштириш
- Бошқа шахслар учун имтиёз бериш



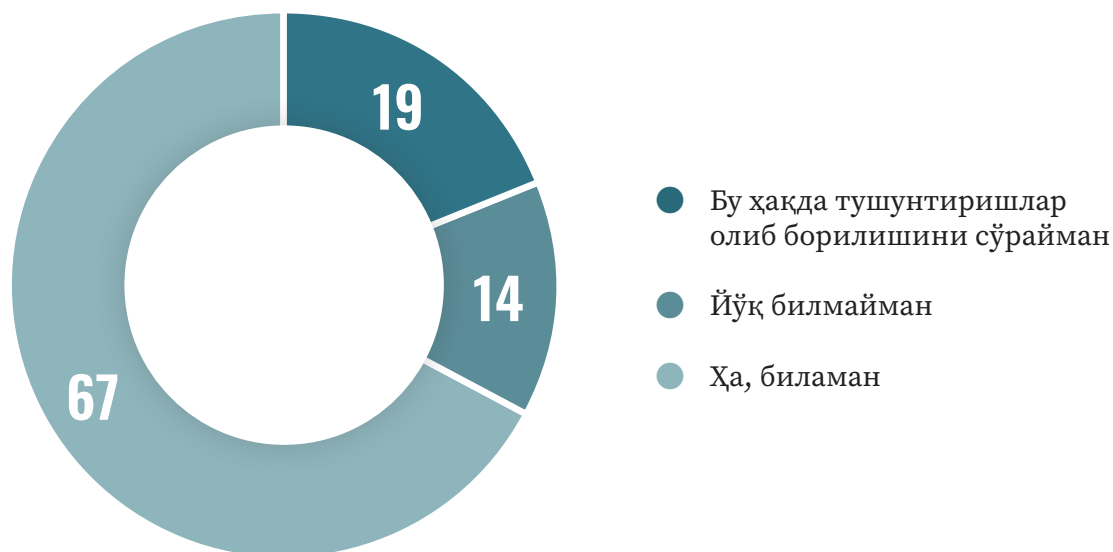
Ушбу саволга қарийб 60% респондент пора бериш ҳамда олишни коррупция деб ҳисоблашини билдирган.

Сиз олий таълим муассасасида коррупцион вазиятга дуч келганмисиз (агар дуч келган бўлсангиз, қайси ҳолатда, бир нечта вариантни танлаш мумкин)?

Олий таълим тизимидаги коррупция ҳолати ва қамровини билиш мақсадида берилган ушбу саволга 84,6% респондент “Дуч келмаганман” деган жавобни танлаган бўлса-да, ўзлари дуч келган коррупцион ҳолатларни ҳам келтириб ўтишган. Натижаларга кўра, олий таълим муассасаларида қуйидаги шаклларда коррупцион ҳолатлар учрайди:

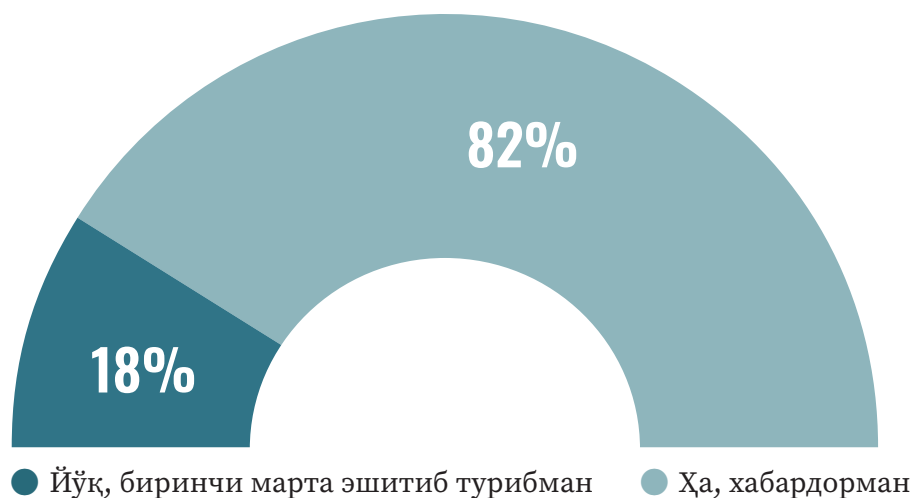
Оралик назоратлар топшириш вақтида	6,1%
Яқуний назоратлар топшириш вақтида	9,9%
Курс ишларини бажариш ва топшириш вақтида	3,5%
Амалиёт ишини бажариш ва топшириш вақтида	2,7%
Номдор стипендиялар танлови вақтида	2,6%
Турли танлов, олимпиадалар жараёнида	3%
ТТЖга жойлашишда	2,6%
Ўқишни тиклаш ва кўчириш давомида	2,5%
Ўқишга бора олмаган кунлари йўқламада бор деб кўрсатиш	2,3%

Коррупциявий ҳолатларга дуч келган вақтингизда қандай йўл тутишни биласизми?



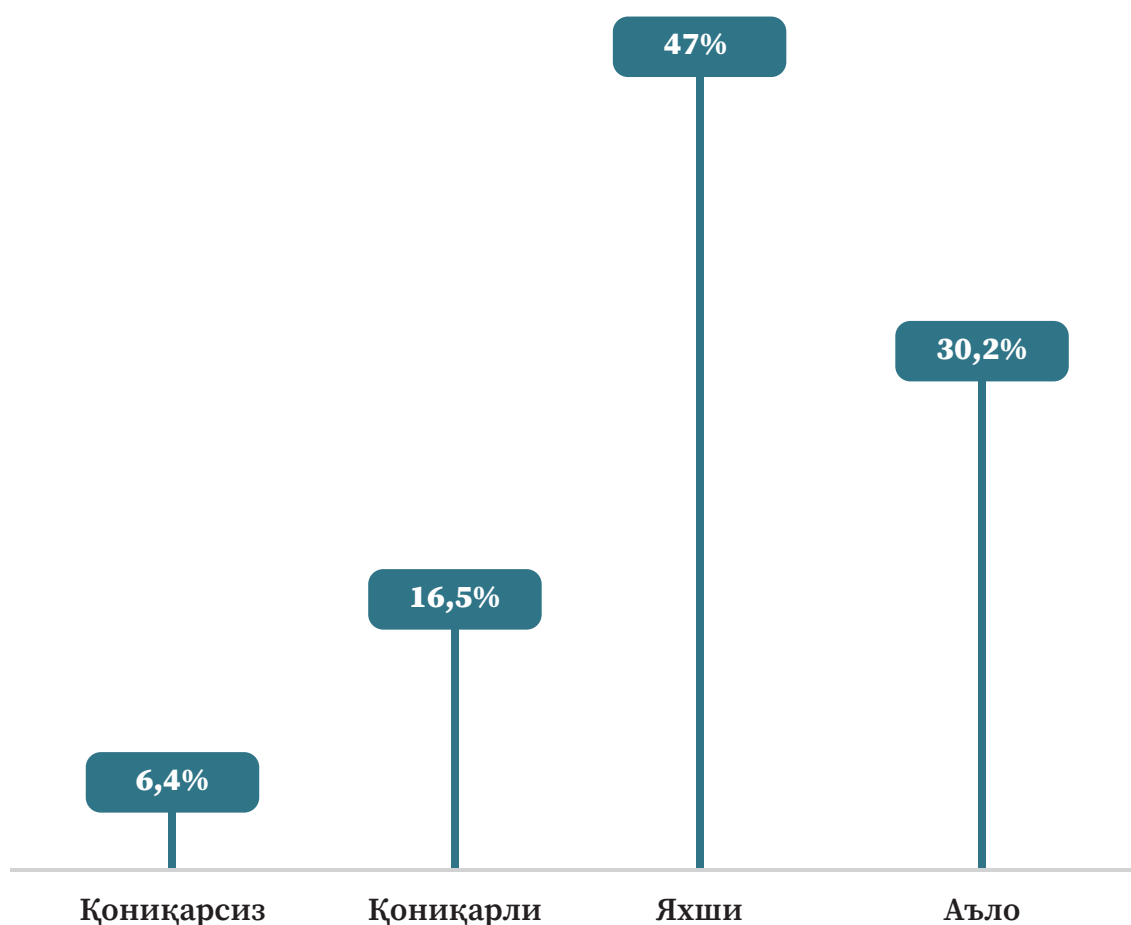
Мазкур саволга иштирокчиларнинг 67 фоизи “Ҳа, биламан”, дея жавоб берган бўлса, 14 фоиз респондент коррупциявий ҳолатга дуч келганда қандай йўл тутишни билмаслигини маълум қилган. Иштирокчиларнинг 19 фоизи эса “Тушунтириш олиб борилишини сўрайман” деган вариантни танлаган.

Сиз таҳсил олаётган/фаолият олиб бораётган ОТМда коррупцияга қарши курашиш бўйича фаолият йўлга қўйилганидан хабардормисиз?



Берилган саволга 82% иштирокчи ОТМда коррупцияга қарши курашиш фаолияти йўлга қўйилганидан хабардорлигини маълум қилган бўлса, 18% иштирокчи биринчи бор эшитиб турганини билдирган. ОТМда коррупцияга қарши курашиш бўйича фаолият йўлга қўйилганидан кўпчилик талаба ёшлар хабардорлигига қарамасдан, бу йўналишдаги тарғибот ишларини яна ҳам кенгайтириш керак.

**Сиз таҳсил олаётган/фаолият олиб бораётган ОТМда
коррупцияга қарши кураш ҳолатини қандай баҳолайсиз?**



Ушбу саволга иштирокчиларнинг 6004 нафари (30%) “Аъло”, 9331 нафари (47%) “Яхши”, 3257 нафари (16,5%) эса “Қониқарли” дея баҳолашган. Фақатгина 6,4% иштирокчилар бу йўналишда олиб борилаётган ишларни “Қониқарсиз” дея таъкидлашган.

Сиз дуч келмаган, лекин олий таълимда яна қандай вазиятда коррупция ҳолатлари кўп учрайди деб ҳисоблайсиз (бир нечта жавобни танлаш мумкин)?

Ўқишни кўчириш, йўналишини ўзгартириш ва қайта тиклаш

5 051

БМИ ёки магистрлик диссертациясини ҳимоя қилишда

4 219

Фанлардан назоратларни топшириш вақтида

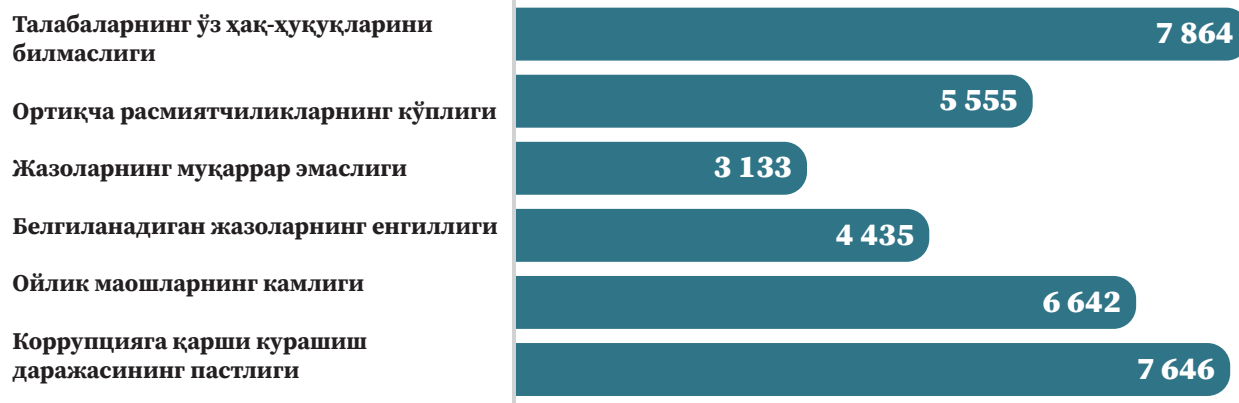
7 742

Ўқишга қабул қилишда (бакалавр ва магистратурада)

5 606

Бу саволга 7742 (80%) нафар иштирокчилар фанлардан назорат ишларини топшириш вақтида кўпроқ коррупцион ҳолатлар учрашини кўрсатган бўлса, 5500 (50-53%) нафар иштирокчилар талабаларни ўқишга қабул қилишда ва ўқишни кўчиришда, қайта тиклашда коррупциявий ҳолатлар кўп учрайди деб ҳисоблашади.

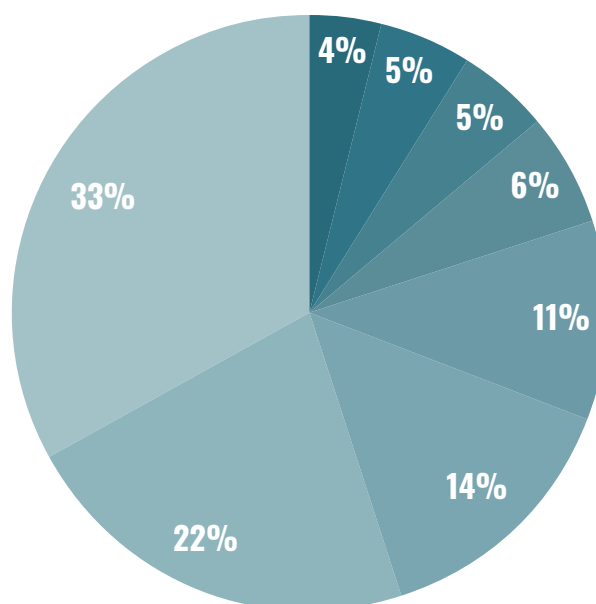
Сизнингча, олий таълимда учрайдиган коррупциявий ҳолатларнинг юзага келишига асосий сабаб нима (бир нечта жавобни танлаш мумкин)?



Юқорида келтирилган саволга иштирокчиларнинг 7874 нафари (39%) “Талабаларнинг ўз ҳақ-хуқуқларини яхши билмаслиги”ни, 7657 нафар (38,5%) иштирокчи “Коррупцияга қарши курашиш даражаси пастлиги”ни, 6651 нафар респондент “Профессор-ўқитувчиларнинг ойлик маошлари камлиги”ни, 5562 нафари (28%) “Ортиқча расмиятчиликнинг кўплиги”ни коррупциявий ҳолатларнинг юзага келтирувчи сабаблар сифатида белгиллаган бўлса, 4442 нафар (22,3%) ҳамда 3137 нафар (15,8%) респондентлар “Коррупциявий жиноятларнинг жазоси енгиллиги” ва “Жазонинг муқаррар эмаслиги”ни сабаб деб кўрсатишган.

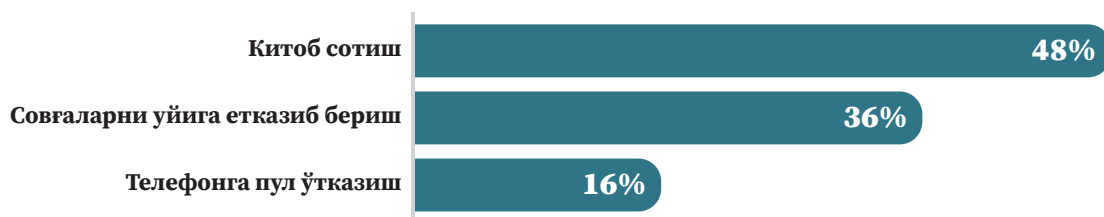
Сизнингча, олий таълимда учрайдиган коррупциявий ҳолатларнинг энг кўпи кимлар томонидан содир этилади (бир нечта жавобни танлаш мумкин)?

- Тьюторлар
- Проректорлар
- Илмий раҳбарлар
- Ректор
- Талабаларга хизмат кўрсатиш ходимлари
- Декан ва декан ўринбосарлари
- Профессор-ўқитувчилар
- Талабалар



Мазкур саволга 9068 нафар (33%) иштирокчи коррупциянинг келиб чиқишига талабалар “айбдор” эканлигини, 5979 нафари (22%) эса профессор-ўқитувчилар томонидан коррупциявий ҳолатлар юзага келтиришини таъкидлашмоқда. Шунингдек, яқинда жорий қилинган тьютор лавозими энг кам коррупциявий ҳолатларда иштирок этишади дея таъкидлашган.

**Сизнингча, коррупциянинг қандай янги кўринишлари учрамоқда
(бир нечта жавобни танлаш мумкин) ?**



Ушбу саволга респондентларнинг 9826 нафари (49,10%) телефонга пул ўтказиб беришни коррупциянинг янги кўриниши сифатида кўрсатишган. Бундан ташқари, совғаларни уйга етказиб бериш ҳамда китоб сотиш ҳолатларини мос равишда 7187 нафар (36,10%), 3795 нафар (19,10%) иштирокчилар коррупциявий ҳолатлар юзага келишининг янги тури сифатида таъкидлашган.

Юқоридаги таҳлил ва сўровномадан келиб чиқиб, қуйидаги таклифлар ишлаб чиқилди:

— академик ҳалоллик принциплари ва уларни амалга ошириш тартиблари ҳамда механизмларини яратиш, академик инсофсизликнинг олдини олиш, ходим, профессор-ўқитувчи ва талабаларнинг вазифаларини қатъий белгилаш, барча олий таълим муассасалари учун ҳуқуқий принциплар ва нормаларни мустаҳкамловчи, бирлаштирувчи, тизимлаштирувчи, шунингдек, мазкур муносабатларнинг ҳуқуқий жиҳатдан комплекс тартибга солинишини таъминловчи кодекс ишлаб чиқиш;

— олий таълим тизимига алоқадор норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тайёрлашда академик ҳалоллик нормаларига алоҳида эътибор қаратиш;

— академик инсофсизлик ҳақида хабар бериш сиёсатини йўлга қўйиш;

— ҳар бир талаба билан (айниқса, биринчи йил кирган) коррупция нафақат пул бериш, балки академик инсофсизлик ҳам коррупцияга оид ҳолат эканлигини, булар келажақда сифатли кадр бўлиб етишишда тўсқинлик қилиши ҳақида тушунтириш ишларини тизим-

ли йўлга қўйиш, бу тадбирлар давомида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан талабаларни таништириш;

— реферат, курс иши, оралик ва якуний ишларни пул эвазига ёзиб бериш хизматларини кўрсатадиган сайт ва телеграм гуруҳлар фаолиятини тақиқлаш чораларини кўриш;

— давлат бюджетидан ажратиладиган маблағларни грант ва кредит шаклида университетларга беришни йўлга қўйиш; бу билан кам таъминланган оила фарзандларини таълимга кўпроқ жалб қилиш, шу билан бирга, олий таълим муассасалари ўртасида рақобат муҳитини яратишга, таълим сифатини яхшилашга ёрдам бериш;

— антиплагиат дастури ёрдамида олий таълим муассасаси талабаларининг курс иши, амалиёт ҳисоботи, оралик, якуний, БМИларини платформага жойлаш ва шу жараёнда антиплагиат текширувидан ҳам ўтказиш; (агар плагиат миқдори белгиланган кўрсаткичдан юқори бўлса, платформа қабул қилмаслиги керак, талабалар вазифаларини платформага юклашидан олдин ўзлари текширишлари ҳам мумкин); шу билан бирга, антиплагиат дастури ёрдамида талабаларнинг курс ишлари, БМИ, амалиёт ҳисоботларини текширувдан ўтказиш жараёни билан боғлиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштириш;

— мустақил тадқиқотчи, таянч докторант ва докторант (номзод)лар билан илмий раҳбар ҳамда оппонентлар ўртасидаги илмий муносабатларнинг шаффоф, очиқ ва ошкоралигини тартибга солиш мақсадида рақам-

лаштириш, яъни платформа яратиш (ушбу платформада диссертациянинг белгиланган қисмини ёки тўлиқ илмий раҳбар ёки оппонентга юборганда текшириш вақтлари кўрсатилиб, белгиланган тартибда назоратда бўлиши таклиф этилади);

— Профессор-ўқитувчилар томонидан касбий нотўғри хатти-ҳаракатлар, яъни ўқув жараёнига боғлиқ бўлмаган масалалар (репетиторлик ишлари, телефонда гаплашиш, дарсга тайёргарлик кўрмаслик ва дарсга нисбатан совуққон муносабатда бўлиш) “academic quiet corruption” ва семинар вақтида гуруҳларга ажратилиши керак бўлганда гуруҳларга ажратмасдан битта ўқитувчи томонидан семинар ўтилишининг олдини олишда дарс машғулотларига кузатув камералари ва жамоатчи ўқитувчи-профессорларни жалб этган ҳолда, дарс сифатини назорат қилинишига эришиш;

— ўқиш давомида талабалар томонидан сабабли қолдирилган дарс соатларини ёпишда ҳам коррупцияни кўришимиз мумкин. Университет ходимлари томонидан сохта тиббий маълумотномаларни асос қилиб, қолдирилган дарс соатларини яшириш ҳолатларининг олдини олиш учун Соғлиқни сақлаш вазирлиги билан биргаликда тиббий маълумотлар сақланадиган электрон портал яратишни таклиф қиламиз.

**Олий таълимни ривожлантириш
тадқиқотлари ва илғор технологияларни
татбиқ этиш маркази**



БАРЧА ЙЎЛЛАР РИМГА ЭЛТАДИ ЁХУД ЦИВИЛИЗАЦИЯ ЎЧОҒИДАГИ ОЛИЙ ТАЪЛИМ

Италия нафақат Европада, балки бутун дунё миқёсида ҳам диққатга сазовор меъморий обидалари, ўзига хос дизайни, технология ривож, илм-фан тараққиёти, машҳур таомлари ва бой тарихи, жозибдорлиги билан сайёҳларни ўзига мафтун этувчи давлат сифатида ажралиб туради. Шунинг учун ҳам мамлакат цивилизация бешиги сифатида эътироф қилинади. Мамлакатнинг таълим тизими ҳам ўзига хос бўлиб, дунёда сифат кўрсаткичлари бўйича юқори ўринларда туради.



Сардорбек ПАЛВАННАЗИРОВ,

Италиянинг Турин политехника университети магистранти, “Эл-юрт умиди” степендияси совриндори



Тарихга назар

Таълим муассасалари юз, ҳатто минг йиллар давомида фаолият юритади, аммо уларнинг ҳаммаси ҳам вақт синовларига бардош бера олган эмас. Асрлар силсиласида дунёдаги энг

қадимги университетлар ҳам баъзан ишини тўхтатишга мажбур бўлган. Италияда жойлашган олий таълим масканларининг пайдо бўлиши ёки мавжуд таълим муассасалари тажрибасини ўрганишда нафақат тарихда, балки ҳозирда ҳам дунёда ўз ўрнига эга бўлган

Болонья университети асосий фигурага айланган. Боиси бу таълим даргоҳига (University of Bologna) 1088 йилда асос солинган бўлиб, ҳозирга қадар фаолиятида узилиш қузатилмаган энг қадимий университет ҳисобланади. Болонья сўзи лотинча шиордан олинган бўлиб, “Тадқиқотларни озиқлантирувчи она” (“Nourishing Mother of the Studies”) деган маънони англатади. Университетда илгари таълимнинг фақат докторантура босқичи мавжуд бўлган, айни пайтда эса барча даражадаги турли дастурлар амалга оширилади.

Италия таълимининг дунёда тутган ўрни

Италия олий таълими ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар учун ўрнатилган сифатида қаралади. Мамлакатда жами 195 та олий таълим муассасаси мавжуд бўлиб, улар Италиянинг турли ҳудудларида жойлашган. Ушбу таълим муассаларида дарслар асосан италян ҳамда инглиз тилларида олиб борилади ва дунё даражасида тан олинади.

QS World University Rankings 2023 рейтингининг маълумотларига кўра, Милан Политехника университети (Politecnico di Milano) 139-ўринни, Болонья университети (University of Bologna) 167-ўринни, Римнинг Сапиенза Университети (Sapienza University of Rome) 171-ўринни, Падова Университети (Università di Padova) 243-ўринни, Турин Политехника университети (Turin Polytechnic University) 325-ўринни эгаллаган. Ушбу рўйхатнинг ТОП-1000 талигидан Италиянинг 33 та олий таълим муассасаси жой олган.

Олий таълим муассасаларининг турлари

Италиядаги университетларни қуйидаги 4 та гуруҳга бўлиш мумкин:

➔ давлат томонидан молиялаштириладиган давлат университетлари. Бу тоифага Италиянинг аксарият университетлари, хусусан, энг йирик олийгоҳлари киради;

Университет Болонья шаҳрида жойлашган. 90 минг нафар талаба таҳсил олади. Улардан 6 минг 400 нафарга яқини хориждан келиб таҳсил олувчилар ҳиссасига тўғри келади. Муассаса дунёнинг нуфузли “Best Global Universities” рейтингда 122-ўринни эгаллаган. Италияда, шунингдек, катта тарих ва тажрибага эга Padova университети (1222 й.), Federico II номидаги Napoli университети (1224 й.) ва Siena университети (1240 й.) фаолият юритиб келмоқда.



- давлат ҳокимияти органлари (масалан, ҳудудий, вазирликлар) томонидан молиялаштириладиган университетлар;
- Таълим вазирлиги томонидан расман тан олинган хусусий университетлар;
- фақат олий ўқув юртидан кейинги таълимга эътибор қаратадиган юқори даражали мактаблар.

Давлатнинг таълимдаги роли

Италия олий таълимида давлат таълим тизимининг қулайлиги, сифати ҳамда умумий бошқарувини таъминлашда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Олий таълим муассасаларини бошқарадиган ҳуқуқий ва меъёрий базалари давлат томонидан ишлаб чиқилади. Бунга

аккредитация стандартлари, даража дастурлари, ўқув режаси кўрсатмалари ва академик малакаларни белгилаш киради. Шунингдек, давлат олий таълим соҳасидаги халқаро ҳамкорликда фаол иштирок этади.

Италияда таълим сифати ким томонидан назорат қилинади?

Италияда Олий таълим ва тадқиқотлар вазирлиги (Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca, кейинги ўринларда – MIUR) олий таълимнинг турли жиҳатларини, жумладан, ўқув дастурларини ишлаб чиқиш, сифатни таъминлаш, дастурлар ва муассасаларни аккредитация қилиш, молиялаштиришни тақсимлаш ҳамда олий таълим секторининг умумий стратегик ривожланишини назорат қилиш каби вазифаларни амалга оширади.

MIUR олий таълим дастурлари учун миллий асослар, йўриқномалар, жумладан, бакалавриат, магистратура ва докторантуранинг тузилиши ҳамда мазмунини белгилайди. Шунингдек, у илмий унвонлар бериш мезонларини қабул қилади, тадқиқот ва инновацияларни рағбатлантиради, олий таълим соҳасида халқаро ҳамкорлик ва мобилликни қўллаб-қувватлайди.

Таълим сифати ўқув дастурлари, ўқитиш усуллари ва талабалар натижаларининг тур-



ли жиҳатларини баҳоловчи бир қатор кўникмалар: билим ва академик компетенция, танқидий фикрлаш ва муаммоларни ҳал қилиш, таълим бериш ҳамда олиш жараёнида тадқиқот ва инновациялар, мулоқот ва тақдимот, жамоавий иш ва ҳамкорлик, ахлоқий ва ижтимоий жавобгарлик, касбий тайёрлик каби асосий мезонларга кўра баҳоланади.

Ушбу кўникма ва мезонлар турли усуллар, жумладан, имтиҳонлар, лойиҳалар, тақдимотлар, тадқиқот ишлари, амалиёт ва диссертациялар орқали талабалар билимини баҳолайди. Баҳолаш жараёнлари сифатини таъминлаш бўйича ташқи агентликлар, аккредитация органлари, университетлар ҳамда академик муассасалар масъул бўлиб, улар ўзаро ва ички баҳолашларни амалга оширади.

Қабул квоталарини белгилаш тизими

Италиядаги олий ўқув юртларига қабул ва саралаш жараёнларини давлат назорат қилади. Кириш имтиҳони мезонлари ва йўриқ-номалари, марказлаштирилган танлов тартиблари ҳамда муайян дастурлар учун квота тизимини белгилайди.

Шуни таъкидлаш лозимки, давлат олий

таълимни ривожлантириш жараёнида кўплаб функцияларни бажарса-да, қарорлар қабул қилиш имконияти олий таълим муассасаларига ҳам берилган. Италиядаги олий таълим муассасалари академик масалалар, тадқиқот фаолияти ва стратегик режалаштириш бўйича мустақилдир.

Олий таълим даражалари

Италияда олий таълим учта асосий босқичга бўлинган: бакалаврият, магистратура ва докторантура.

Бакалавр даражаси (Laurea Triennale). Олий таълимнинг бакалавр босқичига ҳужжат топширмакчи бўлган ўқувчи 11 йиллик таълимни тамомлаган бўлиши шарт. Акс ҳолда, 1 йиллик тайёрлов курсларини битирганидан сўнг бакалаврият учун ҳужжат топшириш имкониятига эга бўлади. Университетларга ҳужжат топшириш кўп босқичли бўлиб, ушбу талаблар ҳар бир университетнинг ички низомидан келиб чиққан ҳолда белгиланади ва бир-биридан фарқ қилади. Университетнинг бакалавр даражасига эга бўлиш учун талаба 180-210 кредит тўплаши лозим. Кредитлар сони университетларнинг талабидан келиб чиқиб, турлича кўринишга эга.

Магистр даражаси (Laurea Magistrale). Олий таълимнинг магистратура босқичига

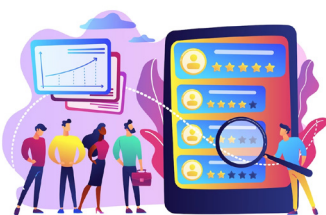
қабул қилиниш учун талабгор 11 йиллик мактаб ва 4 йиллик олий таълимнинг бакалавриятини битирган бўлиш керак.

Баъзи ҳолларда дастурлар кириш имтиҳонлари, суҳбатлар ёки портфолио шаклида қабул қилинади. Хусусан, санъат, дизайнерлик ёки ижрочилик соҳасидаги йўналишлар учун бундай қабул имтиҳонлари амалга оширилади.

Докторлик даражаси (Dottorato di Ricerca). Докторлик даражасида таълим олиш учун магистрлик ёки унга тенглаштирилган малака талаб этилади. Магистрлик даражаси докторлик дастурига тегишли соҳада турдош бўлиши лозим. Қабул жараёни одатда академик ютуқлар, тадқиқот таклифи, тавсияномалар ва суҳбат натижаларига асосланган танловни ўз ичига олади. Шуни таъкидлаш лозимки, махсус қабул талаблари ва тартиблари университет, дастур ва рақобатбардошлик даражасига қараб фарқ қилиши мумкин.

Баҳолаш тизими

Олий таълимдаги баҳолаш тизими одатда талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини аниқлаш учун қўлланиладиган турли усулларнинг комбинациясидан иборат. Бу амалиёт муассаса, факультет ва махсус ўқув дастурига қараб фарқ қилиши мумкин.



Имтиҳонлар талабаларнинг билимини баҳолаш ва мавзунинг тушунилишида муҳим роль ўйнайди. Улар одатда ҳар бир семестр ёки ўқув йили охирида ўтказилади. Имтиҳонлар курснинг хусусияти ва факультетнинг хоҳишига кўра ёзма, оғзаки ёки иккаласининг биргаликдаги кўринишида ўтказилиши мумкин. Талабалар ўз ишини қанчалик тўғри бажариши, материални тушуниш даражаси, танқидий фикрлаш ва уни эркин баён этиш қобилиятига қараб баҳоланади.

Курс ишлари ва топшириқлар Италия олий таълимида баҳолаш жараёнининг ажралмас қисми ҳисобланади. Буларга иншолар,

тадқиқот ишлари, гуруҳ лойиҳалари (реал ҳаётдаги ечимлар), тақдимотлар, лаборатория ҳисоботлари ва амалий топшириқлар киради. Курс ишини баҳолаш талабаларга мавзу бўйича ўз тушунчалари, тадқиқотчилик кўникмалари, таҳлилий фикрлаш ва назарий билимларни амалий вазиятларда қўллаш қобилиятини намоён этиш имконини беради.

Италия олий таълимида баҳолаш шкаласи одатда 18 дан 30 гача бўлиб, 18 балл — энг паст ўтиш баҳоси, 30 балл эса энг юқори баҳодир. Минимал ўтиш баҳоси муассасага қараб 18 ёки 18/30 қилиб белгиланади.

Халқаро алоқалар ва талабалар алмашинуви

Италия университетлари халқаро майдонда талабалар алмашинуви дастурлари учун кенг имкониятлар таклиф қилади. Талабалар Европа ва ундан ташқаридаги ҳамкор олий таълим муассасаларида ўқиш учун Эразмус+ каби алмашинув дастурларида иштирок этиши мумкин. Ушбу дастурлар талабаларнинг дунёқарашини кенгайтиради ва уларнинг академик ҳамда шахсий ривожланишига ёрдам беради.

Италияда олий маълумотга эга бўлган талабаларни қўллаб-қувватлаш учун турли грантлар, стипендия ва молиявий ёрдам дастурлари мавжуд. Ушбу имкониятлар молиявий юкни енгиллаштириш, яъни ўқиш учун тўланадиган йиллик шартнома суммаларини қисман ёки бутунлай чегирма асосида тўлаш имкониятини беради ва сифатли таълим олишга шароит яратади.



Грантлар ва стипендиялар

Мамлакатда бепул ёки қиммат бўлмаган тўлов эвазига ўқиш мумкин. Давлат университетларида ўқиш тўловлари талабанинг оилавий даромадига қараб ўзгаради. Ушбу имкониятлар нафақат Италия фуқаролари, балки дунёнинг исталган нуқтасидан ташриф буюриб, ушбу давлатда ўқиш истагини билдирган талабалар учун ҳам амал қилади.

Давлат стипендиялари: Италия ҳукумати италиялик ва халқаро талабаларга турли стипендиялар таклиф қилади. Ушбу стипендиялар Ташқи ишлар ва халқаро ҳамкорлик вазирлиги (MAECI) ҳамда бошқа давлат органлари томонидан бошқарилади. Улар академик ютуқлар, молиявий эҳтиёж ва ҳар бир стипендия дастурида белгиланган махсус мезонлар асосида берилади.

Худудий стипендиялар: Италиянинг бир нечта минтақалари ўз ҳудудларида таҳсил олаётган талабалар учун стипендиялар жорий этган. Ушбу стипендиялар муайян мувофиқлик мезонлари ва талабларига эга бўлиши мумкин. Масалан, Италиянинг Piemonte регионида EDISU ва Latsio регионида LAZIO DISCO фондлари мавжуд. Ушбу фондлар нафақат стипендия, балки талабаларнинг турар жой ва тушлик харажатлари бир қисmini ҳам қоплайди.

Университет стипендиялари: Италиядаги кўплаб университетлар академик ютуқлари, тадқиқот салоҳияти ёки молиявий эҳтиёжига қараб аъло ўқиган талабаларга стипендиялар таклиф қилади. Ушбу стипендиялар кўпинча ҳар бир муассасада ўзига хос бўлиб, мувофиқлик ва ариза бериш тартиб-қоидалари жиҳатидан фарқ қилади.



Ўқиш тўлов пуллари: Италияда олий таълим учун ўқиш тўловлари бир қанча омилларга, жумладан, таълим муассасаси турига (давлат ёки хусусий), ўқиш даражаси ва таълим дастурига қараб фарқланади.

Давлат университетлари: Италиядаги давлат университетлари хусусий муассасаларга нисбатан одатда пастроқ тўлов асосида ўқишга қабул қилади. Бакалаврият ва магистратура дастурлари доирасида давлат университетларида Европа Иттифоқи талабалари учун ўқиш тўловлари асосан бир ўқув йилига 900-4000 евро атрофида бўлади. Евроиттифоққа аъзо бўлмаган давлатларнинг талабалари юқори миқдорда — ҳар бир ўқув йили учун 1500 дан 6000 еврогача ёки ундан ҳам каттароқ суммадаги тўловни амалга оширади.

Хусусий университетлар: Италиядаги хусусий университетларда ўқиш учун тўловлар қимматроқ бўлиб, муассаса, дастур ва ўқиш даражасига қараб сезиларли фарқланади. Хусусий университетда ўқув йили учун тўлов 20 000 еврогача ёки ундан кўпроқ бўлиши ҳам мумкин.

PhD дастурлари: Италия давлат университетларидаги докторантлик дастурлари учун одатда тўлов олинмайди. Бироқ баъзи хусусий муассасаларда докторантурада ўқиш учун тўловни амалга ошириш лозим.

Яшаш харажатлари: Италияда олий таълим олиш учун ўқиш тўловларидан ташқари, яшаш харажатларини ҳам ҳисобга олиш керак. Бундаги харажат миқдори яшаш жойи, турар жой танлови, турмуш тарзи ва шахсий имтиёзларга қараб ўзгариб боради. Рим, Милан ва Флоренция каби йирик шаҳарларда яшаш бошқа марказ шаҳарлари сингари қиммат. Италиядаги талаба ўртача ҳисобда турар жой, озиқ-овқат, транспорт, ўқув материаллари ва шахсий харажатлар учун ойига 500-1500 евро атрофида маблағ сарфлашига тўғри келади.

Хулоса қилиб айтганда, Италия олий таълими анъаналар, инновация ва сифатли таълимга катта эътиборни ўзида мужассам этган бой ва хилма-хил академик ландшафтни таклиф этади.

Италиянинг изланиш ва инновацияларга содиқлиги унинг кенг қамровли тадқиқот институтлари, марказлари тармоғи ва халқаро ҳамкорлар билан алоқаларида намоён бўлади. Талабалар илғор тадқиқот ҳамда кашфиётлар учун қулай муҳит, энг замонавий жиҳозлар, лаборатория ва ресурслардан фойдаланиш имкониятига эга.

Бундан ташқари, Италия олий таълимида назария билан бирга, амалиётда қўлланиладиган қимматли кўникма ва билимлар бериб борилади. Кўпгина дастурларда малака ошириш, саноат ҳамкорликлари ва амалий машғулотларга урғу берилади. Бу эса талабаларга амалий тажриба орттириш ва меҳнат бозорида рақобат устунлигини қўлга киритиш имконини беради.



КОМПЕТЕНТЛИ ЁНДАШУВ АСОСИДА КАФЕДРА ТОМОНИДАН МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ



Фаёз ҲАЛИЛОВ,

Бухоро муҳандислик-технология
институты докторанти

Ҳозирги кунда жаҳон таълим амалиётида компетентли ёндашув принципларини ўқув жараёнининг нафақат норматив ҳужжатларида, балки унинг амалий компонентларини жорий этиш ҳамда таълим мазмунининг натижавий моҳиятини тавсифлашда ҳам қўллаш анъаналари кузатилмоқда.

Компетенция деганда, шахснинг интеллекти, функционал саводхонлиги, шунингдек, эгаллаган билим, кўникма ва тажрибалари асосида шаклланган назарий ва амалий жиҳатдан тайёргарлик даражасини касбий фаолиятида самарали қўллаш қобилияти тушунилади [1, 3].

Таълим тизимида компетенция, компетентлик, таянч компетенция ва таянч малака тушунчаларини киритиш заруриятини Европа иттифоқи мамлакатлари олимлари ўтган асрнинг 80 йилларида илмий жиҳатдан асослаб берганлар (Д.Мартенс, Б.Оскарсон, А.Шелтон, Саймон Шо ва бошқалар).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон Фармони билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача

ривожлантириш концепцияси”да олий таълим жараёнларига рақамли технологиялар, замонавий ўқитиш усуллари ва воситаларидан кенг фойдаланиш, ёшларни илмий фаолиятга жалб этиш, замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва таълим технологияларининг мустаҳкам интеграциясини таъминлаш, шунингдек, компетентли ёндашув асосида ўқув машғулотларини самарали ташкил этиш бўйича аниқ вазифалар белгилаб берилган.

Бинобарин, олий таълим муассасаларида компетентли ёндашув принципларини жорий этиб, ўз устида мустақил ишлаш қобилиятига эга бўлган ижодкор шахсни шакллантириш ва ташаббускор фаолият олиб боришга қодир бўлган мутахассисни тайёрлаш долзарб вазифалардандир. Замонавий шароитда билимларни ўқитувчидан талабага етказиш тизими мавжуд муаммоларнинг ечимини таъминлаб бермайди. Талаба пассив билимлар истеъмолчисидан билимларни мустақил равишда ахборот манбаларидан эгаллай оладиган шахсга айланиши лозим. Бу борада таълим муассасаларида фанлар бўйича талабаларнинг мустақил ишларини самарали ташкил этиш муҳим аҳамият касб этади [2, 23].

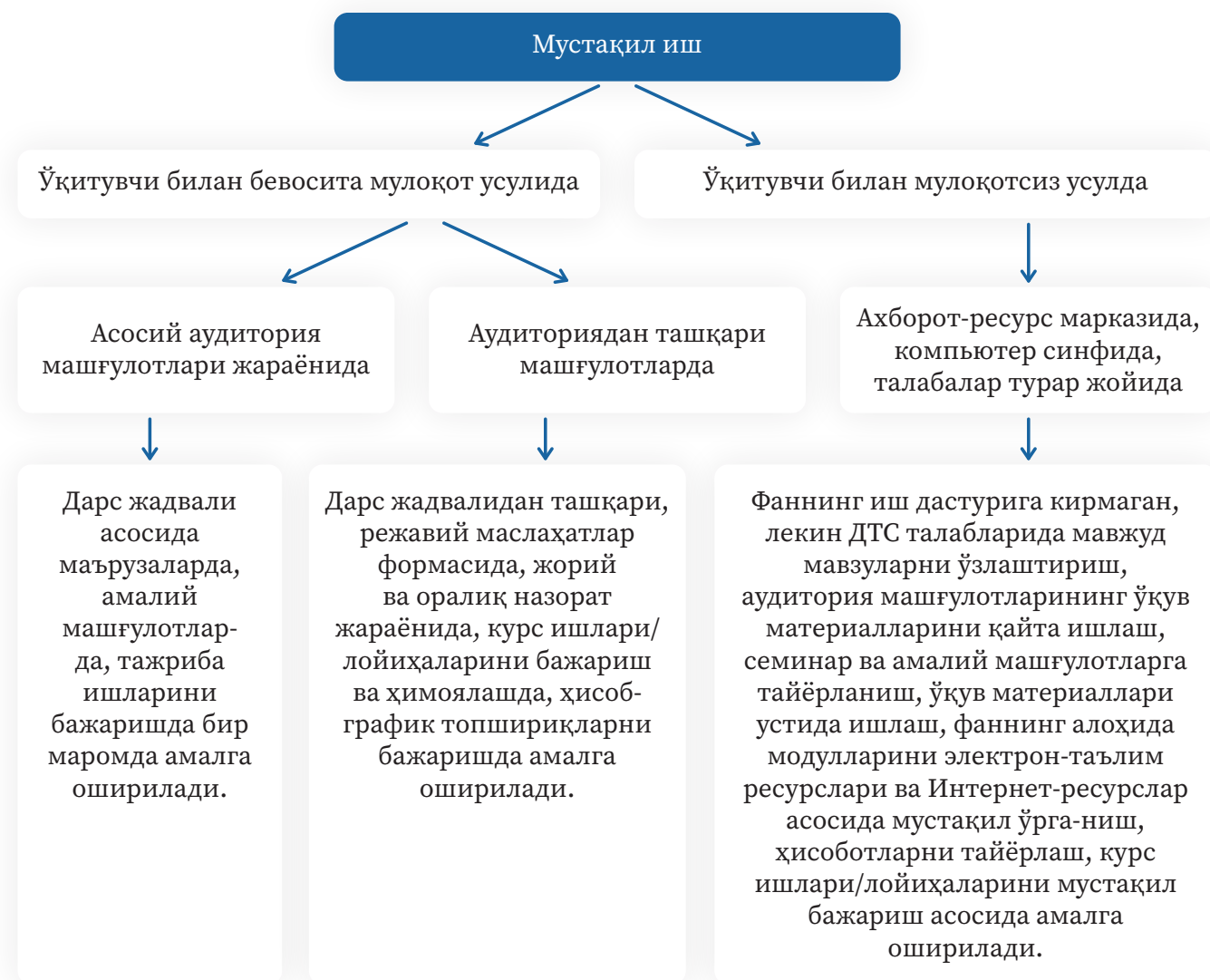
Олий таълим тизимида олиб борилаётган туб ислохотлар ўқув парадигмасидан таълим парадигмасига ўтиш билан бевосита боғлиқдир. Шу маънода, тан олиш жоизки, талабаларнинг фанлар бўйича мустақил ишлари таълим жараёнининг бир қисмигина эмас, балки унинг асосий шаклидан бири бўлиши керак [3, 18]. Чунки мустақил иш талабада таълим йўналиши бўйича давлат таълим стан-

дартида белгиланган умуммаданий ва касбий компетентликни шакллантиришга, шунингдек, профессионал фаолиятини муваффақиятли олиб бориши учун чуқур билим ва малакаларни эгаллашга хизмат қилади.

Шу билан бирга, мустақил ишларни компетентли ёндашув принциплари асосида ташкил этиш орқали билимларни эгаллашнинг фаол методларига ўтиш, талабаларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш, уларнинг имкониятлари ҳамда бўлажак касбий фаолиятидан келиб чиққан ҳолда, жамоавий ўқитишдан индивидуал ўқитишга ўтиш имконини беради. Бу ерда асосий масала фанлар бўйича мустақил ишларга ажратилган соатлар ҳажмини ошириш устида эмас, мустақил ишларнинг ташкилий жиҳатини принципиал қайта кўриб чиқиш, талабаларда мустақил билим олиш қобилиятларини шакллантириш, олган билимларини амалиётга жорий этиш ва уларни бўлажак касбий фаолиятига адаптациялаш вазифалари назарда тутилади.

Фанлар бўйича мустақил иш учун ажратилган соатлардан талаба ўзи учун муқобил режимда максимал натижага эришиш мақсадида фойдаланиши мумкин. Бундай ҳолда қандайдир ўртача умумий “темп”даги эшитиш, ўйлаш, тушуниш, эслаб қолиш заруриятидан индивидуал ижодий фаолиятга ўтиш имкониятлари яратилади.

Олий таълим тизимида мустақил ишларнинг турларини ва уларни амалга ошириш йўллари жадвал кўринишида тавсифлаймиз (1-расм). Унда келтирилган мустақил иш турлари реал таълим шароитида бир-бири билан кесишиши ҳам мумкин.



1-расм. Мустақил иш турлари ва уларни амалга ошириш йўллари

Схемадан кўриниб турибдики, мустақил иш аудиторияда ёки аудиториядан ташқарида бажарилиши мумкин. Талабаларнинг мустақил ишларини белгилашда аудиториядан ташқари ишлар асосий ҳисобланади.

Шуни таъкидлаш жоизки, мустақил иш таълим жараёнининг асосий компетентли-йўналтирилган элементи ҳисобланади ва қуйидаги мақсадларга эришишга ёрдам беради:

– мустақил таълим олиш кўникмаларини шакллантириш;

– битирувчи компетентлигининг асосий компонентаси (ташқил этувчиси) сифатида унинг ижодий қобилиятини ривожлантириш;

– талабанинг илмий тадқиқот фаолиятини шакллантириш, мустақил илмий лойиҳаларни амалга оширишда иштирок этиш;

– ҳўжалик шартномаларини бажариш ва ҳисоботларни тайёрлашда иштирок этиш;

– йўналиш фанлари бўйича электрон таълим ресурсларини ишлаб чиқиш;

– муаммоли топшириқларнинг ечимини топиш, изланиш бўйича адабиётлар таҳлили-

ни ўтказиш ва ҳоказо.

Маълумки, ҳозирги кунда республикамининг барча олий таълим муассасалари талабалар билимини назорат қилиб бориш ва уни баҳолашда кредит-модуль тизимига ўтди.

Кредит-модуль тизимида талабаларнинг мустақил иши — бу ўқитиш жараёнини ташкил этишнинг асосий формаси бўлиб, унга таълим олувчининг индивидуал ва жамоавий ўқув фаолияти турлари киради [4, 80].

Кредит-модуль тизими асосида ўқитиш анъанавий ўқитиш тизимидан фарқ қилади ва талабалар мустақил ишларининг ҳажми аудитория машғулоти ҳажмига нисбатан кўпроқ бўлади. Шунингдек, ҳар бир талабанинги индивидуал жиҳатлари, унинг қизиқишлари, қобилиятини ривожлантириш иш берувчиларнинг талабларидан келиб чиққан ҳолда, ўқитувчининг бевосита раҳбарлигида ташкил этилади [5].

Масалан, “Технологик жараёнларни бошқаришнинг ахборот-коммуникация тизимлари” таълим йўналиши талабалари учун ўқитиладиган “Компьютер тизимлари ва тармоқлари” фанига жами 150 академик соат ажратилган бўлиб, ундан аудитория машғулоти рағбатланишига ажратилган ўқув юкламаси 60 соатни, мустақил таълим учун эса 90 соатни ташкил этади.

Умумий ҳолда, мазкур таълим йўналишининг ўқув режасини таҳлил этганда, талаба 4 йил мобайнида 7200 соат ўқув юкламасини ўзлаштириши кераклиги кўзга ташланади. Бундан ўқув юкламининг 40 фоизи аудитория соатлари, 60 фоизи эса мустақил иш соатларини ташкил этади (малакавий амалиёт ва битирув

малакавий ишидан ташқари). Демак, талаба ўзлаштириши лозим бўлган жами 7200 академик соатнинг 4230 улушини мустақил иш соатлари ташкил этади.

Юқорида келтирилган маълумотлар шунини кўрсатадики, олий таълим муассасаларида кредит-модуль тизимининг жорий қилиниши фанлар бўйича мустақил ишларни самарали ташкил этиш механизмларини ишлаб чиқиш, талабаларда мустақил ишлаш кўникмаларини шакллантиришга алоҳида эътибор беришни тақозо этади.

Мустақил ишларни самарали ташкил этиш механизмларини ишлаб чиқиш хусусида сўз кетганда, фикримизча, мустақил таълимнинг қуйидаги хусусиятларини инобатга олиш лозим:

- ўқув материалининг асосий қисмини мустақил ўрганишга йўналтириш;
- мустақил ишлар учун махсус дидактик материалларни яратишни талаб қилиш;
- ўқув ишларини алоҳида режимда ташкил этиш ва ҳар бир фанни индивидуал график асосида ўзлаштириш;
- ўқитувчи функциясининг ўзгаришини инобатга олиш (ташкил этиш, раҳбарлик, маслаҳатлар, назорат);
- талаба позициясининг ўзгариши (ўқув материал билан ишлашда ташаббускорлик, ишни мустақил режалаштириш, белгиланган индивидуал режа бажарилиши бўйича масъулият ва ҳоказо).

Фанлар бўйича талабалар мустақил ишларини самарали ташкил этишнинг муҳим омилларидан яна бири уларни рационал режалаштириш ва амалга оширишдир.

1-жадвалда фанлар бўйича талабалар мустақил ишларининг турлари ва уларни бажариш бўйича ажратилган намунавий вақт

меъёрлари келтирилган (вақт меъёрларини ишлаб чиқишда А.И.Герцен номидаги РДПУ ишланмаларидан фойдаланилди).

1-жадвал

Мустақил иш турлари бўйича ажратилган намунавий вақт меъёрлари

Маъруза машғулотида тайёрланиш	1,5-2 соат
Амалий (тажриба) машғулотларга тайёрланиш	1-1,5 соат
Семинар машғулотида тайёрланиш	2-4 соат
Коллоквиумга тайёрланиш	4-6 соат
Назорат ишига, тестга тайёрланиш	3-6 соат
Алоҳида мавзунини мустақил ўрганиш, тавсия этилган адабиёт бўйича конспект тайёрлаш	3-5 соат
Мослаштирилмаган матнни таҳлил этиш	3 соатгача
Эссега тайёрланиш	1 соат
Реферат ёзиш	6-10 соат
Курс ишини бажариш ва ёзиш	60-65 соат
Мавзу бўйича мустақил ишни бажариш	8-10 соат
Маъруза тезисларини тайёрлаш	5 соат
Конференцияга маъруза тайёрлаш	10 соат
Илмий тадқиқот ишларида иштирок этиш	ҳафтасига 2 соат
Аннотацияланган мақолалар рўйхатини тузиш	3 соат
Презентация тайёрлаш	2-3 соат
Рецензия, таҳлил тузиш	2 соат
Контент-таҳлил асосида тушунчаларни таҳлил қилиш	3 соат
Муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш, ишбилармон ўйинга тайёрланиш	2-4 соат
Кўргазмали қуроллар тайёрлаш, схема ва жадваллар тузиш	2-4 соат
Оралиқ назоратга тайёрланиш	18 соат
Якуний назоратга тайёрланиш	36 соат

Шуни таъкидлаш жоизки, мустақил ишларни режалаштириш ва ташкил этишда талаба бундай ўқув фаолиятининг ролини, унинг аҳамияти ва бўлажак касбий фаолиятига дахлдорлигини англаб етиши лозим.

Хулоса ва таклифлар



Ўқув машғулотларини лойиҳалашда талабаларнинг фанлар бўйича мустақил ишлари ролини ошириш қуйидагича амалга оширилиши мумкин:

- ✓ ўқитиш методларини оптимизациялаш, ўқув жараёнида ўқитувчининг иш самарадорлигини оширувчи янги ўқитиш технологияларини жорий этиш;
- ✓ талабада ўзига қулай вақтда ўқув материалларни ўзлаштириш учун ахборот технологияларидан самарали фойдаланиш қўникмаларини шакллантириш;
- ✓ талабаларнинг амалиётлари ва илмий тадқиқот ишларини ташкил этиш методикаларини такомиллаштириш (чунки ушбу турдаги ўқув ишлари талабаларни профессионал масалаларни ечишга тайёрлайди);
- ✓ ўқув материалларини танлашда, масалани ечиш йўллари излашда талабанинг ролини ошириш учун курс ишлари/лоийҳалари, битирув малакавий ишлар тизимини модернизациялаш.

Фанлар бўйича талабаларнинг мустақил ишларини самарали ташкил этиш жараёни кафедраларнинг илмий, ўқув-методик тизимини янгилаш, шу жумладан, мустақил ишлар тизимини компетентли ёндашув принциплари асосида ислоҳ қилишни тақозо этади. Бунда кафедраларнинг комплекс стратегик, ташкилий, методик ва бошқарув жиҳатларини замонавийлаштириш талаб этилади.



Кафедранинг стратегик вазифалари. Кафедра фанлари бўйича мустақил ишларни компетентли ёндашув асосида янгилаш учун қуйидаги стратегик масалаларни ечиш талаб этилади:

- ✓ кафедрада талабаларнинг мустақил ўқув ва ўқув-илмий фаолияти тизимининг компетентли ёндашув принципларига мослигини таҳлил этиш;
- ✓ олиб борилган таҳлилар асосида талабаларнинг мустақил ўқув ва ўқув-илмий фаолияти тизимини янгилашнинг асосий йўналишларини белгилаб олиш;
- ✓ компетентли ёндашув принципларини жорий этиш шароитида талабаларнинг мустақил ўқув ва ўқув-илмий фаолияти кафедра тизимининг моделини ишлаб чиқиш;
- ✓ ажратилган йўналишлар бўйича талабаларнинг мустақил иш фаолиятини амалга ошириш учун кафедрада мавжуд потенциални аниқлаш;
- ✓ талабаларнинг мустақил ўқув ва ўқув-илмий фаолиятига оид кафедра тизимини янгилашни амалга оширишнинг реал муддатларини белгилаш.



Кафедранинг ташкилий вазифалари. Кафедра фанлари бўйича талабаларнинг ўқув ва ўқув-илмий фаолиятини янгилаш жараёни ҳар қандай инновацион фаолият турлари сингари етук профессор-ўқитувчилар томонидан амалга оширилади. Ташкилий масалалар бўйича кафедра қуйидаги вазифаларни амалга ошириши лозим:

- ✓ кафедрадаги бириктирилган фанлар бўйича мустақил ишларни янгилашни амалга ошириш дастурини ишлаб чиқиш;
- ✓ талабаларнинг мустақил ўқув ва ўқув-илмий фаолияти тизимини янгилаш бўйича инновацион гуруҳни ташкил қилиш;
- ✓ фанлар бўйича мустақил ишларни янгилашнинг назарий асосларини ва инновацион тажрибасини ўрганиш бўйича кафедранинг методик семинари ишини ташкил этиш;
- ✓ талабаларнинг мустақил иши тизимини янгилаш бўйича экспериментал ташкилий ишларни бажариш.



Кафедранинг методик вазифалари. Кафедрада мустақил ишларни самарали ташкил этиш жараёни методик ишларни такомиллаштириш билан бевосита боғлиқдир. Бу борада қуйидаги масалалар ўз ечимини топиши лозим:

- ✓ талабаларнинг мустақил ўқув фаолияти жараёнида кафедра фанлари бўйича мустақил ўзлаштирилиши лозим бўлган ўқув элементларини аниқлаш;
- ✓ танланган ўқув элементлари мазмунини тадқиқот компонентлари билан бойитиш;
- ✓ талабаларнинг мустақил ўқув фаолиятини танланган ўқув элементлари асосида амалга оширишни таъминловчи усуллар, формалар ва воситаларни яратиш;
- ✓ талабаларнинг мустақил ўқув фаолиятини самарали назорат қилиш технологияларини ишлаб чиқиш;
- ✓ кафедра фанлари бўйича талабаларнинг мустақил ишларини янгилаш тизимини экспериментал жорий этиш мониторингини ишлаб чиқиш.



Кафедранинг бошқарув вазифалари. Педагогик экспериментга эга бўлган инновацион таълим фаолияти шароитида таълим жараёнини бошқариш экспериментнинг ўзини ҳам бошқаришни назарда тутати. Бу талабаларнинг фанлар бўйича мустақил таълим фаолиятини ташкил этишга ҳам дахлдордир. Фанлар бўйича мустақил ишларни ташкил этишга қаратилган кафедранинг асосий вазифаларига қуйидагилар киради:

- ✓ инновацион бошқарув объектининг моделини ишлаб чиқиш (талабаларнинг мустақил ишлари кафедра тизимининг асосий параметрлари, талабаларнинг фанлар бўйича компетентлиги элементлари);
- ✓ эксперимент мониторинги моделини ишлаб чиқиш (талабаларнинг мустақил ишларига оид кафедра тизимини янгилаш);
- ✓ талабаларнинг мустақил ишлари сифати мониторингининг моделини ишлаб чиқиш;
- ✓ ишлаб чиқилган бошқарув моделини амалга ошириш механизмларини аниқлаш;
- ✓ кафедрада янгиланган мустақил иш тизими асосида талабаларда шаклланган профессионал компетентликни баҳолашнинг рейтинг тизimini ишлаб чиқиш;
- ✓ кафедрада ўтказилган мониторингнинг электрон маълумотлар базасини ташкил этиш, мониторинг маълумотларини қайта ишлаш методикасини шакллантириш;
- ✓ тизимли равишда ўтказиладиган мониторинг маълумотлари асосида бошқарув қарорларини қабул қилиш ва уларни амалга ошириш механизмларини аниқлаш.

Белгиланган вазифалар кафедра фанлари бўйича мустақил иш тизimini бошланғич босқичда компетентли ёндашув принциплари асосида ташкил этиш имкониятларини беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Байденко В. Компетенции в профессиональном образовании (К освещению компетентностного подхода) // Высшее образование в России, 2004. – 40-51 с.
2. Балакирева Э.В. и др. Организация самостоятельной работы студентов по педагогическим дисциплинам: Учебно-методическое пособие для преподавателей высшей школы. Часть I. – СПб., 2008. – 74 с.
3. Удотова О.А. Предпосылки модернизации управления качеством профессионального образования: монография / О.А. Удотова. – Магнитогорск: МаГУ, 2007. – 173 с.
4. Mazhidovich M.S. The modern educational process based on credit module learning technologies. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (12), Part III, 2020. – 78-84.
5. Каххаров С.К., Рахматов И.И., Мухамедов Ш.М. Особенности построения образовательного процесса на основе модульных технологий обучения в Узбекистане. Вестник науки и образования, научно методический журнал. №18 (96). Ч.2. сентябрь, 2020. – 33-36 с.



ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ИШ БЕРУВЧИЛАР БИЛАН ЎЗARO ҲАМКОРЛИГИ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ МИСОЛИДА



Лочин ЗАРИПОВ,

Олий таълимни ривожлантириш
тадқиқотлари ва илғор технологи-
яларни татбиқ этиш маркази бўлим
бошлиғи



Назар ҲАЙИТОВ,

Олий таълимни ривожлантириш
тадқиқотлари ва илғор технологи-
яларни татбиқ этиш маркази бош
мутахассиси

Замон олий таълим тизимидан жамиятдаги ўзгаришларни кўра оладиган, мавжуд ҳолатни таҳлил қиладиган, рақобатбардош, ўз соҳасининг етук мутахассисларини тайёрлашни талаб қилмоқда. Бунинг учун эса кадрлар тайёрлаш жараёнини самарали ташкил қилиш, дарс машғулотларини кўпроқ касбга ва амалиётга йўналтириш ҳамда мавжуд меъёрий ҳужжатларни мунтазам такомиллаштириб бориш лозим.

Олий таълимнинг асосий вазифаларидан бири — жамиятдаги барча соҳалар учун етук кадрларни тайёрлашдан иборатдир. Шу мақсадда, олий таълим муассасалари доимо таълим сифатини оширишга ҳамда таълимдаги мавжуд муаммоларни бартараф этишга интилади. Бугунги кунда мана шундай ислоҳ қилиниши лозим бўлган асосий муаммолардан бири сифатида олий таълимда назария ва амалиёт ўртасидаги тафовутнинг юқорилигини таъкидлашимиз мумкин. Яъни олий таълим муассасаларида берилаётган назарий билимларнинг амалиёт билан уйғунлиги етарлича таъминланмаган.

Дунё тажрибасига қарайдиган бўлсак, университетлар ушбу ҳолатни асосан иш берувчилар билан ҳамкорликни кенгайтириш орқали бартараф этишга ҳаракат қиладиганига гувоҳ бўламиз.

Олий таълимда иш берувчилар ролининг ошиши амалдаги меҳнат бозори талабларини ўрганишга ҳамда ушбу замонавий талабларга мос кадрларни тайёрлашга хизмат қиладди. Чунки олий таълим муассасаларининг меҳнат бозори талабларидан келиб чиққан ҳолда кадрлар тайёрлашни йўлга қўйиши бугунги замоннинг долзарб масалаларидандир.

Бир томондан, меҳнат бозори шиддат билан ўзгариб бормоқда ва сунъий интеллект технологиялари ҳамда техника ютуқларининг

амалга жорий қилинганлиги натижасида 2025 йилга бориб 85 миллион ишчи-ҳодимлар ўз ишини йўқотиши мумкин [1]. Бошқа томондан, олий таълим муассасалари янги меҳнат бозори талабларига асосан секин мослашади ёки меҳнат бозори таклиф қиладиган курсларга чекланган ўзгаришлар киритишади. Масалан, янги бакалавриат курсини ишлаб чиқиш кўпинча 18 ойдан кўпроқ вақтни олади ва курслар учун одатий янгиланиш даври ўртача 5 йил. Демак, дунё бўйлаб олий таълим муассасаларида янги йўналишларни очиш ва янги соҳа учун зарур кадрларни тайёрлаш ўртача 10 йилда амалга оширилади. Бу эса бизнес ва саноат нуқтаи назаридан кўп вақт демакдир. Шу сабабли, замонавий меҳнат бозори талаблари асосида олий таълим муассасалари ва иш берувчилар ўртасидаги ҳамкорликни йўлга қўйиш ҳамда ривожлантириш ҳар қачонгидан ҳам муҳим ҳисобланади.

Олий таълим муассасалари жамиятга етук кадрларни тайёрлаш билан бирга, замонавий билимларни қўллаб, турли тадқиқотлар олиб борган ҳолда, техника ютуқларини, замонавий инновациялар, янги ихтиролар ҳамда соҳалар ривожланишига олиб келадиган лойиҳаларни амалда яратиши ҳам муҳимдир. Бунинг учун профессор-ўқитувчилар ва талабаларнинг университет ҳудудида аудиториядан чиқмасдан туриб оладиган назарий билимларининг ўзи камлик қиладди. Назарий билимлар қанчалик кучли бўлмасин, уларни амалиёт билан уйғунлаштирмасдан қўзлаган мақсадимизга эриша олмаймиз. Шунинг учун ҳам олий таълим муассасаларининг иш берувчилар билан ҳамкорлигини йўлга қўйиш ҳар томонлама мақсадга мувофиқдир. Мазкур ҳамкорлик алоқаларининг кенг йўлга қўйилиши ҳар иккала томон учун ҳам манфаатли ҳисобланади.

Олий таълим муассасалари учун афзалликлар

Олий таълим муассасалари иш берувчиларни таълим жараёнига жалб қилган ҳолда таълим сифатининг ошишига эришиши мумкин. Бунда, иш берувчилар университет ўқув-меъёрий ҳужжатларини ишлаб чиқишга фаол жалб қилинади. Улар тавсиясига кўра, замонавий компетенцияларни эгаллашни кўзда тутадиган долзарб фанлар жорий қилинади ҳамда мавжуд ўқув режалари такомиллаштирилади. Шунингдек, улар ўртасидаги ҳамкорлик алоқалари талабалар амалиётини ташкил қилишга кенг йўл очади ҳамда уларнинг келажакда етук мутахассис бўлиб етишиш ва иш топиш имкониятларини кенгайтиради.

Бундан ташқари, олий таълим муассасалари иш берувчилар билан ҳамкорлик орқали қўшимча молиявий ресурсларни жалб қилиши ва ўзининг молиявий ҳолатини яхшилаши мумкин бўлади. Айрим олий таълим муассасалари илмий тадқиқотларни тижоратлашти-

риш натижасида келиб чиқадиган патентлар ва лицензияларнинг потенциал молиявий мукофотлари туфайли саноат шерикликларига интилишади. Бу жараён олий таълим муассасаларига ҳукумат томонидан молиялаштиришдаги бўшлиқни камайтиришга ёрдам беради. Саноат томонидан ҳомийлик қилинган тадқиқотлар натижасида яратилган патентлар баъзан компаниялар ва олий таълим муассасалари ўртасида тақсимланади [2].

Шунингдек, профессор-ўқитувчилар компанияларнинг замонавий асбоб-ускуналарга эга лабораторияларида амалиётчи олимлар билан биргаликда тадқиқотлар олиб бориши мумкин. Бу жараён профессор-ўқитувчиларга қўшимча тадқиқот йўналишларини давом эттиришга имкон беради ва улар фаолияти самарадорлигига ҳисса қўшади (қўшимча ташқи маблағлар, қўшма нашрларни кўпайтириш сингари).

Иш берувчилар учун афзалликлар

Олий таълим муассасалари билан ҳамкорлик компанияларнинг ички тадқиқот ва ишланма дастурларини рағбатлантириши мумкин. Олий таълим муассасалари тадқиқотчилари саноат олимларига инновацион жараёнлар ва эҳтимолий маҳсулотларни лойиҳалаш ҳамда ривожлантириш учун фойдали бўлиши мумкин бўлган зарур тадқиқотлар ўтказишда ёрдам беради. Илғор тадқиқотларга биринчи бўлиб киришиш ва амалга ошириш саноат компанияларига бозордаги рақобатда катта устунликни тақдим этади [3]. Бу орқали уларнинг эҳтимолий маҳсулотларни лабораториядан бозорга кўчириш вақти қисқаради. Вақт ҳамда инновацион жиҳатдан янги маҳсулот компанияга

улкан фойда олиб келади ва уларнинг бозордаги мавқеини мустаҳкамлайди.

Шунингдек, ушбу ҳамкорликни йўлга қўйиш орқали компанияларда муайян устунликлар ҳам мавжуд бўлади. Агар компания академик тадқиқотчилар билан ижобий алоқа ўрнатса, уларда соҳадаги янги ғояларни ўрганиш ва амалга ошириш имконияти кенгайди. Бу ҳолат эса янги, фойдали патентларга олиб келиши мумкин бўлган тижорат сирларини яратади. Бундан ташқари, агар олий таълим муассасаси тадқиқотчилари патент ишлаб чиқсалар, тадқиқотга ҳомийлик қилган компания кўпинча маҳсулотни лицензиялаш ҳуқуқига эга бўлади ва бу ҳуқуқи орқали саноатдаги мавқеини мустаҳкамлайди.

Ижтимоий афзалликлари

Жамият инновацион маҳсулотлар ва технологиялар орқали университет — саноат — тадқиқот ҳамкорлигидан фойда кўради. Чунки саноат ҳомийлигидаги олий таълим муассасаси тадқиқотлари кўпинча жамиятга фойда келтирадиган амалий дастурларга айлантирилади. Ҳамкорлик натижасида ишлаб чиқилган инновацион маҳсулотнинг амалга жорий этилиши орқали жамиятнинг муайян соҳасидаги муаммолар бартараф этилади ҳамда инсонлар яшаш тарзига ижобий таъсир кўрсатади. Масалан, ижтимоий иловалар, янги такомиллашти-

рилган тиббий асбоблар, янги техникалар, энергиядан фойдаланишни самарали ташкил қилувчи механик қурилма, турли хавфлардан огоҳлантирадиган технологиялар, чиқиндини қайта ишлаш ускунаси, яшил энергия олиш асбоблари сингари ҳар қандай инновацион технологиялар, энг аввало, жамият ҳаётини яхшилашга қаратилган. Бундан ташқари, компаниялар билан фаол ҳамкорлик сабаб олий таълим муассасалари талабаларининг ишларга жойлашиши ҳам жамиятдаги ишсизлик масаласини бартараф этишда кўмаклашади.

Олий таълим муассасаларининг иш берувчи корхона ва ташкилотлар билан олиб борадиган ҳамкорлик алоқаларининг ташкилий шакллари бўйича турлича қарашлар мавжуд бўлиб, мазкур ҳамкорликни тадқиқ қилган олимлар Санторо (Santoro) ва Гопалакришнан (Gopalakrishnan) олий таълим муассасаларининг иш берувчилар билан ўзаро ҳамкорлиги ташкилий шакллари қуйидагича таснифлашади:

- 1** Тадқиқотни қўллаб-қувватлаш (research support) (жамғарма/васийлик фондлари ташкил қилган ҳолда);
- 2** Кооператив тадқиқотлар (cooperative research) (институционал келишувлар, гуруҳ келишувлари, институционал имтиёзлар, қўшма лойиҳалар);
- 3** Билимлар алмашинуви (knowledge transfer) (битирувчиларни ишга олиш, шахсий алоқалар ўргатиш, институционал дастурлар, кооператив таълим);
- 4** Технологиялар алмашинуви (technology transfer) (тадқиқотлар орқали маҳсулотни ишлаб чиқиш ва тижоратлаштириш фаолияти) [4].

Уларнинг фикрига кўра, мазкур ҳамкорлик алоқалари умумий бўлиб, босқичларга бўлинмаган. Ҳар бир олий таълим муассасасининг иш берувчилар билан ҳамкорлик алоқалари ўзига хос ҳисобланади ҳамда юқоридаги тўртта шаклдан айримлари, баъзан барчаси амалдаги ҳамкорликда намоён бўлади.

Россиялик мутахассислар ҳам ўз изланишларида иш берувчилар ва олий таълим муассасалари ўртасидаги ҳамкорликнинг турли шакллари мавжудлигини таъкидлаб ўтишган. Давиденко, Пересипкин, Верзуновалар фикрига кўра, бугунги кунда олий таълим муассасаси ва иш берувчилар ўртасидаги ҳамкорликнинг энг кенг тарқалган йўналишлари қаторига қуйидагилар киради:

- талабаларнинг ҳақиқий иш жойларида амалиёт ўташлари;
- меҳнат бозорида талабга эга бўлган таълим хизматлари кўламини кенгайтириш;

- ▶ мутахассисларни тайёрлаш сифатига қўйиладиган талабларни биргаликда ишлаб чиқиш;
- ▶ етакчи минтақавий кадрлар буюртмачиларининг фикрларини ҳисобга олган ҳолда, таълим дастурларини ишлаб чиқиш;
- ▶ кадрлар буюртмачилари — амалиётчилар томонидан олий таълим муассасалари талабалари учун ўқув машғулоти, шу жумладан, маъруза курслари, семинарлар, маҳорат дарслари, бизнес ўйинлари ва шу каби машғулотларни ўтказиш;
- ▶ битирувчиларнинг яқуний давлат аттестациясида кадрлар буюртмачиларининг иштироки;
- ▶ ўқитувчиларнинг ҳам ҳақиқий иш жойларида амалиёт ўташи;
- ▶ олий таълим муассасаларида кадрлар буюртмачилари вакилларининг малакасини ошириш;
- ▶ кадрлар буюртмачиларининг илмий-амалий конференциялар, ўқув лойиҳалари, илмий семинарлар ва шунга ўхшаш тадбирларда иштирок этиши;
- ▶ лойиҳа интеграцияси (қўшма илмий тадқиқотлар, кадрлар буюртмачилари корхоналарида олий таълим муассасасининг базавий бўлимларини очиш, қўшма тадқиқотни талаб қилувчи компанияларни яратиш ва бошқалар);
- ▶ битирувчиларни ишга жойлаштириш;
- ▶ муайян ҳудудлар эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда, касб-ҳунар таълими мазмунини такомиллаштириш мақсадида ҳудудий маслаҳат кенгашлари ва бирлашмаларини ташкил этиш ҳамда уларда биргаликда иштирок этиш ва ҳоказо [5].

Таъкидлаганимиздек, олий таълим муассасаси ва саноат ҳамкорлигининг ташкилий шакллари тўлиқ, мукамал қамраб олган бирорта универсал модель мавжуд эмас. Лекин мисол сифатида келтирилган шаклларда мутахассислар ушбу ҳамкорликни йўналишларга бўлган ҳолда таснифлашга ҳамда мавжуд шаклларни кенг қамраб олишга ҳаракат қилишган. Келтириб ўтилган мисоллар ҳамкорлик алоқаларининг бугунги кундаги энг муҳим ва кўп учрайдиган шакллари бўлиб, улар глобал дунёда йилдан-йилга кўпайиб, янгиланиб бормоқда.



Иш берувчилар ҳамда олий таълим муассасалари ўртасидаги ҳамкорликнинг хорижий тажрибасига қарайдиган бўлсак, асосан

олий таълим муассасалари ўзлари мустақил равишда ушбу масалага эътибор қаратишди. **Канаданинг Макмастер университетида (McMaster University)** иш берувчи корхона ва ташкилотларнинг вакиллари жалб қилинган Муҳандислик маслаҳат кенгаши (Engineering Advisory Board) тузилган. Ушбу Кенгаш университетнинг таълим жараёнида иштирок этган ҳолда, ўқув режаларини янгилаб боради. Таълим йўналишларида амалга ошириладиган янгиллик ва ўзгаришлар ҳам айнан Кенгаш томонидан амалга оширилади. Шунингдек, Муҳандислик битирувчилари маслаҳат қўми-

таси (Engineering Alumni Advisory Committee) фаолияти йўлга қўйилган бўлиб, у орқали университет ўз битирувчилари билан фаол ишлаш тизимини жорий қилган. Мазкур Қўмитада университет собиқ битирувчилари учун мураббийлик дастури мавжуд ва ушбу дастур орқали ўз соҳасининг етук мутахассислари бўлган собиқ битирувчилар университет талабаларига маҳорат дарслари ташкил этади. Қўмита орқали университет талабаларининг тахминан 25 фоизи ўқиш давомида турли саноат корхоналарига ишга жойлаштирилади.



АҚШнинг Жонсон ва Уэльс университети (Johnson and Wales University)да машғулотларни асосан касбга йўналтириш мақсадида ўқув дастурлари муайян соҳада фаолият олиб бораётган етук мутахассислар иштирокида ишлаб чиқилади. Бунда университет семинар ташкил қилади ва иш берувчи ташкилотлардан тажрибали мутахассислар таклиф қилинади. Тузилган жамоа ўқув дастурлар ишлаб чиқишда зарур бўлган умумий билим, кўникма ҳамда талаба хатти-ҳаракатлари билан бир қаторда, уларнинг мажбурият ва вазифаларини белгилайди. Тасдиқланган дастурлар ичидан факультетлар ўзларига тегишли дастурни олиб ўқув режаси билан таққослайди ҳамда ўқув машғулотларини янги дастурга мослаштиради.



Франция нефть институти мактаби (French Institute of Petroleum School or IFP School) магистратура ва ундан кейинги таълимни кўзда тутадиган муассаса бўлиб, ўқув дастурлари иш берувчилар томонидан асосий эътибор амалиётга қаратилган ҳолда ишлаб чиқилади ҳамда таълим тўлиқ улар томонидан молиялаштирилади. Талабалар институт ҳамкорлик қиладиган 50 дан ортиқ компанияларда амалиёт ўтайди. Ўқув жараёнида бевосита нефть соҳаси мутахассислари машғулотлар олиб боради. Назария ва амалиёт ўртасидаги тафовут оқилонга бартараф этилганлиги боис битирувчиларнинг ишга жойлашиш кўрсаткичи 90 фоиздан юқори ҳисобланади.



Филадельфияда жойлашган Дрексел университети (Drexel university)да Кооператив таълим дастури (Cooperative Education programme) ишлаб чиқилган. Ушбу дастур бакалавр талабаларига битирув олтидан

олинган назарий билимларни амалий тажриба билан мустаҳкамлаш имконини беради. Дастурда амалиёт таълимнинг ажралмас қисми сифатида қабул қилинади ҳамда бу талабаларнинг қизиқишлари, қобилиятлари ва мутахассисликларидан келиб чиққан ҳолда, мавжуд лавозимларда (баъзан ҳақ тўланадиган) фаолият олиб борилишига асосланади. Дрекселдаги таълимга кўра, биринчи курс талабалар йил давомида тўлиқ дарсларга қатнашадилар. Шундан сўнг турли даврларда улар аудиторияда ўқиш ёки университет томонидан тасдиқланган иш берувчилар билан ишлаши лозим. Университет ҳамда иш берувчиларга қулай бўлиши учун бир ўқув йили 3 ойдан тўртта даврга бўлинган бўлиб, қайси даврларда талабалар ўқиши ёки ишлаши ўзаро келишиб олинади.

Шунингдек, иш берувчи ҳамда олий таълим муассасалари ўртасидаги ҳамкорликни ривожлантириш мақсадида турли марказлар фаолият юритиши кенг ривожланган. **Риипен (Riipen)** — шундай марказлардан бири. **Риипен** Шимолий Америкадаги 150 дан ортиқ университетларни ҳақиқий компания лойиҳалари билан бирлаштирадиган, талабаларнинг саноат ҳамкорлари билан боғлаш орқали амалий ўрганиш имкониятларини осонлаштирадиган платформадир [7]. Ушбу марказ фаолиятининг ижобий томони шундаки, унда талабалар ўзлари бажара оладиган саноат лойиҳаларига жалб қилиниши орқали амалий кўникмаларга эга бўлади. Бунда, лойиҳалар тўғридан-тўғри ўқув дастурига кирилади ёки масофавий амалиёт ўташ билан яқунланади.

Университетлар ва иш берувчилар ўртасидаги ҳамкорликнинг хорижий тажрибаси таҳлил қилиниб, юртимиздаги олий таълим муассасаларининг иш берувчилар билан ҳамкорлик алоқаларини ривожлантириш ҳамда меҳнат бозори талабларига мос келадиган малакали, рақобатбардош кадрларни тайёрлаш мақсадида қуйидаги таклифлар илгари сурилмоқда:

Биринчидан, олий таълим муассасаси ва иш берувчи-амалиётчилар билан доимий фаолият юритадиган Маслаҳат кенгашларини тузиш. Кенгаш орқали ўқув жараёнларини ташкил қилиш ҳамда ўқув-меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқишда иш берувчиларнинг фикрини инобатга олиш ва амалда ушбу механизмни йўлга қўйиш керак.

Иккинчидан, талабаларнинг амалий билимларини ошириш ҳамда уларни иш билан таъминлаш мақсадида мустақил марказлар (Риипенга ўхшаган) тузиш ёки мавжудлари билан ишлашни йўлга қўйиш ва Марказ орқали талабаларга мавжуд лойиҳалар устида ишлаш имконини (айниқса, ахборот технологиялари соҳасида) яратиш лозим.

Учинчидан, битирувчилар билан ишлаш механизмини такомиллаштириш мақсадида **Битирувчилар ассоциациясини** тузиш ва улар билан ҳам фаол ҳамкорлик алоқаларини олиб бориш, ўз соҳасининг етук мутахассислари бўлган собиқ битирувчилар билан маҳорат дарсларини ташкил қилиш керак.

Тўртинчидан, иш берувчилар билан ҳамкорликда меҳнат бозори талабларини ўрганиш мақсадида қўшма тадқиқотлар ўтказиш, уларнинг натижаларига кўра, мавжуд таълим йўналишларига ўзгартиришлар киритиш ва шу орқали кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш мақсадга мувофиқ.

Бешинчидан, ўқув машғулотларига амалиётчи-ўқитувчиларни кўпроқ жалб қилиш ва уларнинг мунтазам дарс машғулотлари олиб боришига эришиш. Бу орқали талабаларда ўз соҳаси бўйича амалий билимларни олишга имконият яратиш лозим (юртимиздаги тиббиёт таълим соҳасида ушбу жараён яхши йўлга қўйилган. Чунки асосий дарс машғулотларини амалда фаолият юритадиган шифокорлар асосан ўша соҳага мослаштирилган тиббий муассасаларда олиб боради).

Олтинчидан, ишлаб чиқариш билан боғлиқ соҳаларда дарс машғулотларини (юқори курс талабалари учун) ҳақиқий иш жойларида ўтишни ташкиллаштириш лозим (бунда кафедраларни турли завод ва корхоналар ичида ташкил қилиш мақсадга мувофиқ бўлади).

Еттинчидан, олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари ҳам ҳақиқий иш жойларида амалиёт ўтаб, ўз малакаларини ошириб бориш тизимини йўлга қўйиш керак.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ушбу ҳамкорлик алоқалари ўзаро манфаатли ҳамда бир-бирини тўлдиради. Улар ўртасидаги ҳамкорлик алоқаларини мунтазам ривожлантириб бориш бугунги кунда ҳар қачонгидан ҳам долзарб ҳисобланади. Мазкур ҳамкорлик самарали ташкил этилиши олий таълим муассасаларига қўшимча даромад манбаи, бизнес имкониятларини яратиш, талабалар ва профессор-ўқитувчиларни амалий машғулотларга жалб қилиш, ўқув дастурларига ижобий таъсир кўрсатадиган янги ғоялар ва илғор технологияларни жорий қилиш, талабалар учун

малака ошириш ва ишга жойлашиш имкониятлари каби ижобий натижаларга эришишга олиб келади.

Бинобарин, олийгоҳ иш берувчилар билан тўғри йўналишда ҳамкорлик олиб борса, кўп-лаб натижаларга эриша олади. Ҳақиқатан ҳам, амалиёт ва назарияда кучли бўлган икки соҳа мутахассислари ўз билим ва қўникмаларини бирлаштирган ҳолда ҳамкорлик қилишлари юксак муваффақиятларга олиб келади. Чунки улар бир-бирларидаги мавжуд бўшлиқни тўлдиради. Бу эса нафақат уларнинг ўзларига, балки жамиятдаги бошқа соҳаларга ҳам фойда келтиради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Maria Pengue. Technology in the Workplace Statistics: Impact of AI in 2022. <https://writersblocklive.com/blog/technology-in-the-workplace-statistics/>.
2. Mihaela-Cornelia Dan. Why should university and business cooperate? A discussion of advantages and disadvantages/International journal of economic practices and theories. Volume 3 №1, 2013. Pgs 67-74.
3. S.Ankrah, Omar Al-Tabbaa. Universities-Industry Collaboration: A Systematic Review//SSRN Electronic Journal. – 2015. https://www.researchgate.net/publication/314562766_Universities-Industry_Collaboration_A_Systematic_Review
4. M.Santoro and Sh.Gopalakrishnan. The institutionalization of knowledge transfer activities within industry–university collaborative ventures//Journal of Engineering and Technology Management. Volume 17, Issues 3–4, September 2000, pgs 299-319.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИГА ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШ

Бугун мамлакатимизда олий таълим тизими модернизація қилиш, илм-фанни ривожлантириш, таълимнинг замонавий шакл ва технологияларини жорий этиш бўйича кенг қўламли ишлар амалга оширилмоқда. Янги тажрибалар қўллашда бу бўйича мавжуд ҳолатлар таҳлил қилинмоқда, алоҳида тадқиқот ишлари олиб борилмоқда.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва илғор технологияларни татбиқ этиш марказида “Олий таълим тизимида инновацион таълим технологияларни, ўқитиш усуллари татбиқ этиш бўлими” мавжуд бўлиб, бўлимнинг асосий мақсади олий таълим тизимида инновацион таълим технологияларини, ўқитишнинг самарали шакл-

лари, илғор усул ва услубларини илмий-амалий-услубий асосларини такомиллаштириш, ўқув жараёнлари лойиҳаларини тузиб чиқиш-ни ташкиллаштириш ва таълим амалиётига кенг татбиқ этишдан иборат.

Бўлим томонидан Республика олий таълим муассасаларига замонавий таълим технологияларини кенг жорий қилиш мақсадида



Жасур РАШИДОВ,

Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва илғор технологияларни татбиқ этиш марказининг Олий таълим тизимида инновацион таълим технологияларни, ўқитиш усуллари татбиқ этиш бўлими бошлиғи, техника фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент



ривожланган хорижий давлатларнинг илғор тажрибаси ўрганилган.

АҚШ, Буюк Британия, Янги Зеландия, Япония, Финландия, Швеция ва шу каби ривожланган давлатларда фойдаланилган илғор замонавий таълим технологиялари талабаларнинг мустақил фикр юритиши, ижодкорлик фаолиятининг ривожлантирилиши, ахборот олиши, уни қайта ишлаши, умумлаштириши, ижобий хулоса чиқариши, тўғри қарор қабул қилиши ва юқори салоҳиятга эга мутахассис сифатида шаклланишига ёрдам берган.

Хусусан, Буюк Британиянинг Салфорд университети замонавий педагогик технологияларни жорий этиш орқали талабаларга мазмунли дарс ўтиш учун **20 та стратегия ва усулларга асосланган лойиҳадан** кенг фойдаланади. Университетда 2022 йил ўтказилган тадқиқот натижаларига кўра, профессор-ўқитувчиларнинг дарсларни бошқариш стратегияларини такомиллаштириши орқали талабалар нима кутаётганини аниқ тушунишгани, диққатини жамлагани ва дарсларга қизиқиши ортгани кузатилган. Бу стратегия самараси 89% ни кўрсатган.

➤➤ Ривожланган давлатларда синовдан ўтган айрим илғор замонавий таълим технологияларини қуйида келтирамиз:

1 Аралаш таълим (Blended learning) анъанавий ва юқори технологияли онлайн таълимни бирлаштирган усул ҳисобланади. Бу усул талабаларга самарали ўқув муҳитини яратиш ва ўқув тажрибасини шахсийлаштириш учун кўпроқ мослашувчанлик имкониятини беради. Франциянинг Страсбург университетида аралаш таълим (Blended learning) методикасининг моделларидан дарс жараёнида кенг фойдаланилади. Бу усулдан фойдаланиш натижаси 90% ни ташкил этган.

2 Тескари синф (Flipped Classroom) таълим технологиясида замонавий таълим олишни янада чуқур ва самаралироқ эгаллаш мақсадида машғулот бошланишидан олдин талабалардан асосий тушунча ва билимга эга бўлиш талаб этилади. Яъни талабалар дарс жарёнигача ўқув материалларини ўқишлари, видео дарсларни томоша қилишлари, энг асосийси, мустақил тадқиқот олиб боришлари лозим бўлади. Буюк Британиянинг Брунел университети ўқитувчилари тескари синф методикаси орқали дарсдан кейин бажариладиган “уй вазифаси” деб аталадиган ишларни талабалар виждонан бажаришларини, шунингдек, уларнинг гуруҳ муҳокамалари ва мунозараларида фаол қатнашишларини кузатган. Ушбу усул ўзининг 92,5% самарадорлигини кўрсатган.

3 Тактил таълим маърузалар тинглаш ёки ўқув видеоларини томоша қилиш ўрнига жисмоний фаоллик орқали билим оладиган ўрганиш усулидир. Бунинг аҳамияти талабанинг дарс жараёнида эпчиллигини ривожлантириш ва амалий мавзуларни юқори даражада қабул қилишига эришишда кўринади. Шунингдек, ўқитувчи билан ҳамкорликда ишлаган ҳолда, хатоларни дарҳол аниқлаши ва тузатиши мумкин бўлиб, талабанинг кенг фикрлаш

ва рационализаторлик қобилиятини тўғри шакллантиради. Германиянинг Дюссельдорф университети ўқитувчилари дарс жараёнида тактил таълим усулидан кенг фойдаланишади. Ушбу усул ўзининг 87,3% самарадорлигини кўрсатган.

4 “Keywatch” таълим усулида талабалар олдида қўйилган мақсад ва вазифалар дарс машғулотини видео орқали аниқ тушунишга қаратилади. Keywatch усули ёрдамида материални тақдим этишнинг қулайлиги аниқлик ва эсда қоларлилик билан изоҳланади, яъни жараён “амалда” намоиш этилади. Сингапур миллий университети олимлари томонидан ўтказилган тадқиқотларга кўра, keywatch методикасидан фойдаланиш жараёнида сифатли видеодарсларни тайёрлаш учун тўғри дидактик талаблар, тақдимотнинг илмий ёндашуви ва изчиллиги, талабаларнинг ёши ва психологик-физиологик хусусиятлари ҳисобга олинса, 91% ижобий натижаларга эришиш мумкинлиги аниқланган.

Бундан ташқари, Германия, Италия, Канада, АҚШ, Япония, Венгрия ва шу каби ривожланган давлатлар олий таълим муассасалари ўқув жараёнида виртуал реаллик, сунъий интеллект, гамификация, булутли (cloud) ва мобил платформалари каби таълим технологияларидан ҳам кенг фойдаланилмоқда. АҚШнинг Массачусетс технология институтида ўқув хонасида талаба ёшларнинг жисмоний ва ҳиссий ҳолатини аниқлаш учун “Биометрик технологиялар”дан фойдаланилади. Биометрик белгилар асосида ҳар бир талабанинг эҳтиёжларига мос равишда ўқув материаллари сараланади. Ушбу инновацион ёндашув орқали талабаларга янги тажриба орттириш, ижодий ва танқидий фикрлашни ривожлантиришга замин яратилади.

Виртуал ҳақиқат (VR) таълим технологияси талабаларга ўқув жараёнида пассив бўлишдан кўра фаол иштирок этиш имконини беради. Яъни талабаларга 3D визуал шаклда ҳақиқий нарсаларга ўхшаш симуляция қилинган муҳитни тақдим этади. Шунингдек, бунда виртуализация жараёни орқали талабалар учун ўқув

столида ўтирган ҳолда, тегишли соҳа олимлари билан уларнинг ишланмалари тўғрисида мулоқот қилиш имконияти мавжуд. Буюк Британиянинг Жанубий Нью-Хемпшир университети олимлари томонидан ўтказилган тадқиқотларга кўра, талабалар билимларини ўқиш пайтида 10%, маърузани ўқиётганда 5% га ўзлаштиришган. Виртуал усуллардан фойдаланганда талабалар маълумотларнинг 75% ини эслаб қолишлари аниқланган.

Ўтказилган таҳлиллар давомида талабаларнинг билим ва кўникмаларини ошириш учун илғор замонавий таълим технологиялари орқали маълумотларни етказишда энг муҳим восита бўлган платформа (“CourseLab”, iSpring Suite, “G Suite for Education”, “Google Classroom”, AhaSlides, Miro ва Flipgrid)лар ҳам ўрганилди.

Юқорида қайд этиб ўтилган айрим таълим технологиялари 2022/2023 ўқув йилидан бошлаб вазирлик ҳузуридаги 63 та таълим муассасаларида қисман (“тескари синф” ва “аралаш таълим”) жорий этилган. Ўзбекистонда “аралаш таълим” технологияси Ўзбекистон-Финландия педагогика институти

Педагогика факультетида танлов фан сифатида ўтилиши ишчи ўқув режага киритилган. Шунингдек, Ўзбекистон миллий университети, Наманган давлат чет тиллари институти, Самарқанд давлат университетининг Каттақўрғон филиали, Термиз муҳандислик-технология институти, Тошкент давлат иқтисодиёт университети ва Гулистон давлат педагогика институтларида ҳам қисман жорий қилинган.

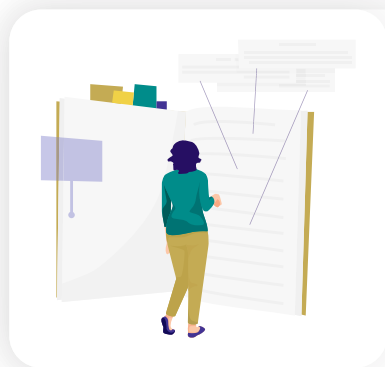
Лекин айрим олий таълим муассасаларида анъанавий таълимга кўникиб қолинганлиги, баъзи бир профессор-ўқитувчиларнинг замонавий технологиялар бўйича дарс беришга компетенцияларининг етарли даражада эмаслиги, талабаларнинг мустақил таълим олиш кўникмалари талаб даражасида шаклланмагани, ўқитувчиларга дастлабки босқичда катта юклама тушиши илғор таълим технологияларини қўллашда муаммоларни келтириб чиқармоқда.

Бундан ташқари, айрим таълим муассасаларида моддий техник таъминот талаб даражасида эмас, битта талабага тўғри келади-

ган харажатлар тўғри тақсимланмаган (ўқув машғулотлари учун маблағлар етарлича ажратилмаган) интернет тезлиги паст, мультимедиа студиялари йўқ ва бошқа шу каби муаммолар мавжуд.

Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида таълим жараёнига рақамли технологиялар ва замонавий усулларни жорий этиш белгилаб берилган бўлса-да, ўрганиш натижаларига кўра, 50 та таълим муассасаларида янги технологияларнинг етарли даражада жорий этилмаганилиги ёки фойдаланиш бўйича тасаввурга эга эмасликлари аниқланган. Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва илғор технологияларни татбиқ этиш маркази томонидан “Аралаш таълим (blended learning) технологияси асосида ўқув жараёнини ташкил этиш”, “Ўқув жараёнини тескари синф (flipped classroom) технологияси асосида такомиллаштириш” ва бошқа бир қатор методик қўланмалар тайёрланмоқда ҳамда ушбу қўланмалар 2023/2024 ўқув йилида мамлакатимиз олий таълим муассасаларига етказилади.

Ўқув жараёнига замонавий таълим технологияларини жорий қилишда мавжуд муаммоларни бартараф этиш бўйича қуйидагилар таклиф этилади:



1. Олий таълим соҳасини ривожлантиришда таклиф қилинаётган янги илғор таълим технологияларини педагогика таълим йўналишлари ва мутахассисликлари ўқув режаларидаги мос фанларга қўшимча (2-4 соатни ташкил этадиган) модуль сифатида киритиш.



2. Дарс машғулотлари мазмунини талабаларга содда ва қулай усулда етказишда илғор замонавий “CourseLab”, iSpring Suite, “GSuite for Education”, “Google Classroom”, “AhaSlides”, “Miro” ва “Flipgrid” платформалардан фойдаланишни йўлга қўйиш, шунингдек, такомиллаштирилган электрон дастурлар яратиш ҳамда уларни амалиётга жорий қилиш.



3. Талабаларда мустақил таълим олиш, танқидий ва ижодий фикрлаш, тизимли таҳлил қилиш, тадбиркорлик қўникмаларини шакллантириш, таълим оловчиларни фаллаштириш, уларнинг мустақил ўрганиш қобилиятларини ривожлантириш имконини берадиган очиқ таълим ресурслари ва бепул онлайн курслардан фойдаланишни кенг тарғиб қилиш.



4. Олий таълим муассасаларининг педагог кадрлари ма-лакасини оширишда илғор таълим технологияларни қўллаш бўйича маҳорат дарслари, давра суҳбатлари, семинарлар, тренинглар, конференциялар ўтказишни ташкил қилиш.



5. Олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари томонидан ишлаб чиқиладиган электрон ўқув-методик мажмуалар, таълим ресурслари, ўқув-услугий қўлланма ва дарсликларда илғор педагогик технологиялардан кенг фойдаланиш талабини қўйиш.



ОЛИЙ ТАЪЛИМГА ТАЛАБА НИГОҲИ БИЛАН...

Ўзбекистонда талабалар сони бир миллиондан ортди. Уларга қўплаб шароит ва имкониятлар (турли давлат стипендиялари, грантлар, хорижий давлат университетлари билан ўқув-алмашинув дастурлари) яратилмоқда. Бу каби қулайликларнинг қўпайгани яхши, албатта. Аммо тизимдаги ҳал этилиши лозим бўлган шундай муаммолар борки, уларга кўз юмиб бўлмайди. Биргина талабаларнинг ижтимоий ҳимояси билан боғлиқ ҳолатни таҳлил қилайлик. Турар жой излаган, ижара шартномаси ортидан эшик олдида сарғайган, стипендияси етмай соатбай ишлаган, ишга жойлашаман деганда минг тўсиққа учраган ва учраётган ким? Албатта, талаба!

Афсуски, шу ва шу каби муаммоларга фақат

вақтинчалик чоралар кўриляпти, холос. Хўш, нима қилмоқ керак? Стипендия тўлаш тартиби ва қийматларини ўзгартириш муаммога ечим бўладими? Ёки ижара шартномалари шартларини соддалаштириш зарурми? Масъуллар баралла айтган — ҳам ўқиб, ҳам ишлаш бўйича ташаббуслар-чи? Бу “чора”лар фақат кимларнингдир обрўсига хизмат қилса бўлди? Битирувчининг ишга жойлашганлик ҳақида маълумотнома тақдим этиши бўйича янгилик-чи? Саволлар қўп, жавобига келганда эса баъзан мум тишлаймиз.

Қуш тилини қуш билади дегандек, мазкур масалалар ечими юзасидан талаба ёшлар билан фикрлашдик ва муммолар ечими борасидаги таклифларини бир ерга жамладик.

ТАЛАБАДА БЎШ ВАҚТ ЙЎҚ, ЧУНКИ...



Фатхулла НОРМУМИНОВ,

Тошкент архитектура-қурилиш
университети талабаси

— Билимли талабаларни рағбатлантиришнинг энг самарали йўлларида бири — стипендия. Лекин бизда яхши ўқийдиган ва дарсга номига келиб-кетадиган талаба олаётган стипендиянинг миқдори деярли бир-биридан фарқ қилмайди. Маълумот ўрнида, 2023 йил ҳолатига кўра, сместрдаги барча фанларни “аъло”га ўзлаштирган талаба 621 минг сўм, 4 ва 3 баҳога ўзлаштиргани эса 517 минг сўм стипендия олмоқда. Фикримча, стипендия таълим олувчиларни ўз устида ишлашга ундовчи, улар ўртасида соғлом рақобат муҳитини шакллантирувчи энг муҳим омиллардан. Бундан ташқари, талаба изланишига муносиб рағбат олса, бунинг ортидан харажатларини қопласагина, бўш вақтини иш из-

лаб эмас, балки қўшимча дарслар, илмий тадқиқотлар, фойдали машғулотлар билан ўтказди.

Қабул квоталари оширилди, буни қўлаб-қувватлайман. Аммо шунга мос равишда талабалар турар жойлари сони кўпаймади. Натижада бошқа вилоятга ёхуд пойтахтга келиб ўқиётган ёшлар яшаш учун жой топишда муаммоларга дуч келишди. Ижара пулини тўлашга ҳамманинг ҳам имкони етмайди. Тўғри, “Давлат олий таълим муассасаларининг ижара ҳуқуқи асосида яшаётган талабаларига ойлик ижара тўловининг бир қисмини Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети ҳисобидан қоплаб бериш тартиби бўйича низоми”га кўра, ижара шартномасини тузган талабаларга 300 минг сўм миқдорида ёрдам пули берилиши белгиланди. Бироқ бу шартноманинг ўзи анча югур-югурни талаб қилади. Фикримча, низом тартибини қайта кўриб чиқиш, талабларни соддалаштириш керак. Университетлардаги талабалар турар жойлари сонини кўпайтириш ва у ердаги шароитларни яхшилаш лозим.

Бугун мен каби талабалар ижара пули, кунлик харажатлар ҳамда контрактини тўлаш учун ишлаши керак. Шунинг учун ҳам бизда ўз устимизда ишлашимиз, қўшимча манбалардан фойдаланишимиз учун вақт йўқ.



ЮРМА, ЮГУР — ЮГУРМА, УЧ!



Зокиржон БАҲОДИРОВ,

Тошкент Молия институти талабаси

— Бугун олий таълим муассасаларида ёшлар ҳар томонлама қўллаб-қувватланмоқда. Талабаларга ижара ҳақинининг бир қисми тўлаб берилаётгани, ўз устида ишлаб, илмий фаолият билан шуғулланувчилар учун турли мукофот, стипендиялар жорий қилинаётгани шулар жумласидандир.

Бу имкониятлар бизни жамиятда ўз ўрнимизни топиш йўлида тинимсиз изланишга ундамоқда. Замон тез, илм-фан ривожланмоқда, бир дам ҳаракатдан тўхтасангиз, эртага кўп нарсани бой берасиз. Ишсизлик ва тажрибасизликнинг негизини билимсизлик, етарлича ҳаракат қилмаслик, тўғри йўлни танлай олмаслик каби нуқсонлар ташкил этади. Шу

нинг учун ҳам бугун биз ёшлардан юриш эмас, югуриш, балки учиш талаб қилиняпти. Назаримда, яхши ҳаёт ва муносиб иш ўрни учун фақат ҳаракат, ҳаракат ва яна ҳаракат талаб этилади.



ИМКОНИЯТ КУТМА, ҲАРАКАТ ҚИЛ



Элёр АБДУАЗИЗОВ,

Сингапур менежментни ривожлантириш
институти талабаси

— Бизда талабаларнинг ижтимоий ҳимояси, ўз устида ишлаши, қўшимча билимларни олиши учун етарлича шароит яратилган, деб ҳисоблайман. Яъни талабаларга ижара пулининг бир қисми тўлаб берилмоқда, халқаро университетлар билан ҳамкорлик алоқалари ўрнатилган. Аммо университетларда бериладиган стипендия миқдори талабанинг кунлик харажатлари, овқатланиши, турар жой тўлови учун етмайди ва у қўшимча ишлашга мажбур бўлади. Фикримча, талабалик пайтида фақат ўрганиш, янги билимларни ўзлаштириш лозим. Аммо олаётган стипендияси етмагач, у нима қилсин? Ўқимасинми? Додини кимга айтсин? Шундай пайтда яхши шароитни ўзимиз яратишимиз керак. Тизимдан

ёки атрофидан фақат муаммо излаган инсонларни “берсанг ейман, урсанг ўламан” қабилида иш тутади деб биламан. Кам таъминланган оиладан чиққанман, контрактда ўқийман каби важлар ўзини алдаш учунгина ўйлаб топилган, холос. Ота-онангиз шароити оғир бўлса-да, ўқитяптими, шу ергача олиб кела олдимиз, қолгани ўз қўлингизда! Буёғига аравангизни ўзингиз тортадиган вақт келди. Мисол учун, мен ҳам тўлов-контракт асосида таълим оламан. Демак, қолганларга нисбатан икки ҳисса кўпроқ ва самаралироқ ҳаракат қилишим шарт.

Инсон қачон ривожланишдан тўхтайдими? Қачонки, ўзида бор имкониятлар, ресурслардан тўлақонли фойдалана олмаса, ўз йўлини билмаса ва фақат муаммолардан нолишгагина яраб, унинг ечими устида бош қотирмаса!

Муаммоларга ечимни кутиб ўтирманг, ўзингиз уларга чора топинг. Хорижий тилларни ва замонавий касбларни ўрганинг. Тил билган инсон ҳар ерда ва ҳар вақт ўз ўрнини топа олади. Бизнинг институт талабаларининг деярли 90 фоизи чет тилларини билиши ва бу орқали қўшимча билимларни ўрганганлиги сабабли ўз ишига эга. Институтимиздаги тенгқурларим орасида “иш топа олмаёпман”, дея сарсон юрганларни деярли учратмайман. Уларнинг барчаси ўзида бор ресурслардан фойдаланишни билади ва мавжуд муаммоларни ҳал қилиш йўллари топади.



ТЎҒРИ ТАҚСИМЛАНГАН ВАҚТ — МУВАФФАҚИЯТ АСОСИ



Марлен ИБРАГИМОВ,

Акфа университети талабаси

— АКФА университетида маълум бир стипендия йўқ, аммо университет томонидан талабаларга “Merit scholarship” ва “IELTS granti” тақдим этилади. “Merit scholarship” дастури доирасида ҳар семестрда талабалар билими ва иш фаолияти баҳоланади, шу асосда мутахассислиги бўйича энг яхши 42 нафар талабанинг рўйхати тузилади. Рўйхатнинг биринчи ва иккинчи ўрнидаги талабаларга 100, учинчи ва тўртинчи ўриндагиларга 75, бешинчи ва олтинчиларга эса 50, 42-ўрингача бўлган қолган талабаларга 20 фоиздан 10 фоизгача грант берилади. “Инглиз тилини билиш учун грант”га келадиган бўлсак, у ҳар семестрда IELTSдан 7,0 балл олганларга – 5, 7,5 балл олганларга – 10, 8,0 баллни қўлга

киритганларга эса 15 фоиз миқдорда берилади.

Бу чегирма ва грантлар стипендия ўрнини босади, чунки бу орқали ўз бюджетимизни тежаб, уни эҳтиёжларимизга ишлатиш имконига эга бўламиз. Жумладан, турар жой ижараси, кундалик харажатлар, кийим ва ўқув жараёнида зарур бўлган гаджетларни сотиб олиш каби-ларга сарфлаймиз.

Ушбу моддий рағбатлантиришларнинг фойдаси шундаки, у талабаларни яхши ўқишга ва ҳар семестрда энг яхши талабалар рўйхатида ўз ўрнини топишга ундайди. Чунки талабанинг баҳо-лари ёмонлаша бошласа, у грантдаги ўрнини ҳам йўқотиши мумкин.

Университетимиз ётоқхонасидаги ўринлар сони етарли. Унда барча қулайликлар борли-ги учун тўлов нархи бошқа университетларникига нисбатан қиммат. Масалан, 3 нафар талаба яшайдиган хонага, ҳар бир талаба йилига 15 000 000 сўмдан, 1 нафар талаба яшайдиган хонага эса йилига 30 000 000 сўмдан тўлайди. Йўл ва озиқ-овқат харажатларини ҳисобга олсак, барча талаба учун ётоқхонада яшаш афзал. Шахсан мен Жиззах вилоятидан келганман ва грант асо-сида ўқиётганим ҳисобига ҳар ой квартира ижараси учун 4 миллион сўм тўлаш имкониятига эгаман. Мен тиббиёт соҳасида ўқийман. Уйда мустақил ўқишим ва яхши билим олишим учун яхши турар жой ҳамда етарлича вақт керак. Яъни яшаш шароити, озиқ-овқат ва яшаш муҳити ўқувчининг муваффақиятига тўғридан-тўғри таъсир қилади.

Ўқиш пайтидаги амалиёти талабаларнинг нафақат ўз соҳалари бўйича билимини ошириш, балки кейинги ишга жойлашиши учун ҳам фойдали. Тиббиёт факультети талабаси эканли-гимга қарамай, шу кунгача ўзимни бошқа жиҳатдан ҳам ривожлантириш, шу билан бирга, шахсий харажатларимни қоплаш учун пул ишлаб топиш мақсадида ярим кунлик ва онлайн ишларда ишлаб кўрдим. Муҳими, ўқиш ва иш ўртасида вақтни тўғри тақсимлай олиш керак.



ОЛИЙ ТАЪЛИМ РЕАЛ МЕҲНАТ БОЗОРИДАН УЗИЛИБ ҚОЛГАН



**Сиротуллоҳон
МУҲАММАДСОЛИЕВ,**

Ўзбекистон халқаро ислом академияси
магистранти

— Талабаларнинг ижтимоий ҳимояси Ўзбекистон таълим тизимида унчалик ҳам яхши эмас. Бунда уларнинг турар жой билан таъминланиши, стипендиялари, ишга жойлашиши каби масалалар назарда тутилмоқда.

Биринчидан, талабалар турар жойлари етарли эмас, ижара ҳақи эса жуда юқори. Юртимизда шаҳарсозлик кетаётган бир пайтда фақат қиммат хонадонлардан иборат “city”лар эмас, талабалар турар жойлари ва арзон уйлар ҳам қурилиши керак. Ижара ҳақини қоплаш учун ажратилган маблағ ҳақиқий ижара тўловининг тахминан 30 фозини қоплаб бериши лозим, аммо ижара шартномаларида, афсуски, ҳақиқий нарх кўрсатилмайди. Бундан ташқари, ижара шартномаси барча ижарада турадиган талабарга тузиб берилиши керак, деб ўйлайман.

Иккинчидан, таълим тизимида хориж тажрибаларини қўллаганимиз яхши, албатта. Қўлаб хориж университетларида талабаларнинг бўш вақтларида ишлаш мумкин эмас. Негаки талаба бу вақтда кутубхона ва амалий машғулотларда бўлиши зарур. Куннинг биринчи қисмида назарий билим олдимиз, иккинчи қисмида уни яна қўшимча билимлар билан мустаҳкамлаш, амалиётда синаб кўриши лозим. Талабаларнинг кунлик ва бошқа харажатлари учун уларга бериладиган стипендиялар етарли. Шу билан бирга, ҳар ким меҳнати ва билимига яраша рағбатлантирилади. Бизда эса ҳали-ҳануз деярли бир хил стипендия. Юртимизда ёшлар бўш вақтларини қўшимча ишларга сарф этишади. Улар кўпроқ илм билан шуғулланиши, ўз устида ишлаши ва олган билимини амалиётда қўллаб кўришлари учун имкониятлар яратиб берилиши керак. Стипендия миқдорининг оширилиши, амалий ва мутахассислик фанларининг кўпайтирилиши яхши натижалар учун бир қадам бўла олади. Нега аксарият иш берувчилар талабаларни ишга қабул қилишни истамайди? Бу кадрларда ўз соҳаси бўйича амалий тажрибанинг етишмаслиги билан боғлиқ. Битирувчидан ишга жойлашганлиги ҳақида маълумотнома талаб қилиш — мутлақо кераксиз амалиёт. Битирувчилар иш тополмаётгани меҳнат бозори ва таълим муассасаси ўртасида тўғри алоқа йўлга қўйилмаганлигидан далолат беради. Олий таълим реал меҳнат бозоридан узилиб қолган ва талабга мувофиқ кадрлар тайёрлай олмаяпти. Бизнесдаги солиқ билан боғлиқ ва бошқа бюрократик тўсиқлар, монополиялар, нотўғри тақсимланган имтиёзлар, иш сони ва инвестициялар кўпайишига салбий таъсир кўрсатаётган асосий омиллардан, деб биламан. Бозор иқтисодиётига тўлиқ ўтиш ва адолатсиз имтиёзларни йўқотиш керак.

Юқоридаги саволларга хорижда таҳсил олаётган ватандошларимиз қуйидагича муносабат билдиришди.

ТАЛАБАГА ИМТИЁЗ УНИНГ БИЛИМИГА ҚАРАБ БЕРИЛАДИ



**Муҳаммадюсуф
ФАХРИДДИНОВ,**

Нью-Йорк Давлат университети
талабаси

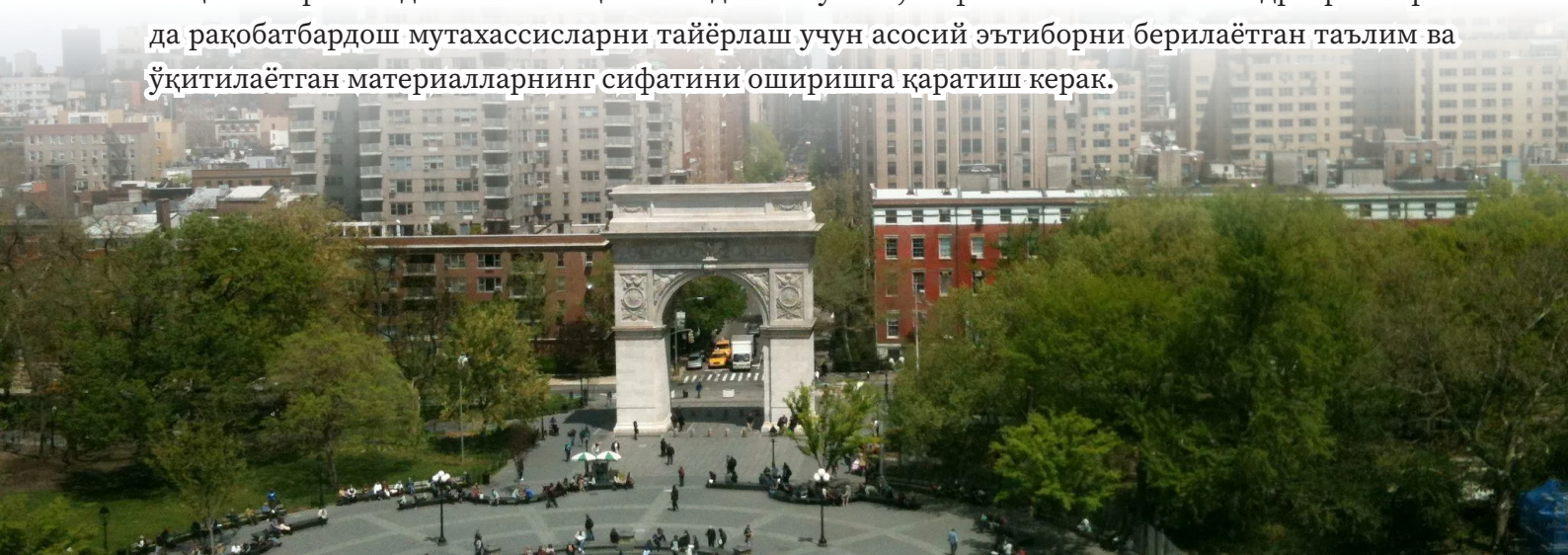
Мен таҳсил олаётган университетда ҳам АҚШдаги бошқа университетлардаги каби талабаларнинг ижтимоий ҳимояси кафолатланган. Талабага ҳар томонлама ёрдам, жумладан, виза, турар жой билан таъминлаш ва бошқа масалалар бўйича алоҳида кўмак берилади. Шунингдек, кўплаб университетлар кампусининг асосий қисми талабалар турар жойидан иборат. Таҳсил олаётган университетимда талабаларни ётоқхона билан таъминлаш амалиёти нафақат Ўзбекистондаги, балки Америка Қўшма Штатларининг бошқа университетларидан ҳам фарқланади. Яъни деярли барча университетларда талабаларга бериладиган турар жойнинг шароити тўлов миқдорига қараб фарқланса, бу ерда талабанинг ўзлаштириш кўрсаткичларига қараб белгиланади. Бунда фаол ва аъло баҳога ўқийдиган талаба

шароити яхши ётоқхонага, натижалари ёмон талаба эса оддийроғига жойлаштирилади.

Шунингдек, бошқа таълим муассасалари каби бизнинг университетда ҳам ижтимоий фаол, билимли, изланувчан, тиришқоқ талабалар турли грант ва стипендиялар билан рағбатлантирилади. Бериладиган стипендиянинг миқдори эса сиз таҳсил олаётган давлатдаги нарх-наво нисбатига мутаносиб тарзда шакллантирилади. Бундан ташқари, ижтимоий ёрдам кўрсатиш мақсадида турли жамғармалар ташкил этилиб, талабаларга кўмак берилади.

Фикримча, талабанинг ўқиш даврида ишлаши фанларни ўзлаштиришига халал беради. Иш ўз соҳаси ва йўналишига боғлиқ бўлсагина, амалий кўникмаларини ривожлантиришга ёрдам бериши мумкин.

Таълим сифатининг яхши бўлишига тўсқинлик қиладиган омиллардан бири — ортиқча қоғозбозликнинг кўплиги ва талабаларга кераксиз шартлар қўйилиши (форма, давомат...). Жаҳон тажрибасидан келиб чиқиб айтадиган бўлсам, сифатни яхшилаш ва кадрлар бозорида рақобатбардош мутахассисларни тайёрлаш учун асосий эътиборни берилаётган таълим ва ўқитилаётган материалларнинг сифатини оширишга қаратиш керак.



ТАЛАБАДАН ФАҚАТ ЯХШИ ЎҚИШ ТАЛАБ ҚИЛИНАДИ...



Орзигул ҒОЙИБОВА,

Буюк Британиянинг Бристоль
университети талабаси

Талабаларнинг билимларни мустақил ўзлаштириши мен таҳсил олаётган Бристоль университети таълим тизимининг ўзига хос хусусиятларидандир. Бу таълим шакли талабанинг вазифаларни бажариш учун вақтни тўғри тақсимлаш қобилиятини шакллантирибгина қолмай, ўқишга бўлган қизиқиш ва мотивациясининг ошишига ҳам сабаб бўлади.

Университетимизда талабанинг “mybristol” деб номланган шахсий портали бўлиб, унга ҳар ким ўзининг логин ва пароли ёрдамида киради. Платформа орқали талаба ўзи танлаган курслар, қўшимча машғулотлар, университет янгиликлари, баҳолари ва бошқа маълумотларни олиш имконига эга бўлади. Ўқув материаллари олдиндан порталга жойлаштирилади, бунда таълим истеъмолчиси бир курс қанча муддат давом этиши,

қандай материаллар ўқитилиши, имтиҳонлар қай тарзда бўлиши ҳамда минимум неча баллни қўлга киритиши кераклиги ҳақидаги барча маълумотларни олиши мумкин. Яъни ҳар бир курс бўйича қанча балл йиғиши, нималарни ўқиса ва ўзлаштира, имтиҳонлардан яхши натижаларга эришиши ҳақида саволлар қолмайди. Агар мамлакатимиз университетларида ҳам шундай тизим, яъни шахсий ўқув портали жорий қилинса ва ҳар бир талаба ўқиётган курси охирида қандай даражага эга бўлиш кераклиги, қандай фанлардан ва қай тартибда имтиҳон топшириши, қандай баҳоланиши ҳақида олдиндан билса, бу ўша курсни мукамал тарзда ўзлаштиришига туртки бўлади, ўз устида мустақил ишлашга ундайди, деб ўйлайман.

Бундан ташқари, магистратура босқичи давомида дарслар “flipped learning” тарзда олиб борилади. Янги дарс материаллари олдиндан берилади ва талаба янги мавзунини дарсдан олдин мустақил ўзлаштиради. Ушбу тизимни Ўзбекистон олий ўқув юртларида ҳам амалга оширса, мустақил таълим олиш жараёни тўғри йўналтирилган бўлади. Шунингдек, университетларда профессор-ўқитувчилар ҳар бир дарсда “flipped learning” ва унга ўхшаш методлардан фойдаланса, талабаларнинг кўпроқ ўқиши, ўз устида ишлашига замин яратилади.

Таъкидлаш жоизки, кутубхоналарнинг 24 соат давомида ишлаши ва бепул WiFi билан таъминланиши талаба изланишига қулайлик яратиш учун жуда зарур. Бристоль университетида кечаси соат 3 дан 4 гача дарс қилган вақтларимиз ҳам бўлган. Кутубхоналарда барча шароитлар, овқатланиш, дам олиш хоналари ҳам мавжуд. Биздан эса фақат яхши ўқиш талаб қилинган. Назаримда, Ўзбекистондаги барча олий таълим муассасаларида ҳам мана шу жиҳатга алоҳида эътибор қаратилиши, талабанинг ўз устида ишлаши учун қулай шароит яратилиши керак.

ТАЛАБАЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ ҲИМОЯСИ ҚАЙТА КЎРИБ ЧИҚИЛИШИ КЕРАК



Фахриддин ХОЛМУРОДОВ,

Берлин Техника университети
магистранти

Германияда талабалар учун жуда кўп ижтимоий ҳимоя дастурлари мавжуд бўлиб, улар ёшлар ҳаётининг деярли ҳар жабҳасига кириб борган. Қуйида улардан баъзиларини келтириб ўтаман:

– текин олий таълим. Деярли барча давлат олий таълим муассасаларида ўқиш бепул. Шу сабабли бўлса керак, талабаларга стипендиялар тўлаш амалиёти кенг кўзга ташланмайди. Яъни барча олийгоҳларда ҳам стипендия жорий этилмаган. Хоҳловчи талабалар турли хил стипендия дастурларига ҳужжат топшириши ва танловда иштирок этиши мумкин;

– арзонлаштирилган ётоқхоналар. Давлат талабаларнинг оилавий ҳолати ва хоҳишларидан келиб чиққан ҳолда, бир неча турдаги ётоқхоналарни арзон нархларда (ўртача ижара ҳақидан 2-3 баробар азронроқ) олиши

учун шароит яратган. Албатта, талабалар турар жойларига бўлган талаб жуда юқори ва кўпинча арзонлаштирилган ётоқхона олиш учун навбат бир неча ойдан, баъзан ҳатто бир йилдан ҳам ошиб кетади.

Катта талабни қондириш учун хусусий талабалар турар жойлари ҳам мавжуд. Булар азронлаштирилган ётоқхоналарига қараганда қимматроқ, аммо янги келган талабалар учун шаҳарга мослашиш, бирламчи ҳужжатларни тайёрлаш, мақбул турар жойи топиш, фирибгарларга алданмаслик учун жуда яхши танлов ҳисобланади. Шунингдек, ётоқхоналарда ҳар бир талаба учун алоҳида хона, студия, бундан ташқари, оилалилар учун икки хонали хонадонлар ҳам бўлади;

– талабалик чегирмалари. Кўпчилик давлат олий ўқув юртлари ўз ўқувчиларига тақдим қиладиган талабалик гувоҳномалари “ID card” кўринишида бўлиб, бу орқали жуда кўп функцияларни амалга оширса бўлади. Ушбу ID card ёрдамида шаҳар жамоат транспортдан тўловларсиз фойдаланиш, белгиланган вақтларда музейларга текин кириш, кутубхоналардан фойдаланиш, турли спорт клублари, курслардан (аниқ фанлар, ижтимоий соҳалар, хорижий тиллар ва ҳоказодан) азронлаштирилган нархларда фойдаланиш мумкин;

– Eduroam — текин WiFi хизмати бўлиб, талабалар учун юқори тезликка эга бўлган текин интернет таклиф қилинади ва деярли барча давлат университетлари ҳудудлари, кутубхоналар ва баъзи умумий ҳудудларда талабалар ушбу хизматдан фойдаланиши мумкин. Шу каби ижтимоий ёрдам кўрсатиш тизимини Ўзбекистонда ҳам жорий этиш, бу орқали талабаларга енгиллик яратиш мумкин.

Кузатувларим асосида ўз таклифларимни билдирадиган бўлсам, ижтимоий ҳимоянинг

катта қисми маблағ шаклида эмас, балки таъминот кўринишида бўлиши тарафдориман. Масалан:

- турар жой муаммоси. Талабаларга турар жой учун тўловнинг бир қисмига ёрдам бериш яхши, талабалар учун арзонлаштирилган ётоқхоналар сонини ошириш эса янада яхшироқ;

- амалий билимларнинг камлиги. Қўшимча ишлаш имконияти амалий билимларнинг ўзлаштирилишига катта ёрдам беради. Ҳафталик чекланган иш соатлари (кўпи билан 20 соат), мослашувчан иш соатлари (flexible working hours) тизимлари йўлга қўйилиши мумкин. Талаба ходимларга тўланадиган ойлик иш ҳаққининг бир қисми давлат томонидан қоплаб берилиши хусусий ташкилотларнинг талаба ходимларга бўлган қизиқишини оширади;

- танлов фанлари (Electives). Юқори курс талабаларига, қизиқишларидан келиб чиққан ҳолда, баъзи мажбурий фанлар ўрнига танлов фанлари таклиф қилиниши мумкин. Агар қурилиш ташкилотида ҳисобчи бўлиб ишламоқчи бўлса, нега Иқтисодиёт факультетининг юқори курс талабаси қурилишга оид баъзи керакли фанларни ўргана олмаслиги керак?!

- эрталабки соат 10-11 атрофида бошлангандиган дарслар. Бизда кўпгина олий таълим муассасаларида дарслар эрталаб бир вақтда бошланади ва жамоат транспортларида тикилинч бўлишига, техникаларга босим ошиб кетишига олиб келади. Баъзан талабалар, қиммат бўлса ҳам, такси хизматидан фойдаланишга мажбур бўлишади. Олийгоҳларда соат эрталабки 8-9 да эмас, 10-11 атрофида бошлангандиган дарслар талабаларга қулайликлар яратган бўларди;

- талабалар учун ҳамёнбоп ошхоналар. Ка-

феларда овқатланиш қимматлиги сабабли арзон кўча таомларини (гумма, сомса, Хот-дог ва ҳоказо) кўп истеъмол қилиш натижасида кўпинча талабаларнинг соғлиғига зарар етади. Талабалик гувоҳномаси ёки махсус ID card орқали фақат талабалар фойдаланиши мумкин бўлган арзон ошхоналари ташкил этилиши бу муаммонинг самарали ечими бўла олади. Қолаверса, битта тайёрланган таомнинг минглаб талабалар томонидан истеъмол қилиниши уларнинг алоҳида таом тайёрлаш учун кетказадиган вақти ва энергияси (газ ёки ток)ни тежашга ёрдам беради;

- илмий изланиш бўлимлари (Research Units). Университетлар давлат ва хусусий ташкилотлардан турли илмий изланишлар ўтказиб беришга буюртмалар олиши мумкин. Умуман олганда, кўплаб халқаро университетларда бир қанча илмий бўлимлар мавжуд бўлиб, бу бўлимларда профессор ва талабалар бўш вақтларида ишлашади. Сифатли хулосалар берадиган илмий потенциалга эга бўлимлар ўзларини молиявий таъминлай олади. Бу каби ишларда қатнашган талабалар эса келажакда катта илмий-амалий тажрибага эга кадр бўлиб етишади. Қолаверса, бу халқаро университетлар билан илмий интеграция жараёнида ҳам ёрдам беради.

Сифатли таълим тушунчасини мен асосан икки хил тушунаман. Агар сифатли таълим деганда, университетда бериладиган назарий билимларни ўзлаштириш кўзда тутилса, унда талабаларнинг қўшимча ишлаш жараёни берилаётган таълимнинг сифатли ўзлаштирилишига халал беради. Сифатли ўзлаштирилган таълим деганда, назарий ва амалий билимлар уйғунлиги назарда тутилса, у ҳолда талабаларнинг ўз йўналишларида қўшим-

ча ишлашлари улар олаётган билимнинг мустаҳкамланишига хизмат қилади.

Ёшларнинг таълим давомида ўз соҳаларига оид фаолият юритиши — ривожланган давлатлар олий таълим тизимининг ажралмас бўлаги. Бу назарий ва амалий билимларни уйғунлаштиришда кўприк вазифасини ўтайди. Шунинг ҳам унутмаслик керакки, талабаларнинг қўшимча ишлаши тўғри йўлга қўйилган бўлсагина, ўзининг юқори самарасини беради. Яъни бир қанча имтиёз ва чекловлар киритилиши, жараён эса тизимли, талаб ва таклиф

қоидалари асосида ташкиллаштирилган бўлиши лозим. Масалан, рейтинг учун университет томонидан талабаларнинг иш топишга мажбурланиши уларнинг фақатгина қоғозда “ишли” бўлишига олиб келади. Ташкилотларнинг талаба ходимларни ишга қабул қилишга мажбурланиши эса уларнинг шунчаки ишхонага бориб келиши, лекин амалда ҳеч бир масалага аралаштирилмасликлари ва ҳеч нарса ни ўрганмасликларига сабаб бўлиши мумкин. Бу борада амалга ошириладиган чора-тадбирлар ҳўжакўрсинга бўлмаслиги керак.

**Садоқат МАХСУМОВА,
Райҳона ТЎХТАЕВА нашрга тайёрлади**





O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI





ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ

ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ МУЛОҚОТ ПОРТАЛИ

Q taklif.edu.uz



- ОЛИЙ ТАЪЛИМ
- ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ
- БИЛИМ ВА МАЛАКАЛАРНИ БАҲОЛАШ
- ИННОВАЦИЯ ЙЎНАЛИШИ
- ОЛИЙ ТАЪЛИМДАН КЕЙИНГИ ТАЪЛИМ
- ИЛМ-ФАН СОҲАСИГА ОИД

